

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülçin ŞAHİN

DEMOKRASİNİN ÜÇ TEMEL MODELİ

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülçin ŞAHİN

DEMOKRASİNİN ÜÇ TEMEL MODELİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gülçin ŞAHİN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hasan ENGİN ŞENER (İmza)

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kadriye OKUDAN DERNEK (İmza)

Tez Başlığı: Demokrasinin Üç Temel Modeli

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 14/06/2016

Mezuniyet Tarihi : 14/07/2016

(İmza)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Demokrasinin Üç Temel Modeli” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Gülçin ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
SUMMARY	iii
ÖNSÖZ	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ KAVRAMSAL VE TARİHSEL PERSPEKTİF

1.1. Demokrasiyi Tanımlamak.....	5
1.2. Demokrasi Nerede ve Nasıl Ortaya Çıktı?	10

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN ÜÇ MODELİ

2.1. Atina Demokrasisi	15
2.1.1. Atina'da Siyasal Düzenin Oluşması ve Demokratikleşmesi	15
2.1.2. Atina Demokrasisinin Özellikleri	18
2.1.3. Atina Demokrasisinin Eleştirileri	27
2.2. Liberal Demokrasi	35
2.2.1. Liberal Demokrasinin Gelişimi	37
2.2.2. Liberal Demokrasi Nedir?	51
2.2.3. Özgürlük Eşitlik ve Liberal Demokrasi	53
2.2.4. Liberal Demokrasinin Eleştirileri	55
2.3. Marksist Demokrasi	59
2.3.1. Jean-Jacques Rousseau'nun Demokrasi Kuramına Katkısı.....	61
2.3.2. Marksist Devlet Kuramı ve Burjuva Devletinin Çelişik Karakteri.....	64
2.3.3. Marksizm, Sınıf ve Demokrasi	69
2.3.4. Paris Komünü ve Proletarya Diktatörlüğü.....	70
2.3.5. Marksist Demokrasinin Eleştirileri.....	76

SONUÇ	79
-------------	----

KAYNAKÇA.....	82
---------------	----

ÖZGEÇMİŞ	88
----------------	----

ÖZET

2500 yıllık tarihi bir arka plana sahip olan demokrasi düşüncesi, günümüzde hala en yaygın yönetim biçimi olma özelliğini korumaktadır. Özellikle Batı'da hâkim olan bu model günümüzde birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Farklı rejimler ya da ideolojilerin kendilerini, sistemlerini demokrasi olarak tanıtmaları ve eylemlerinin amacının demokratik idealleri gerçekleştirmeye dönük olduğunu iddia etmeleri birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada demokrasinin tarihsel ve kuramsal arka planı ve demokrasinin üç temel modeli analiz edilmiştir. Bu üç model, Atina demokrasisi, Liberal Demokrasi ve Marksist demokrasidir. Araştırmada, antik ve modern demokrasiler arasındaki farklılıklar üzerinde durulmuş ve günümüzde bu üç modelden hangisinin demokrasiyi gerçekleştirmeye daha uygun olduğu tartışılmıştır. Paris Komünü deneyimi üzerinden ilkeleri ve eksiklikleri incelenen Marksist demokrasinin demokratik idealleri gerçekleştirmeye uygun olup olmadığı ve günümüz demokrasisinin önündeki problemler için alternatif çözümler sunup sunamayacağı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Atina Demokrasisi, Liberal Demokrasi, Marksist Demokrasi, Paris Komünü.

SUMMARY

THREE BASIC MODELS OF DEMOCRACY

The idea of democracy with its 2500 years of history still remains to be the most common form of government. The model that prevails particularly in the West today brings with it many problems. The fact that different regimes or ideologies introduce themselves as democratic and claim that the purpose of their action is towards the realization of democratic ideals leads to many discussions.

In this study, the historical and theoretical background of the principles of democracy is emphasized and the three basic models of modern democracy are analyzed: Athenian democracy, Liberal democracy and Marxist democracy. The research has focused on the differences between ancient and modern democracy and discussed the question of which models of democracy may be considered to be more appropriate. The principles and shortcomings of Marxist democracy is examined through the Paris Commune and discussed whether its suitability for realizing democratic ideals and whether it may provide alternative solutions to the problems facing the democracies of today.

Keywords: Democracy, Athenian Democracy, Liberal Democracy, Marxist Democracy, Paris Commune.

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın her aşamasında değerli katkı ve eleştirileriyle yol gösteren, sonsuz sabırla beni her zaman çalışmaya teşvik eden ve güven veren değerli danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY'a, tez jürime katılıp değerli eleştirilerini ve katkılarını sunarak ufkumu genişleten değerli hocalarım Sayın Doç. Dr. Hasan ENGİN ŞENER ve Yrd. Doç. Dr. Kadriye OKUDAN DERNEK'e, stresli ve yoğun çalışmalarım boyunca bana katlanan ve çalışmanın her aşamasında her türlü desteği gösterip, her zaman yanımda olan sevgili ablam Bilge ŞAHİN'e, kardeşlerim, ailem ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gülçin ŞAHİN
Antalya, 2016

GİRİŞ

Demokrasi, sahip olduğu uzun tarihi arka plana ve uzun süredir batıda uygulamada olmasına rağmen hala en çok tartışılan kavramlardan biridir. Günümüzde birçok demokrasi modeli mevcuttur ve bunlar değışen koşullar neticesinde gelişmektedirler. Böylece demokrasi düşüncesi sürekli olarak gelişmektedir. Bu çalışmada demokrasinin üç klasik modeli incelemeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde demokrasinin tarihsel ve kuramsal arka planı analiz edilecektir. Bu analizde demokrasinin ortaya çıkışı ve demokrasi düşüncesinin filizlendiğı koşullar incelenecek ve demokrasi düşüncesi üzerine tartışmalara değinilecektir. Burada amaç, demokrasiyi tanımlamaktaki zorluğun ya da mevcut kargaşanın nedenlerini saptamak ve demokrasinin genel geçer ve ortak bir anlamının bulunup bulunmadığını tartışmaktır.

Antik Yunan'daki 200 yıllık uygulamasının ardından 2500 yıl kadar kötü bir yönetim biçimi olarak nitelenen ve eleştirilen demokrasi düşüncesi, modern çağlarda tekrar uygulamaya koyulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde demokrasiye bu geri dönüşün nedenleri ile antik ve modern demokrasiler arasındaki farklılıklar ve demokrasinin üç temel modelinin analitik bir incelemesi sunulmaya çalışılacaktır. Bu üç model, Atina demokrasisi, Liberal demokrasi ve Marksist demokrasidir.

Günümüzde birçok demokrasi modeli mevcuttur ancak bu çalışma demokrasi modellerinin hepsini incelemeyi amaçlamaz. Bununla birlikte incelenecek olan üç model de rastgele seçilmemiştir. Çalışmada incelenecek olan üç model demokrasinin klasik modelleri kabul edilmektedir. Araştırmanın problemi genelde bu üç modelin hangi noktalarda demokrasi idealine ya da günümüz demokrasisinin eleştirilen noktalarına katkı sağlayabileceğinin tartışılmasına dayanmaktadır. Araştırma teorik bağlamda tutulduğundan üç modelin "klasik" biçimleri araştırmanın sınırlarını belirlemektedir. Bu üç model, demokrasinin tarihteki ilk pratiğı ve demokrasi teorisinin sistematik ilk incelemesi kabul edildiğı için klasik Atina demokrasisi; 2500 yıllık bir beklemin ardından 19. yüzyılda birçok gelişmenin sonucunda yeni niteliklerle ortaya çıkıp, modern demokrasi olarak uygulanmaya başlanan ve üzerine birçok tartışmanın hala devam ettiğı klasik liberal demokrasi ve bu demokrasiye bir anti tez olarak gelişmiş olan klasik Marksist demokrasidir. Bu üç model katılım, devletin sınırlandırılması ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi olmak üzere üç temelden hareketle incelenecektir ve bu üç temelde birbiriyle karşılaştırılacaktır.

Bu üç model birbiriyle karşılaştırılırken iki örnek bulgu ele alınmıştır. İlki, Klasik Antik Yunan demokrasisi için “Atina Demokrasisi” nin incelenmesi ikincisi ise, Marksist Demokrasi için “Paris Komünü” deneyimidir. Örnek olaylar klasik biçimlerin teorik yapısını oluşturması nedeniyle seçilmiştir. Başka bir ifadeyle Atina demokrasisi, Klasik demokrasi olan Atik Yunan’ın en sistemli incelemesidir, ikinci örnek olay olarak Paris Komünü ise Marx’ın kendisinin ve takipçilerinin demokrasi düşüncesini bu örnek olay üzerinden açıklaması nedeniyle Marksist demokrasi düşüncesinin teorik arka planını yansıtmaktadır. Paris Komünü bu yönüyle literatürde oldukça önemli bir örnek olay olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle bu çalışmada, Paris Komünü deneyimi üzerinden ilkeleri ve eksiklikleri incelenen Marksist demokrasinin demokratik idealleri gerçekleştirmek konusunda günümüz demokrasilerine katkı sunup sunamayacağı ve ne tür katkılar sunabileceğini incelemek de amaçlanmıştır.

Bu çalışma, genel olarak literatür tarama ve kaynak yorumlamaya dayalı yöntem ile örnek olayların incelenmesi üzerinden teorik bir çalışma ile yürütülecektir.

Demokrasi, bugün çok tartışılan ve birçok çeşidi olan bir kavramdır. Bütün bu yaygın kullanımına rağmen günümüzde demokrasiyi tanımlamak birçok nedenden dolayı zordur. Antik Yunan’dan günümüze demokrasinin anlamı ve uygulaması konusunda çok fazla değişiklik olmuş ve kavram çok yönlü şekilde değişmiştir. Tarihsel olarak evrimi incelendiğinde, antik ve modern demokrasiler arasında demokrasi konusunda ortak nokta bulmak neredeyse mümkün görünmemektedir. Tüm bunlara ilave olarak, Antik Yunan’da uygulamada olan demokrasi dönemin ünlü filozofları ve diğer medeniyetler tarafından şiddetle eleştirilirken, modern zamanlarla birlikte en arzu edilen yönetim biçimi olarak ortaya çıkmış ve yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Günümüzde demokrasinin ilkeleri konusunda mevcut bir kargaşa vardır. Bunun nedeni demokrasinin günümüzde evrensele yakın bir şekilde kabul görmüş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, demokrasinin erdemleri yanında kusurlarının da olduğu genellikle kabul görmüştür. Bu nedenle demokrasi modelleri de demokrasinin bu erdem ve kusurlarıyla ilgili tartışmalardan ortaya çıkmıştır.

“Demokrasi tanımı gereği halkın yönetimidir” (Heller, 2004: 147). Burada halk yönetiminden yasaları yapmak, uygulamak ve yargılamanın, yurttaşların hakkı ve görevi olduğu bir devlet türü anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tanımın ayrılmaz bir parçası olarak yurttaşların kendi oluşturdukları yasalara uyma hak ve görevleri vardır (Heller, 2004: 147).

Bugün modern demokratik yönetim sistemi ve anlayışı denildiğinde, genellikle Batılı sanayileşmiş ülkelerde gelişmiş olan ve liberal demokrasi olarak bilinen seçimli demokrasi

anlaşılmaktadır. Ancak günümüzdeki tartışmasız başarısına rağmen liberal demokrasi, muhtelif demokrasi modellerinden sadece birisidir (Heywood, 2011: 272).

Held, demokrasinin tüm modellerinin en genel anlamda iki tipe ayrıldığını söylemektedir. İlki kamusal siyasete ilişkin kararların halk tarafından direkt olarak alındığı bir karar oluşturma sistemi olarak, doğrudan veya katılımcı demokrasi; ikincisi ise yönetim faaliyetinin, ‘hukuk devleti’ çatısı altında vatandaşların görüş veya çıkarlarını ‘temsil etme’ görevini üstlenen seçilmiş görevlilerce yerine getirildiği liberal veya temsili demokrasi (Held, 2005: 4). Ancak bu sınıflandırma çok genel kalmaktadır.

Atina demokrasisi katılımın öne çıktığı bir demokrasi modelidir. Liberal demokrasi ise modern zamanlarla birlikte devletin sınırlandırılması yani sınırlı devlet teması üzerinden birey özgürlüklerine vurguda bulunur bununla beraber Marksist demokrasi, Atina demokrasisine benzer birçok yanı olmasıyla birlikte temelde ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi teması üzerinden kurgulanır.

Atina’da demokrasi, genellikle sıradan insanlar tarafından yönetim anlamında kullanılmaktaydı. Bu ise en düşük ve en yüksek sınıfların egemenliği anlamında bir sınıf sorunuydu. Bu durum uygar yaşama değer veren erdemli kimselerin ondan korkmasına neden olmuştur. Bu nedenle insanları eşit seviyeye getiren demokrasi İ.Ö. 5. yüzyılda Platon tarafından yadsınılmıştı (Macpherson, 1984: 9).

Bottomore, bağımlı sınıflar açısından demokrasinin önemini, Atina’dan beri onların iktidarın sahibi olabilmelerini sağlayacak kurumsal geleneklerin tümünü ifade etmesi olarak açıklar. Burada demokrasi ile halkın doğrudan yönetiminin olduğu rejimler kastedilmektedir. Burjuva siyaset düşüncesinde ise demokrasi sadece “siyasal önderlerin seçilmesi için bir araç” olarak görülmektedir (Bottomore, 1987: 13).

Liberal demokrasiler önce liberal olmuşlar daha sonra demokratik olmuşlardır. Bunun anlamı, batı dünyasında önce sermaye, piyasa ve rekabet temelinde bir toplum ve siyaset modeli yerleştiğidir. Böylece liberal toplum ve liberal devlet ortaya çıkmıştır. Bu devlette toplum içindeki ilişkilerin tümünü bir bütün olarak belirleyen, ‘seçme özgürlüğü’ ilkesiydi. Böylece, “bireyler dinlerini, yaşam biçimlerini, eşlerini, mesleklerini seçmekte özgür olmuşlardır” yani “kendi yapabilecekleri her şeyde (...) en iyi pazarlığı yapmakta özgür olmuşlardır” (Macpherson, 1984: 11).

Ayrıca liberal demokrasi biçimsel olduğu düşünülen bir demokrasi biçimidir. Biçimsel, buradaki anlamıyla gerçek olmayan, yapay şeklinde kullanılmaktadır. Biçimsel demokrasi liberal devletin demokratik karakterini sürekli kılan en büyük icattır (Heller, 2004: 149). Bu nedenle liberal demokrasi, Marksistler tarafından eleştirilmiştir.

Schumpeter'e göre liberal toplum şu iki temel esasa dayanmaktadır: üretim araçlarının özel mülkiyeti ve üretim işlemlerinin özel sözleşmeler yoluyla düzenlenmesi (1967: 8).

Devlet düşüncesi Marksizm'de merkezi bir kavramdır. Bu kavram Hegel'deki karşılığının aksine devleti toplumsal güçlerin açıkladığı şeklindedir. Yani toplumsal güçlerin sonunda siyasal kuvvete teslim olmasıdır. Başka bir ifadeyle devlet toplumsal ilişkiler aracılığıyla tanımlanmaktadır. Bu yönüyle devlet, Marx için toplumsal hayatın üstünde yer alan ulaşılmaz bir üst akıl anlamına gelmez ama aynı zamanda devlet toplumun özünde bulunan bir şey de değildir. O daha çok toplumun eksikliğinden doğar. Marx için devlet, toplumsal açıdan gerekli araçlara "iktidarın kullanılması dolayısıyla olanaklı hale gelen bazı gereksiz eklemeler yaparak, toplumun üstünde yükselen bir toplum parçasıdır..." (Lefebvre, 1996: 111-112).

Marksist demokrasi ise Paris Komünü şartlarında belirginleşmiştir. Paris Komünü, Fransa'nın 1870'de Almanya ile girdiği savaştan aldığı ağır yenilginin ekonomik ve siyasal krizlere neden olması sonucunda ortaya çıkmıştır. Savaştan sonra Paris'te, Ulusal Savunma Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin Fransa'nın büyük bölümünü Almanya işgalinden kurtaramamasının yarattığı moral bozukluğu sonucu Fransız halkı tepkisini Paris'te ortaya koymuştur. Tüm bunlara, Paris belediye Meclisi ile Kurucu Meclisin halkın tepkisinden korktukları için seçimleri ertelemeleri eklenince halk şiddetli şekilde ayaklanmaları başlatmıştır (Aksoy, 2007: 174).

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ KAVRAMSAL VE TARİHSEL PERSPEKTİF

1.1. Demokrasiyi Tanımlamak

Basit kavram yoktur, her kavramın birleştiricileri vardır ve kavramlar bunlar aracılığıyla tanımlanır. Bu yüzden ki her kavramın çözülmesi gereken kilit noktaları vardır ve onları çözdüğümüzde kavramı anlamaya başlarız. Bir kavram her ele alınışında aynı anlamı ifade edecek şekilde ele alınmamaktadır ya da başka bir ifadeyle her düşünür kavramları farklı şekilde ele alır. Ayrıca her kavramın bir tarihi vardır (Deleuze ve Guattari, 2013: 23).

Değişmenin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de biçim ve içerik arasındaki çatışmadır. Biçim her zaman bir içeriğe sahip olmasına karşın içerik taşıdığı çelişkili özelliklerinden dolayı kendisini farklı biçimlerde ortaya koyabilir (Dahl, 2001: 25). Bu nedenle bu çalışmada kavramı ele alırken, biçim ve içerik ilişkisini göz önünde bulundurarak biçimin değiştiği koşullarda içeriği yansıtmadığına bakılacaktır. İçerikle biçim arasındaki etkileşim; içerik-biçim diyalektiğinden kaynaklanır ki bu da kavramın anlaşılmasında yol gösterici olacaktır. Biçim açısından bakıldığında demokrasi kavramının etimolojisi(kökeni) incelenecektir.

Kelimenin etimolojisine bakıldığında, onun eski Yunancadaki *demos* ve *kratos* kelimelerinin bileşiminden meydana geldiği görülmektedir. *Demos* ‘çok’ ve ‘halk’ anlamına gelmekteydi. *Krasi* ise ‘güç’ ve ‘yönetmek’ anlamına gelmekteydi (Heywood, 2011: 272). Aslında *demos* kelimesi günümüzde kullanılan “halk” kelimesi ile aynı anlamı taşıyor, fakir çoğunluk anlamında kullanılıyordu. “Türkçede fakir çoğunluk anlamına gelen *demos*’a karşılık gelebilecek bir kelime olarak “avam” düşünülebilir” (Erdoğan, 2003: 235).

Demokrasi kavramını ilk kullanan ise M.Ö. beşinci yüzyılda yaşamış Yunan tarihçisi Herodot’tur (Holden, 2007: 6). Yunanca *demos* ve *kratos*, sözcüklerini birleştirerek *demokratia* terimini ilk kullanan Yunanlılar ise Atinalılardır. *Demos* sözcüğü, Atina’da halk ve bazen de fakir insanlar anlamında kullanılmaktaydı. Bu nedenle zaman zaman Atina’da demokrasi, aristokratların küçümsediği bir kavramdı (Dahl, 2001: 11). Ancak aynı zamanda bu kavram Eski Yunan yazarları tarafından çoğunluk anlamında da kullanılmaktaydı. Bu kullanımda dezavantajlı ve mülksüz kitleler kastedilmektedir. Bu anlamda demokrasi, siyasal bir eşitlik değil de fakirlerden yana bir tarafgirliği ifade etmekteydi (Heywood, 2007: 97).

Bu açıdan eski kullanımında demokrasi terimi bazı düşünürler için negatif ve aşağılayıcı anlamlara sahiptir. Bu nedenle demokrasi Eski Yunan'da bazı filozoflar tarafından özgürlük ve erdemin düşmanı olarak görülmekteydi (Heywood, 2011: 272).

Uzun tarihine bakıldığında görülecektir ki demokrasi birçok farklı anlamlara sahip olmuştur. Günümüzde de farklı sosyal ve iktisadi sistemlerde farklı anlaşılmaktadır (Arblaster, 1999: 14).

Demokrasi tarihsel süreçte olumlu ve olumsuz birçok anlama gelmiştir. Örneğin, Antik Yunan toplumu filozoflarından Platon, demokrasiyi çok fazla çeşitliliğin olduğu bir düzen panayırına benzetmiş ve çeşitliliğin düzensizliğe yol açtığı gerekçesiyle demokratik yönetimi eleştirerek demokrasiye olumsuz bir anlam yüklemiştir (Platon, 2013:338).

Spinoza ise demokrasiye olumlu bir anlam atfederek demokrasiyi, “örgütlü bir grup olarak ellerindeki güç üzerinde egemen bir hakka sahip insanların birliğinden” doğan ve “bireylerin doğal özgürlüklerine en saygılı, en doğal” şekilde kurulduğunu ifade eden bir yönetim olarak niteler (akt: Abensour, 2002: 92).

Amerikan İç Savaşı sırasında Gettysburg Konuşması'nda Abraham Lincoln'ün yaptığı meşhur demokrasi tanımı ise, “halkın, halk tarafından ve halk için yönetimidir” şeklindeydi (Heywood, 2011: 272).

İster olumlu olsun ister olumsuz, demokrasi hakkındaki tanımlamalarda ortak bir yön bulunmaktadır. Bu ortak yön, bütün tanımların ya da görüşlerin halk ya da halk yönetimi terimlerine değinmesidir. Yani demokrasiyi halkın yönetimi olarak görmeleridir. Özellikle yirminci yüzyılda kimler yönetmeli sorusuna kabul görmüş bir cevap olarak ‘halk yönetmeli’ denmiştir (Heywood, 2011: 271). Çünkü demokrasinin yaygın anlamlarından biri halk yönetimidir ya da modern anlamında halkın temsilciler atamasıdır. Bunun sebebi, doğru ya da yanlış olabilir, büyük modern devletlerde insanların kendilerini yönetemedikleri kabulüdür (Arblaster, 1999: 15).

Benzer şekilde dilimizde de demokrasi halk yönetimi şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin günümüzde Türk Dil Kurumu sözlüğünde demokrasi, “halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi, el erki, demokratlık” biçiminde tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr/ erişim tarihi: 18.10.2015).

Çiftyürek, demokrasiyi egemenliğin halka ait olduğu bir yapılanma olarak tanımlarken, halk kavramının bileşenlerinin değişken olmasının da demokrasinin niteliklerinin sürekli değişmesine yol açtığını ifade etmiştir. (2005: 127). Ancak halkın kimlerden oluştuğu ve halk tarafından yönetimle neyin ifade edildiği bu tanımlarda açık değildir. Örneğin Antik Yunan'da yurttaş anlamına gelen demos, köleleri, kadınları ve

yerleşik yabancıları yurttaş olarak kabul etmemesinden dolayı oldukça kısıtlayıcıydı. Aynı zamanda bildiğimiz modern demokrasilerin başlangıçta aynı nitelikleri taşımasından dolayı kısıtlayıcı olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Ayrıca demokrasi kavramını keyfi olarak açıklamak da birtakım zorluklara ve karmaşaya yol açabilir. Örneğin, yönetmek ve kimlerin yönettiği sorusu neden önemlidir? Panitch'in Alice hikâyelerinden (Aynadaki Alice'de) alıntı yaptığı bir makalesinde adeta bu soruya cevap verircesine yönetenlerin önemine şöyle değinilir (Arbaster, 1999: 21; Mısır, 2003: 10).

“ ‘Şeref sözcüğü ile neyi kastettiğini anlamadım’ dedi Alice. Humpty Dumpty kibirli bir şekilde gülümsedi. ‘Elbette anlamazsın, ta ki ben sana söyleyene kadar. Burada senin için güzel bir aşağılama argümanını kast ediyorum.’ ‘Ama “şeref” güzel bir aşağılama argümanı anlamına gelmez’ dedi Alice, nesnelce. ‘Ben bir sözcük kullandığımda’ dedi Humpty Dumpty, hakaret içerir bir tonla, ‘o sadece benim seçtiğim anlama gelir, ne eksik ne de fazla.’ ‘Sorun’ dedi Alice, ‘senin sözcükleri çok farklı şeylerin anlamını karşılar hale getirip getiremeyeceğin.’ ‘Sorun’ diye yanıtladı Humpty Dumpty, ‘kimin efendi olduğudur, hepsi bu.’ ”

Burada Humpty Dumpty, tarafından betimlendiği şekliyle tam bir görecelilik söz konusudur. Kavramlar kimin, nasıl kullandığına göre değişir denmektedir. Peki, demokrasi konusunda da böyle bir şeye mi zorlanırsınız? Demokrasi, kullanıcının seçtiği herhangi bir anlama gelebilir mi? Evet gelebilir. Kimse kelimelerin telif hakkına sahip değildir. Birinin bir kelimeye yüklediği anlama sahip olmasına engel olunamaz (Arblaster, 1999: 21).

Heywood bir kelimenin keyfi kullanımının olumsuz sonuçlar doğuracağını söyler. Çünkü “herhangi bir kimseye herhangi bir şey ifade edebilen bir terim büsbütün anlamsız olma tehlikesiyle karşı karşıyadır” (Heywood, 2007: 96). Bu nedenle özgürlük ve eşitlik gibi terim olarak demokrasi de aslında bütün değişik kullanımlarının ve yorumlarının altında yatan tek bir anlam akışına sahip olmalıdır. Bu çekirdek anlam ise anlamdaki çeşitliliği sağlamaktadır. Bu nedenle zorunlu olarak bu anlam genel ve belirsiz olsa da burada dikkat edilmesi gereken nokta dünyadaki herhangi bir anlamın demokrasi olarak görülmesine müsaade etmemektedir (Arblaster, 1999: 23). İşte bu nedenle demokrasi kavramının bir anlamsızlık derecesinde belirsizleşmesi tehlikesi, çekirdek anlamı sayesinde, önlenmektedir. Bu çekirdek anlam ise demokrasinin halk yönetimi olmasıdır.

Birbirinden farklı coğrafyalarda, dünya görüşünün ve yönetim biçiminin tamamen farklı olduğu toplumlarda birbirinden bağımsız birçok modelin demokrasi olduğunu iddia etmek mümkün müdür ya da bunların hangisi gerçekten demokrasi idealine en yakın yönetimi temsil etmektedir? İşte bu sorular siyaset bilimcileri sürekli meşgul etmiş ve demokrasi konusundaki karmaşaya çözüm bulmak konusunda düşünmeye yönlendirmiştir. Demokrasiyi

tanımlamadaki zorlukların nedenleri farklı zamanlarda, farklı düşünürler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Her biri problemin bir parçasını ele almışlardır. Demokrasi konusundaki belirsizliği bu nedenlerden yalnız biriyle açıklamaya çalışmak yetersiz kalacağı gibi her biri de kendi içinde haklılık payı taşımaktadır. Çünkü toplumdan topluma, çağdan çağa ve tarihsel olguların ışığı altında oldukça devingen olan bu kavramın bir çırpıda ve tam bir tanımını vermek elbette kolay değildir. Bu belirsizlikleri ve tanımlamadaki zorluğu anlatan ve her biri bu zorluğun bir yönünü ele alan düşünürlerin bu görüşleri incelendiğinde, demokrasi kavramındaki kargaşanın nedenleri ile ilgili çeşitli tespitlere varılabilir. Bunlardan herhangi birini doğru ya da yanlış kabul etmeden bu saptamaların bazılarına değinmek faydalı olacaktır.

Demokrasi tarihi çok uzun bir süreyi kapsamasına rağmen, demokrasi üzerine oluşabilecek ortak ve düzenli fikirler günümüze kadar hala oluşmamıştır (Dahl, 2001: 2). Bunun nedeni siyaset düşüncesinin ortaya çıkışından beri kimlerin yönetmesi gerektiği üzerine tartışmaların süregelmesi ve yirminci yüzyılda bu sorunun kabul görmüş tek cevabının ‘halk yönetmelidir’ olmasıdır. Günümüzde demokrasi kadar hiçbir siyasi idealin bu kadar kabul görmemesi demokrasi kavramını tanımlamadaki güçlüklerden biridir. Çünkü yirminci yüzyılda liberal, sosyalist, komünist ve hatta faşist politikacıların hepsi demokratik yönetime bağlılıklarını ilan etmişlerdir (Heywood, 2011: 271). Günümüzde de farklı rejimler kendilerini demokrasi olarak nitelemektedir. Bu da gösteriyor ki uzun çağları kapsayan bu kavram fenomen olmaya devam etmektedir.

Gerçekten de demokrasi kavramının tarihsel etimolojisi incelendiğinde Antik Yunan’da filozofların eleştirdiği yönetim biçimiyken, yirminci yüzyılla beraber demokrasi uğruna savaşların yapıldığı değerli bir kavrama dönüşmüştür. Değişik biçimlerde birçok tanımı vardır. Gerçekte demokrasinin ne anlama geldiğine ve ne olduğuna bakıldığında ve genel geçer bir tanım arandığında tıpkı diğer kavramlar gibi birçok tanımıyla karşılaşılmaktadır. Demokrasinin hâlihazırda 300’den fazla tanımı olduğu da iddia edilmektedir (Bulaç, 1993: 19).

Demokrasi kavramının tanımlanmasında kavramın çok yönlülüğünü ve çeşitliliğini işaret eden bir ifade şöyledir: “Demokrasi çok boyutlu bir kavramdır; bir yönetim biçimini, bir karar alma sürecini, bir yaşam biçimini ve bir değerler kümesini ifade eder. Bu farklı boyutlar iç içe geçtiğinden birini diğerinden ayırıp demokrasiyi yalnızca tek bir boyuta indirgemek anlamlı bir çaba olmaz” (Uygun, 2003: 9-10).

Bu çeşitlilik kendisini, demokrasinin en kusursuz biçimine yaklaşmak için sürekli artırır. Ancak bu, demokrasinin eninde sonunda kusursuz bir ideal olacağı anlamına gelmez.

Daha çok doğrulayıcı bir işleve sahip bir ideal olduğu anlamına gelir. Bu nedenle demokrasinin her zaman daha uygun bulunan uzanımları ve gelişmeleri olacaktır (Arblaster, 1999: 14-19).

Antony Arblaster, politik sözcüklerin de durağan olabileceğinden bahseder. Yani bir sözcük çok farklı şeyler için ortak olarak kullanılabilir. Örneğin, “siyasi partiler, özdeşliğin aynılığını ima ederek uzun yıllar boyunca aynı ismi muhafaza ederler, fakat bu şekilde bir genel etiket bunlar arasındaki farkları görmeyi engelleyebilir. Demokrasi terimi de böyle bir etiket olabilir” (1999: 20).

Ersoy siyasal kavramlara ait tanımlamaların çoğunlukla soyut egemenlik ilişkileri üzerinden yapıldığını savunur. Bu iddiaya göre siyasal kavram ile insan arasında bir uzaklık oluşmaktadır ve bu uzaklığın sonucu olarak insanın ürettiği siyasal kavramlar insanı aşmakta ya da onun karşısında konumlanabilmektedir. Böylece bir kavramın insanın üzerinde egemen olabileceği olgusu güçlenmektedir. Bu durum demokrasi için değerlendirildiğinde, kavramı açıklamakta kullanılan özgürlük, eşitlik gibi temel nitelikler, insanların özgürlüklerini kısıtlayan ya da eşitsiz bir yapının kurulması yönünde bir araç haline gelebilmektedir. Bu durum “kavramsal yabancılaşma” olarak ifade edilmektedir (Ersoy, 1999: 140). Böylece demokrasi açısından bakıldığında kavramsal yabancılaşma, “insanlar için özgürlüğün soyut bir olguya indirgenmesi”dir ve “demokrasi kavramının tarihi de bu yabancılaşmaya koşut gelişme gösterir. Sınıflı toplumların oluşmasıyla birlikte demokrasi de benzeri kavramlar gibi egemenlik ilişkilerine uygun şekilde tanımlanacaktır” (Ersoy, 1999: 140).

Macpherson’a göre ideal bir demokrasiye ulaşma düşüncesi demokrasinin ne olması gerektiği konusunda bir karışıklık yaratmaktadır ve demokrasi hakkındaki belirsizliğin altında yatan en temel sebep budur. Demokrasi sözcüğünün anlamı birçok defa ve çok yönlü olarak değişmiştir (Macpherson, 1984: 3). Başka bir ifadeyle demokrasinin tartışıldığı, savunulduğu, kurulduğu, uygulandığı ya da yok edildiği bu kadar uzun bir tarihe sahip olması demokrasi konusundaki kargaşa ve anlaşmazlıkların artmasına neden olmuştur (Dahl, 2001: 3).

Holden demokrasi konusundaki karışıklığın nedenlerini şöyle açıklar: İlk, demokrasi teriminin kullanılışı 18. yüzyılda doğrudan demokrasi şeklinde iken bugün hem dolaylı hem de doğrudan demokrasi için kullanılmaktadır bu tarihsel anlam kayması da kargaşa yaratır. Bir diğer neden demokrasinin bugün evrensel olarak onaylanıyor oluşudur. Yani bir sistem onaylanmak için kendini demokratik olarak tanımlamaktadır. Bu durumda demokrasinin kendini var eden anlamsal içeriğinin tamamen boşaltılıp, bir biçime dönüştüğü belirtilmektedir. “Demokrasi o derece yaygın bir terime dönüşmüştür ki neredeyse anlamsızlık noktasına varan bir belirsizlikle donatılmıştır” (Holden, 2007: 2-3).

Demokrasinin ne olduğu ya da ne olması gerektiği üzerine tartışmalardan da anlaşılacağı üzere demokrasi tartışmaları çeşitli argümanları ele alarak ideolojik çerçevede de yapılabilmektedir. Çünkü demokrasinin bütün tanımlarının kökünde, her ne kadar arıtılmış olsa da, genellikle politik olarak bir iktidar ya da güç ilişkileri olarak düşünölmektedir. Ancak “demokrasi sadece politik olana ilişkin değildir” (Arblaster, 1999: 22).

Bu nedenle bu kadar çeşitli, renkli, olsa da demokrasinin günümüzde belirgin ya da ayırt edici ilkelerinin bulunması gerekmektedir. Her ne kadar bunları nesnelce belirlemek zor olsa da demokrasiyi tanımlayabilmek ve geliştirebilmek için bu önemlidir.

Birçok tanım ve yaklaşım demokrasiyi halk yönetimi olarak yorumlamaktadır. Peki, halk yönetimi denildiğinde farklı yaklaşımların hepsi aynı şeyi mi ifade etmektedir? Cevap, bütün demokrasi modellerinin halk kelimesinin içini farklı doldurduğu şeklindedir. Bu durum halkın kimleri kapsadığı, halk yönetiminin ne anlama geldiği ve halkın nasıl yöneteceği konusunda birçok farklı teori ve uygulama ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle demokrasi tanımlanmaya çalışıldığında, başından onu tek, mutlak ve değişmez bir biçime ve içeriğe indirgememek gerektiğini çünkü demokrasi kavramının çok boyutlu bir kavram olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

1.2. Demokrasi Nerede ve Nasıl Ortaya Çıktı?

Harold J. Laski'nin (1945: 3) ifade ettiği gibi, “demokrasinin hiçbir tarifi; demokrasi kavramının ifade ettiği geniş tarihi kucaklayamaz”.

"Demokrasi tarihi, insanlar arasındaki toplumsal eşitsizlikleri gidermek için verilen mücadelenin tarihidir. Bu nedenle demokratik düşünce tarihi de eşitlikçi düşüncenin geçirdiği evreleri anlatmaktadır. Demokratik düşüncenin evrimi insanın akıllı bir varlık olduğu ve insana saygıya dayanan iyimser bir dünya görüşünün evrimidir" (Kışlalı, 1984: 63).

Demokrasi Roma ve Antik Yunan'da sadece 200 yıl var olabilmış ve sonrasında yavaş yavaş yerini despotik yönetimlere bırakmıştır. Yaklaşık olarak da 1000 yıl kadar tekrar ortaya çıkmamıştır. Dahl, demokrasinin tarihteki bu gidişatını inceledikten sonra şu benzetmeyi yapar: “Demokrasi tarihi, dümdüz ve neredeyse sonsuz, sonunda onu bugünkü yüksekliğine getirecek olan uzun tırmanışa geçinceye kadar sadece birkaç tepe olan bir çölü aşan gezginin yoluna benzer” (Dahl, 2001: 7).

Uzun arka planına rağmen pek çok Amerikalı demokrasinin 19. yüzyıl itibariyle Amerika'da ortaya çıktığına inanabilir. Demokrasinin bir icat ya da keşif gibi bir anda ve tek bir yerde ortaya çıkıp yayıldığını düşünmek de doğru olmayacaktır. Demokrasinin gelişme ve ilerlemesi yayılmasına mı yoksa başka topluluklar tarafından bağımsız olarak icat edilmesine mi bağlıdır bunu cevaplamak birçok şeyde olduğu gibi çok zordur. Dahl'ın iddia ettiğine göre

genel olarak tarihi veriler yayılmasını göstermektedir ancak bu tek başına cevap olamaz. Demokrasi de tıpkı ateşin, yazının, resmin icadı gibi farklı yerlerde farklı zamanlarda icat edilmiş görünmektedir. Yani eğer koşullar demokrasi için Atina’da uygunsa, aynı koşulların başka bir yerde ve zamanda var olmaması için hiçbir neden yoktur. Örneğin yazılı tarihten çok öncesinde bile bazı kabile yönetimlerinde demokrasi var olmuş olabilir (Dahl, 2001: 9). Antropologlar demokratik tarzda yönetim ya da toplumsal ilişkilere ilkel topluluklarda da rastlandığına dair bulguların varlığından söz etmektedirler. Ve ilk insan topluluklarında uygulanan yönetimin ise bir çeşit doğrudan demokrasi olduğudur (Bernal, 1998: 14).

“Demokratik yönetim biçiminin bazı unsurları henüz devletin ortaya çıkmadığı ilkel topluluklarda da gözlemlenmiştir” (Uygun, 2003: 17). Burada ilkel toplulukların devletli toplumdan farkı yöneten-yönetilen ayrımı olmaksızın siyasal iktidarın tüm topluma yayılmış olmasıdır. Bu durumu Dahl, bir çeşit eşitlik mantığının ilkel toplumlarda uygulanmasıyla açıklamaktadır. Bu eşitliğin mantığı denilebilecek durumun ise demokratik katılımı oluşturan itici bir güç rolü oynadığını ifade etmektedir. Dahl, uzun süreli çalışmalarının neticesinde şu sonuca varmıştır: “Binlerce yıldır bir çeşit ilkel demokrasi en ‘doğal’ politik sistem olarak var olmuş” olmalıdır ve bu topluluklarda halkın yönetime katılımı için şu üç koşulun olması gerekliydi: topluluk kimliği, dışarıdan az müdahale ve eşitliğin kabul edilmesi (Dahl, 2001: 10).

Robert Dahl, topluluk üyelerinin yönetime katılımı ile ilgili gerekli üç şartı şu örneklerle açıklamaktadır:

Belirli insanlar, varsayalım, oldukça kapalı bir grup oluşturuyorlar- “biz” ve “onlar”, kendimiz ve diğerleri, benim halkım ve onların halkı, benim kabilem ve başka kabileler. Buna ek olarak, varsayalım bu grup- kabile diyelim- dıştan müdahalelere maruz kalmıyor, kabile üyeleri az çok kendi yağlarında kavrulabiliyorlar. Son olarak da bu grubun üyelerinin önemli bir kısmının, muhtemelen kabilenin yaşlılarının, kendilerini grubun yönetimiyle ilgili söz söylemek konusunda diğerleriyle eşit gördüklerini kabul edelim. Bu koşullar altında, inanıyorum ki, demokratik eğilimler ortaya çıkacaktır (Dahl, 2001: 10).

Arif Müfid Mansel de benzer şekilde Eski Yunan şehir devletlerini incelerken, dışa karşı tamamıyla özgür ve bağımsız olmak (eleuteria), kendi kanunlarını kendisi yapmak ve uygulamak (avtonomia), kendi kendine yetmek (avtarkia) özelliklerini saptamıştır (2004: 102).

M.Ö. 500’lere gelindiğinde, küçük toplulukların bazılarında ortaya çıkan uygun koşullar neticesinde bu topluluklarda yönetime katılıma imkân veren sistemler oluşmaya başladı. En önemli gelişmeler Akdeniz ve Avrupa’da ortaya çıktı. Antik Yunan ve Roma’da

yurttaşların önemli bir kısmının katılımını sağlayan hükümet sistemleri çok sağlam temeller üzerine kurulmuştu. Bu nedenle de yüzyıllar boyunca ayakta kalabildiler (Dahl, 2001: 11).

Roma'daki halkçı sistem, Antik Yunan'la yakın zamanlarda İtalya yarımadasında ortaya çıkmıştır. Romalılar kendi sistemlerine cumhuriyet anlamına gelen *republic* adını vermişlerdir. “Bu kelime Latince de şey ya da ilişki anlamına gelen *res*, ve halk anlamına gelen *publicus* kelimelerinin birleşiminden oluşur ve halka ait olan şey anlamına gelir” (Dahl, 2001: 11). Roma sisteminde cumhuriyete katılım başta soylu ve aristokratlardan oluşurken zamanla zor uğraşlar sonunda sıradan halk yani plebler de bu kazanımı edindiler. Burada da katılım erkeklerle sınırlandırılmıştı. Roma şehri fetihlerle giderek büyüdü ve topraklarına kattığı bölgelerin insanlarına Roma vatandaşlık haklarını yani Romalı olma ayrıcalığını verdi. Böylece cumhuriyet bu dışa açılımla İtalya ve uzak çevresini yönetmeye başladı. Ancak bu hakkın kullanılmasında uygulamada önemli bir kusur bulunmaktaydı. Roma topraklarına katılan uzak bölge insanları Roma'da kararların alındığı Roma Meclisi olan Forum'a katılamıyordu. Fiziki mesafeler çok uzak kaldığından zaman ve masraflar buna elverişli değildi. Ücra topraklarda yaşayan çoğu Roma vatandaşı bu uygulama problemleri nedeniyle roma hükümet sisteminin merkezindeki halk meclislerine katılımı reddettiler. Roma cumhuriyeti, Atina demokrasisinden ve herhangi bir modern demokrasiden daha uzun sürmüştür ancak M.Ö. 130 yılında zayıflamış, Julius Sezar'ın döneminde de tamamen ortadan kalkmıştır. Sezar'ın M.Ö. 44 de öldürülmesinden sonra ise cumhuriyet bir süre devam etmiş ve sonra bir imparatorluğa dönüşmüştür (Dahl, 2001: 12-14). Yani Roma'yı Romalılar yönetmekteydi ancak bazı Romalılar, Forum'a yakın olanlar, diğerlerinden daha fazla Romalıydı. Roma cumhuriyetinin yıkılmasından sonra Kuzey İtalya'da M.S 1100 yılında yeniden ortaya çıkana kadar yaklaşık 1000 yıl halkçı yönetimler, demokrasi görülmedi.

İtalya'daki örnekte ise buradaki yönetimin, önceki halkçı demokrasilerden belirgin farkları yoktu. Örneğin, halkçı yönetimler daha önceden olduğu gibi yine büyük devletler yerine küçük şehir devletlerinde ortaya çıkmıştı ve yönetim organlarına katılım da, tıpkı öncekilerde olduğu gibi, başlangıçta sadece soylular ile sınırlıydı. Bunun sebebinin sistemin kurulması için belli bir sermaye birikiminin gerekliliği olduğu düşünülmektedir. İtalya örneğinde de az sayıda soylunun kurduğu yönetim, kendilerinden çok sayıda bulunan diğerlerinin ayaklanmaları sonucu zamanla paylaştırılmıştır. Dahl'ın belirttiği gibi, bu alt sınıf üst sınıftan sadece kalabalık değildi aynı zamanda organize olabilme kabiliyeti de taşıyorlardı bu yolla ki birçok şehirde İtalyancada halk anlamına gelen *popolo* ismiyle anılan bu insanlar, yönetime katılma hakkını kazandılar. 1300'lerden itibaren şehir devletleri, ulus devletler ya da ülkeler gibi daha büyük bir rakibin ortaya çıkmasıyla ya da büyük şehirlerin halkçı

yönetimlerin ezeli düşmanlarına daha fazla izin vermesiyle buradaki halkçı yönetimler sona ermişlerdi (Dahl, 2001: 15).

Elbette halkın yönetime katıldığı örnekler bunlarla sınırlı değildi. Kuzey Avrupa'daki örneklerine bakacak olursak M.S. 600-1000 arasında da halkçı yönetim uygulamaları ya da organlarıyla karşılaşırız. Örneğin özgür Vikinglerin *Ting* adı verilen yargı meclislerinde özgür halk, ayrılıkları çözmek, din değiştirmek için yapılan teklifleri onaylamak ya da reddetmek, kanunları onaylamak ya da onaylamamak ve hatta kralı seçmek gibi kararlar için toplanmaktaydı. Ya da İsviçre'nin çok eski kantonlarında bu tarz uygulamalar olduğu tarihsel verilerden çıkarılmaktadır (Dahl, 2001: 17-19).

“Demokrasinin dünya ölçeğinde yaygınlık kazanması 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bir olgudur. Bu tarihe kadar, demokrasi bir istisna olarak var olmuştur” (Uygun, 2003: 17). Genellikle kelime İngiliz model üzerinde on dokuzuncu yüzyılın başında Avrupa'da gelişen parlamenter rejimleri belirtmek için kullanılır” (Germain, 1948: 1).

20. yüzyılla birlikte demokrasi yönetim üzerindeki tarihsel zaferini ilan etmiş görünmektedir. Bugün neredeyse herkes bir demokrat olduğunu iddia eder. Dünyanın her tarafından siyasal rejimler, birinden diğerine sıklıkla tamamen farklı olmalarına rağmen demokrasi olduklarını iddia ederler. Demokrasi modern politik hayata meşrutiyet kazandırır. Hukuk, yasalar ve siyaset demokratik oldukları zaman açıkça doğrulanırlar. Antik zamanlardan günümüze siyaset bilimcilerin çoğunluğu tarafından demokrasi teorisi ve pratiği sürekli tartışla gelmiştir. Demokrasi hakkındaki ortak fikirler yeni yeni oluşmuştur. Dahası demokrasi, oluşturması ve sürdürmesi oldukça zor bir formdur. 20. yüzyıl Avrupa tarihi tek başına şunu açıklığa kavuşturur ki: Faşizm, Nazizm ve Stalinizm hepsi beraber demokrasiyi yok etmeye çok yakındı (Held, 2007: 13).

Bu arka plana rağmen, bazı yeni siyaset yorumcularının (çoğunlukla Hegel'den ödünç aldıkları bir ifade vasıtasıyla) siyasal ve ekonomik alternatiflerin tümünün üzerinde batının zaferi olarak tarihin sonunu ilan etmeleri rahatsız edicidir. 1989'un sonu 1990'ın başlarında merkezi ve Doğu Avrupa'yı yok eden devrimler kutlama havası yarattı. Liberal demokrasi, sürecin temsilciliğini kazandı ve kapitalizm geçerli tek ekonomik sistem olarak kabul edildi. İdeolojik çatışmanın, evrensel demokratik akıl ve pazar odaklı düşünce tarafından tamamen yerinden edildiği söylendi. Fakat bu bakış açısı bazı açılardan eksiktir. İlk bakışta, liberal demokrasinin liberal bileşeni basit bir bütünlük içinde davranmaz. Belirgin liberal gelenekler vardır ki somutlaştırılırsa, özerkliğin, öznelere hak ve ödevlerinin, topluluğunun formu ve uygun yapısının bireysel temsilcilerin birbirlerinden oldukça farklı fikirleri vardır (Held, 2007: 13).

Bu konuda özellikle Francis Fukuyama, 1989’da “Tarihin Sonu mu?” adlı makalesi ile öne çıkanlardandır. Çünkü bu makalesinde Fukuyama açık şekilde liberalizmin tarihsel zaferini ilan ettiğini açıklamaktadır.

“Makalede son yıllarda hükümet sistemi olarak liberal demokrasinin meşruluğu üzerine dünya çapında dikkate değer bir mutabakatın oluşmuş olduğunu ve aynı zamanda monarşi, faşizm ve son zamanlarda da komünizm gibi rakip egemenlik biçimlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğünün ortaya çıktığını göstermişim. (...) liberal demokrasinin muhtemelen “insanın ideolojik evriminin son noktasını” ve “nihai insanı hükümet biçimini” temsil ettiğini öne sürmüştüm ” (Fukuyama, 1999: 7).

Fukuyama “tarihin sonu” teziyle birlikte liberal demokrasinin, tarihsel anlamda insani ilerlemenin en uç noktasına geldiğini iddia etmekteydi. Önceden olan bütün yönetimler, büyük eksikliklere sahip olduklarından ve akıldışı oldukları nedeniyle kendi sonlarını getirmişti oysa liberal demokrasi bu tür iç çelişkilerden uzaktı (Fukuyama, 1999: 7).

Bu makale, “batı kazandı demokrasi totalitarizmi mağlup etti” şeklindeki iddia ile kapitalizmin ekonomik bir sistem olarak komünizm üzerinde tarihsel zafer kazandığı şeklindeki bir iddiaya dayanmaktaydı. Kapitalist demokrasinin siyasal ve ekonomik kurumlar üzerinde en ileri aşama olduğu ancak küresel boyutta henüz idrak edilemediği iddia edilmekteydi. Fukuyama’nın ifadesiyle “Bireylerin hükümeti, ihtiyaçlar hükümetiyle yer değiştirecektir”. Bu tez devamında, demokrasinin 1945’ten önce faşizme karşı, soğuk savaş sırasında da komünizme karşı savunulduğunu ancak her iki tehlikenin de artık ortadan kalktığı için demokrasinin yeni görevini açıklamaktadır. Bu görev, demokrasiden haberdar olmayan toplumlarda veya otoriter yönetimler tarafından demokrasinin ortadan kaldırıldığı toplumlarda, demokratik sistemlerin ve kurumların oluşturulmasına dayandırılmaktadır (Arblaster, 1999: 12-13).

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN ÜÇ MODELİ

2.1. Atina Demokrasisi

Atina demokrasisi uzun zamandır batı modern siyasal düşüncesinin ilham aldığı temel bir kaynak olmuştur. Bu durum batının demokratik mirasının bileşenlerinin çoğunu doğrudan yalnızca Atina demokrasisinden kopyaladığı anlamına gelmez. Çünkü yeni tarihsel ve arkeolojik araştırmalar gösterir ki batının bazı siyasal buluşları doğudaki daha eski uygarlıklardan almıştır. Örneğin şehir devleti ya da polis toplumu, Mezopotamya’da batıdan çok daha erken ortaya çıkmıştır. Yine de Atina’nın politik düşüncesi -vatandaşlar arasında eşitlik, özgürlük, hukuk ve adalete saygı- batı siyasal düşüncesinin tamamlayıcısı olarak alınır. Bu nedenle Atina faydalı bir başlangıç oluşturur (Held, 2007: 16).

Atina, Antik Yunan’ın en önemli ve güçlü polislerinden biriydi. Aynı zamanda Atina’yı çok önemli yapan başka bir konu da vardı, bu ise Atina’nın demokrasinin beşiği kabul edilmesiydi. Atina bilinen ilk demokrasi örneğini istikrarlı şekilde uygulayan bilinen ilk sitedir. Atina’yı demokrasi konusunda ayrıcalıklı yapan demokrasiyi uzun sürelerle istikrarlı ve özgün bir biçimde uygulamış olmasıdır. Bu nedenle bugün demokrasinin kökenine bakacak olduğumuzda ilk başvuracağımız kaynak Atina polisidir. Atina polisinden önce de demokrasi ya da eşitlikçi bir toplumun doğal bir biçimde var olduğuna yönelik bulgular mevcuttur. Buna rağmen Atina’nın başvurulan kaynak olmasının en temel nedeni başka medeniyetler ya da siteler çoğunlukla monarşi ile yönetilirken Atina polisinin demokrasi ile yönetilmesidir.

Yunan polisini kalıcı ve ayırt edici kılan özelliği, Mezopotamya ya da dünyanın diğer antik yerlerindeki siyasal örgütlenişin aksine, gelişim çizgisinin ‘tek’in yönetiminden çokluğun yönetimine doğru ilerlemesidir (Şenel, 2004: 27). İlk olarak bu gelişmenin nasıl olduğu incelenecektir.

2.1.1. Atina’da Siyasal Düzenin Oluşması ve Demokratikleşmesi

“Tarihin tanıdığı ilk demokrasi, Eski Yunan’da bir “kent devleti” çerçevesinde var olmuştur. Böylece kent devletinin kendine özgü nitelikleri, ilk demokrasinin özelliklerini de belirlemiştir. Mezopotamya’daki kent devletlerinin başlangıç aşamasında da görülen bazı ilkel demokratik kurumlar, eski Yunan’ın süreklilik kazanan kent devletleri koşullarında gelişmek olanağını buldular” (Kışlalı, 1984: 63).

Ancak yine de birleşik halde bir Yunan demokrasisinden söz etmek mümkün değildir. Atina, Samos, Miletus, Sirakuza demokrasileri gibi her site kendi demokrasisine sahiptir (Dahl, 1996: 4).

Atina polisinde demokratik rejimin İ.Ö. 508’de kurulduğu kabul edilmektedir. En eski kaynaklardan Heredot, demokrasinin Atina’da Kleisthenes tarafından kurulduğunu söylemektedir. Atina demokrasisi 200 yıl sürmüştür ve İ.Ö. 322’de Atinalıların Makedonlara yenildiği Lamia Savaşı ile yıkılmıştır. Yaklaşık iki yüz yıl Atina Anayasası Atinalılar ve diğer site halkları tarafından “demokrasi” olarak adlandırılmıştır (Uygun, 2003: 22).

Atina demokrasisinin demokratik reformlarına bakıldığında ilk göze çarpan İ.Ö.7 ve 8. Yüzyıllarda Atina sitesinin yönetim biçiminin krallık olmasıdır. Bu tarihlerde Aristoteles’in aktardığı kadarıyla soylular tefecilikle küçük çiftçilerin topraklarını ele geçirmekte ve ekonomik bakımdan büyük bir güç haline gelmekteydi. Bu koşulları yerine getiremeyen çiftçiler ise çocuklarıyla birlikte satılmaktaydı (Uygun, 2003: 22).

Sekizinci yüzyılda Atina polisi diğer polisler gibi krallığı tümüyle tasfiye etmiş ve soylular arasından seçilen ve siyaseti tamamen tekelleştirmiş dokuz *arkhon* getirilmişti. Kabile hukukuyla yönetilen Atina’da soylu arkhonların keyfi istismarları ortaya çıkmaktaydı. (Yalçinkaya, 2014: 36).

Aristoteles bu dönemde yasaların yazılı olmaması ve sadece soylular tarafından bilinen bu yasaların keyfi ve baskıcı şekilde kullanılmasının borç köleliği ile giderek zenginleşen tüccar ve zanaatkâr sınıfında huzursuzluk yarattığını anlatır (Uygun, 2003: 23). Bu huzursuzluk sonucu soylular Drakon’a İ.Ö. 621’de bir yasa hazırlama görevi verdiler. *Drakon Yasaları* olarak bilinen bu yasalar çok ağırdı ve soyluların çıkarlarına uygun şekilde düzenlenmiş yazılı yasalardı. Drakon yasaları aynı zamanda bir kırılmanın da işaretiydi çünkü artık sözlü tanrısal kökenli yasalar yerini insan tarafından hazırlanmış ve herkese açık yazıya geçirilmiş yasalar olan *nomoiye* bırakıyordu (Yalçinkaya, 2014: 37).

Atina aristokratları Drakon yasalarının çıkar yol olmadığını anlamaya başladılar. Bunun üzerine aristokratlar “kentli orta sınıfın üst katmanlarıyla işbirliğine girerek orta sınıfın aşağı sınıflarla işbirliğini önledi” (Şenel 2004: 117). Bunun sonucunda baskıcı aristokratlar soylular dışındaki grupları birleştirdi ve hükümet darbesi gerçekleştirdi. Bu darbe ile birlikte artık tiranlar çağı başlamıştı. Tiranlık çağı Atina polisinde aristokrasiden demokrasiye geçiş rejimi olarak ortaya çıkmıştı. Tiranların en yoksul halk tabakalarını bile gözetmesi soyluları, ticaret ve zanaatla uğraşan orta sınıfı tedirgin etmekteydi. Sonunda bu iki sınıf anlaşarak tiranlığı yıktı ve Solon reformlarıyla bu durumu formülleştirdi. Solon’un yaptığı ekonomik ve siyasal reformlar Atina’nın siyasal yapısı ve sınıf düzenini değiştirmiştir (Şenel 2004: 117).

Solon'un borç köleliğini kaldırması devşirme köle emeğine ihtiyacını arttırdı. Solon'un ardından Atina'da soylular tasfiye edilmiş topraklarına el konulmuştur. Atina adeta altın çağını yaşamaktadır (Yalçinkaya, 2014: 38).

Aristoteles, Solon Yasalarıyla demokrasiye geçildiğini, Kleisthenes Reformlarıyla da demokrasinin güçlendirildiğini belirtir (Uygun, 2003: 25). Kleisthenes yeni siyasal düzenini yasalar önünde eşitlik anlamına gelen *isonomia* ile adlandırmaktadır (Yalçinkaya, 2014: 38).

Atina demokrasisinin altın çağı olarak nitelendirilen dönem Perikles'e denk gelir ve bu hiç haksız bir iddia değildir. Bir anlamda Yunan kültürü Perikles döneminde yükselmişti ve demokrasi iktidardaydı. Antik Yunan'da Perikles'ten önce de demokrasi vardı ancak bu uygulamalar bir kuram oluşturmamıştı. Özellikle Atina'nın emperyalist olarak yayılmaya başlaması vatandaşların en alt sınıfının yönetimde ağırlığının artmasına neden olmuştu. Bu ise askerlik hakkından mahrum olan (dolayısıyla siyasal haklardan) bu alt sınıfların donanmaya alınması ve yönetimde etkili olmaya başlaması anlamına gelmekteydi (Şenel, 2004: 120-138).

Yunan demokrasisi üzerinde polis siyasal biçiminin çok büyük etkisi bulunmaktadır. Bu etki yunan demokrasisinin oluşmasına polis siyasal biçiminin uygun koşulları hazırlaması şeklindedir. Bu nedenle bu biçim üzerinde durma gereği duyulmuştur. Ayrıca burada incelenen koşullar modern demokrasi ile Atina demokrasisi arasındaki farkları analiz etmede de belirleyici bir etkiye sahiptir.

Atina demokrasisi, bütün vatandaşların veya onların büyük bir kısmının siyasi kararları doğrudan doğruya alabildikleri küçük şehir devletinde uygulanmıştır (Mayo, 1964: 29).

Atina'daki siyasal toplumsal düzen diğer Yunan kent devletlerinden daha kapsamlı ve benzersizdir. Atina'yı bu konuda farklı kılan etmenler özetlendiğinde; Atina'da feodal aristokrasinin gelişkinliğiyle başlayan dönemden, köylülerin mülksüzleşmesiyle belirgin sınıfların ortaya çıkışı ve bununla gelen sınıf çatışmaları görülmektedir (Şenel, 2004: 116).

Günümüzde yaygın olarak polis ya da site kavramları yerine kent(şehir)-devleti terimi kullanılmaktadır. Site terimi ise bugünkü anlamıyla bir kent anlamında değildir. Bir ya da birden fazla kent merkezi ve ona bağlı kırsal alanı içine alan bağımsız bir birimdir. Bu yönüyle siteler küçük ölçekli bir devlete benzemektedir. Siteler yalnızca siyasal değil sosyal dini, askeri ve ekonomik bir yapıdır bu açıdan da modern bir devletten daha kapsamlıdır (Uygun, 2003: 21).

Yunan tarihinin en güçlü tarihsel öğelerinin başında polis ve sonrasında demokrasi gelmektedir. Bu önemi Yalçinkaya, "adeta görünmez bir el 'anlaşılmaz bir biçimde' siyasal

düşüncenin başlangıç noktasına polisi yerleştirmişti” şeklinde açıklamaktadır (Yalçinkaya, 2014: 21).

Arif M. Mansel (2004: 100) polisi, “Yunan Orta Çağının sosyal ve siyasal alanda ortaya koyduğu en büyük yenilik” olarak nitelerken; Alaeddin Şenel (1968: 21), “Antik Yunan uygarlığının siyasal biriminin ismidir” şeklinde niteler.

Polis siyasal biçimi, eski Yunan dünyasının siyasal örgütleniş biçimidir. “Polis tarihte görülen diğer kent devletlerinden sosyal-ekonomik ve siyasal açılardan ayrılır”(Ağaoğulları, 2013: 11). Örneğin daha önceden Suriye ve Fenike’nin doğal limanları üzerinde kurulan kıyı şehirleri de ticarete oldukça gelişmiş ve tüccar sınıfı da bulunmaktaydı. Fakat aristokratik yapıyı kırıp Mısır ve Mezopotamya toplumsal yapısı ve düşüncesinden kopmayı başaramamıştı. Oysa polis bu kopuşu gerçekleştirmiş ve ancak yüzyıllar sonra modern devlette tekrar görünecek olan kendine özgü demokrasinin temelini atmıştı (Ağaoğulları, 2013: 11-12). Bu kopuş sayesinde ki eskiçağ tarihinde yepyeni bir devlet biçimiyle karşılaşırız. O zamana kadar eski doğu devletlerinin başında tanrının temsilcisi ya da tanrı sayılan ve uyrukların kayıtsız şartsız biat ettikleri, tüm güç ve otoriteye sahip dolayısıyla bütün kararları veren bir hükümdar bulunmaktaydı. Hükümdarın yönetim yetkisi hiçbir surette paylaşılmıyordu. Oysa Yunan şehir devletlerinde özgür yurttaşların tümü doğrudan doğruya yönetime katılabilir ve de devlet işleriyle meşgul olabilirlerdi (Mansel, 2004:103).

Yunan polisinin bu kopuşu aynı zamanda Yunanistan’da ortaya çıkan yeni bir örgütlenme biçiminin de özgünlüğü olacaktır. Buna göre toprak beyleri ile köylüler yurttaşlık bakımından ve askeri bakımdan tek çatı altında birleşmişlerdir. Eskiden var olan tepeden dayatılan yöneticiler topluluğundan farklı olarak *yurttaş toplumu* olarak nitelendirilen bu yeni toplum Yunan’ın ayırt edici özelliğidir. Mülk sahipleri ile üreticiler arasındaki yeni ilişkiler burada ortaya çıkmaya başlamıştır (Wood, 2008: 221).

Yunan polisi Dor istilalarından sonra feodal düzenden sıyrılmış krallarla yönetilmeye başlanmıştır. Zamanla kralın yetkileri kısıtlanmış ve polisi aristokratik meclisler yönetmeye başlamıştır yani yönetim monarşiden oligarşiye kaymıştır. Sonrasında ise kısa bir tiranlık döneminin ardından demokrasi yani çokluğun yönetimi kurulmuştur. (Şenel, 1968: 27).

2.1.2. Atina Demokrasisinin Özellikleri

Benjamin Barber, “Etkili diktatörlükler büyük liderler gerektirir. Etkili demokrasiler ise büyük yurttaşlara ihtiyaç duyar” demiştir (1995: 18).

G’de Reynold eski Yunan demokrasisini tanımlarken iktidarın halka dayandığı bir devlet biçimi olduğuna dikkat çekmektedir. “Yunancada demokrasi, iktidarın, kentlerde(polis)

toplanmış bulunan komünler(demes) tarafından kullanılması demektir. Yani demokrasi, Halk Meclisi(eklesia) üzerine kurulu bir devlet biçimidir” (Kıslalı, 1984: 66).

Atina’da halkçı yönetimi mümkün kılan koşullar incelendiğinde ilkin küçük ölçekli bir toplum modeli gözlenmektedir. Polisler yüzölçümleri ve nüfusları ile günümüz modern toplumlarıyla karşılaştırılamayacak kadar küçüktüler. Kendi aralarında da büyük farklılıklar bulunan polislerin çoğunluğunun yüzölçümü 1000 km²’yi bulmuyordu. En büyük polislerden Atina 2650 km²’lik alana sahipti (Ağaoğulları, 2013: 15).

Atina demokrasisini mümkün kılan ikinci koşul ise ‘yüz yüze bir toplum’ modeli sergilemesiydi. Atina’nın nüfusu yaklaşık bin mil karelik bir alanı kaplamaktaydı. Atina böyle küçük rakamlarla ancak bir üniversite ölçeğine denk gelmekteydi ve bir belediye ölçeğinde bile bilinemeyecek ‘yüz yüze bir toplum’ modeli sergilemekteydi (Finley, 2003: 27).

Yunan dünyasının yüz yüze toplumunda, Atina’nın karar alma süreçlerine 6000 kişilik kitle katılmaktaydı. 30.000 ile 40.000 civarı olan yurttaş kitlesi de sitede herkesin birbirini tanıdığını göstermektedir. Pazar yerinde, toplantılarda, festivallerde, bu kitle sık sık karşılaşmaktaydı. Bu durumun avantajı ise Atina demokrasisine ideolojik ve sınıfsal çelişkilerin daha az yaşanması şeklinde yansımaktaydı. Ayrıca Hansen’in iddiasına göre insanların birbirlerini tanınması doğrudan demokraside çoğunluğun her şeyi kazanıp, azınlığın her şeyi kaybettiği türden kararlar alınmasını bir ölçüde engelliyordu (Hansen, 1993: 304).

Atina sayısal üstünlükleri nedeniyle, yoksullar ve alt sınıfların egemen olduğu bir siteydi ama bu üstünlük dönemin aristokrat yazarlarının iddia ettiği gibi çoğunluğun despotizmiyle sonuçlanmıyordu. Özellikle de kura esasına göre dağıtılan kamu görevlerinin çoğunluğun her alanda baskın olmadığını göstermektedir (Uygun, 2003: 54).

Atina demokrasini mümkün kılan koşullardan üçüncüsü ise ‘türdeş toplumsal yapı’ya dayanıyor olmasıdır. Bu türdeş toplumsal yapı Atina yurttaşları arasında köken, dil, din ve kültür birlikteliği bulunmasıydı. Kültürel bağlılığı Atina demokrasisinin koşullarını oluşturan bu sosyal yapı klasik demokrasinin modern çağlarda uygulanamaz oluşunun önemli nedenlerinden biridir. Bu yapının son derece türdeş olması sayesinde Atina demokrasisi 200 yıl sürebilmiştir. Modern devletlerde en büyük sorunlar sınıfsal çatışmalar ile etnik, dinsel, kültürel farklılığın yarattığı anlaşmazlıklara dayanmaktadır. Atina’da sosyal sınıflar arasında hiç anlaşmazlık yok değildir ancak modern devletlerle karşılaştırıldığında, erken dönemlerinde sınıf bilincine sahip olan Atina’daki sınıfsal çatışma, kapitalizme geçiş aşamasında aristokrasi-burjuvazi, ya da sanayi devriminde burjuvazi-proletarya çatışması kadar yıkıcı olmamıştır. Yıkıcı çatışmalar daha çok oligarşik rejimlere özgüydü. Örneğin

Roma’da büyük köle isyanları varken Atina’da önemli köle isyanları da olmamıştır (Uygun, 2003: 55-56).

Held (2005: 23), bu koşulları şu maddeler altında özetlemiştir:

- Temel siyasal birim, tarımsal hinterlanda sahip olan küçük şehir-devletidir.
- Vatandaşlara boş vakit sağlayan kölelik sistemine dayalı ekonomik yapı vardır.
- Kadınların çalışmasından dolayı, erkeğin kamu hizmeti için fırsat bulabildiği ev içi çalışma sistemi vardır.
- Vatandaşların nispeten küçük gruplarla sınırlandırılması esastır.

Atina’nın sosyal yapısı temelde üç gruba bölünmüştü. Bunlar yurttaşlar, yerleşik yabancılar ve kölelerdi. Bu gruplar arasındaki hiyerarşik yapılanma yasalara dayanıyor ve birey hangi grup içinde doğduysa o grubun mensubu oluyordu. Bu nedenle Atina’nın sosyal yapısı sınıflardan değil kastlardan oluşmaktaydı. Yurttaşlar, bu gruplar arasında toprak sahipliği ve siyasal hakları tekelinde bulundurduğundan ayrıcalıklıydı. Yerleşik yabancılar, ticaret ve zanaat gibi alanlarda birtakım yasal güvencelere sahip ancak siyasal hakları olmayan gruptu. Köleler ise neredeyse hiçbir hakkı güvence altına alınmamış özgür olmayan gruptu (Hansen, 1993: 87).

Sosyal sınıf kavramı Atina’da sadece yurttaşlar grubu için kullanılabilir. Çünkü yurttaşlar kendi aralarında sosyal ve ekonomik farklılıklara sahiptir. Atina’da ekonomik ve sosyal yönden ayrılan 4 sınıf vardır. Bunlar: büyük toprak sahibi soylular, ticaret ve toprakla uğraşan kentli orta sınıf, küçük toprak sahibi köylüler ve ne toprağı ne de düzenli işi olmayan kentli işçilerdir. “Atina demokrasisi bu dört sınıf arasındaki ilişkilerle biçimlenmiştir” (Uygun, 2003: 27).

Bu bakımdan hangi sınıfsal farklılığa sahip olurlarsa olsunlar Atinalı olmak özgür olmaktır. Tarihçi Herodotos Atina’nın Pers İmparatorluğu’nu yenmesini bu özgürlüğe bağlamaktadır. Ona göre Atina yurttaşı bir efendi için çalıştığı zaman, dövülmeye izin vermekteydi ancak şimdi özgür olduğu için “öncelikli” duruma gelmiştir çünkü Aiskhylos’un da belirttiği gibi “Atina yurttaşı olmak efendisiz olmaktır” (akt: Wood, 2013: 42).

Efendisiz olmak ise en iyi şekilde Euripides’in *The Suppliant Woman* adlı oyununda Thebes’li haberci ile Atina Kralı Theseus arasında geçen diyalogunda tarif edilir. Bu diyalogda Thebes’li haberci Atina’ya vardığında burada mutlak kral kimdir, diye sorar. Theseus haberciye, Atina’nın tek kişinin isteğine bağımlı olmayan özgür bir kent olduğunu bildirir. Atina’da kralın bir yıllığına görevli halk olduğunu söyler. Halkın ise eşit yetkiyi emreden yoksul insanlar olduğunu ifade eder (Arblaster, 1999: 37).

Buradan şu iki sonuca ulaşılabilir. İlki özgürlük Atina’da köleleri kapsamıyordu, yurttaşları kapsıyordu. Ancak yurttaşlar içinde yoksul kentli işçi sınıfı da olduğundan Atina yurttaşı olmak özgür olmak anlamında kullanılmaktaydı.

Wood, “Yunanlılar köleliğı icat etmedi ama bir anlamda özgür emekçiyi icat etti” demektedir (2008: 213). Bu yönüyle Atina demokrasisi Wood’a göre eşsizdir.

Özellikle Atina’da toprak ve ev içi köleliğı görülmemiş boyutlarda olsa da bu tür bir katmanlı toplumda köylünün yani özgür emekçinin olması mülk sahipleri ile üreticiler arasında özgün bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu özgün oluşum özellikle Atina demokrasisinin özelliğidir. Bu oluşum, klasik zamanlardan günümüze emekçi yurttaştan yana olanlar ve ona karşı antidemokratik tepkiler gösteren yazarlarla sürmüştür (Wood, 2008: 213).

Antik Yunan’da köleliğın toplumsal üretimde önemli olduğuna dair belirgin bulgular yokken köylü yurttaş üretimin belkemiğı ve demokrasinin temelidir. Antik Yunan’da ve Roma’da köleliğın yaygınlığı ile köylünün özgürlüğü arasında her zaman doğrudan bir ilişki olmuştur. Bu ilişki incelendiğinde çok geniş coğrafyalarda, tarımda köleliğın hiçbir önemi yoktu. Atina demokrasisine gelindiğinde ise köylülerin bu kent devletinde görülen yurttaşlık hakları daha önce hiç olmamıştır. Atina demokrasisinde özgür işgücünün yasal konumu daha önceki toplumlarda görülmemiştir (Wood, 2008: 214-215).

Başka bir deyişle kölelik, bir kurum olarak Antik Yunan’dan çok önce de vardı ve farklı toplumlarda da mevcuttu. Oysa katmanlı bir toplum yapısı gözlenen Atina örneğinde özgür emeğı temsil eden köylü- yurttaş Atina demokrasisinin benzersizliğının temel nedenidir. Bu toplumda köylü yargı ve siyasi özgürlüklere sahipti. Bu eşsiz denilebilecek örnekte emekçi yurttaşın özgürlüğü köleliğı tanımlayan unsurdur. Sanılanın aksine köleliğın varlığıyla özgür emekçi tanımlanmamıştır. Köleliğın batı ekonomilerinde gelişmesi farklı bir bağlam içinde gerçekteşmiştir (Wood, 2013: 50).

“Eski Yunan’da özgür olmak “insan” olmanın değıl, bir siteye ait olmanın sonucuydu”. Modern dünyadan farklı şekilde eski Yunanda eşitlik ve özgürlük gibi değıerlerin evrensel bir geçerliliğı bulunmuyordu (Uygun, 2003: 57).

Peki, Atinalı bir yurttaş için özgürlük ne demektir? Dahl, Atinalılar için özgürlüğün siyasal yaşama aktif katılım anlamına geldiğini söylemektedir (1996: 27). Bu ifade Atina demokrasisinin yalnızca siyasal hakları kapsadığını ancak bireyi devlete karşı koruyan negatif hakları dışladığı şeklinde yorumlanmıştır. Yani bugün demokrasinin temeli olarak gördüğümüz hakların; düşünce ve inanç özgürlüğü, kişi güvenliğı, mülkiyet hakkı, seyahat ve eğitim özgürlüğü gibi, Atinalı vatandaşına tanınmadığı düşünölmüştür (Uygun, 2003: 57).

Liberal bir düşünür olan Benjamin Konstant, eskilerin özgürlük anlayışı ile modern özgürlük anlayışının birbirinden çok farklı olduğunu savunmaktadır. Ona göre eskilerin özgürlük anlayışı, yurttaşların siyasal iktidara kolektif şekilde doğrudan katılımı anlamına gelmektedir. Yani Atina yurttaşı için özgürlük siyasal hayata katılmaktır. Bu anlamda Atina yurttaşı devletin karışamayacağı özel bir alana sahip değildir. Konstant için modern özgürlük düşüncesi ise, kişilerin sadece yasalara uymasındır. Bireyler özel yaşamında serbestçe hareket edebilmektedir yani tamamen bağımsızdır ancak siyasal alanda sadece görünüşte egemendir (Göze, 2005: 241-256; Kışlalı, 1984: 69).

Atina demokrasisine yönelik bu düşünceler bir anlamda doğru olmakla birlikte bir açıdan eksiktirler. Atina’da özgürlük düşüncesi devlet iktidarına karşı koyabilme yetkisi olarak düşünülmemiştir. Bunun nedeni ise Atina yurttaşının despotik bir devlete karşı gelmemesinden değil, despotik bir devlet örgütlenmesinin bulunmayışındandır. Çünkü Atinalı bir yurttaş için devlet diye bir aygıt söz konusu değildir ve toplum yöneten ve yönetilen olarak ikiye bölünmemiştir. Bu ayrım ancak yurttaşlarla yurttaş olmayanlar (köleler ve meteikoslar) arasında mevcuttur (Uygun, 2003: 59).

Atina demokrasisinin günümüz demokrasilerinden en belirgin farklarından biri, doğrudan demokrasi olmasıydı. Bu anlayışta bir vatandaş kamusal işlerin görüşülmesine ve bunlarla ilgili kararların alınmasına katılan kimsedir (Schmidt, 2002: 245).

Yurttaşların toplandığı *Agora*’da kanun teklifleri sunuluyor, tartışılıyor oylanıyordu. Her yurttaşın yönetme ve yönetilme yeteneği olduğu kabul ediliyor ve bu ilkedan yola çıkılarak kamusal görevlere getirilenler kura esasına göre belirleniyordu. Kamusal sorumluluklara yurttaşların rotasyon esasına göre getirilmesi esastı. Buna karşılık ‘seçimler bir elit yaratma’ kabulü olduğundan seçim demokratik usullere ters düşmekteydi. Bu nedenle Atina demokrasisi anlayışında seçim bir yöntem olarak ancak belirli uzmanlık ya da özel yetenek gerektiren bazı amaçlar için başvurulmuş istisnai bir uygulamaydı (Başkaya, 1999: 25).

Finley, Atina demokrasisinin iki anlamda temsili değil, doğrudan demokrasi olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, egemen meclise katılım her yurttaşın hakkıydı. İkincisi ise bürokrasi ya da memuriyet yoktu. Bu nedenle yönetim tam anlamıyla ‘halk tarafından’ yapılmaktaydı. Yönetimsel aktivitelerin her derecesinde son karar yetkisi meclise aitti ve meclis, on sekiz yaş üzeri her yurttaşın katılabileceği bir açık hava toplantısıydı. Normalde gün içinde tartışılan konuyla ilgili gün sonunda karar verilirdi ve orada bulunan herkes kürsüye çıkıp söz alabilmekteydi. *İsegoria*, Yani herkesin mecliste söz hakkı bulunmaktaydı. Kararlar meclise katılanların basit çoğunluğu ile alınmaktaydı (Finley, 2003: 29).

Sartori'nin ifade ettiği gibi modern demokrasilerin bu anlamda bir doğrudan demokrasi deneyimi yoktur. Bütün demokrasiler dolaylı yani temsilciler tarafından yönetildiğimiz demokrasilerdir. Ayrıca bu iki demokrasi türü arasındaki ayrım çok büyüktür. “Bu anlamda doğrudan demokrasi iktidarın sürekli doğrudan kullanılmasında sürekli olarak halkın katılımını sağlarken, dolaylı demokraside ise büyük ölçüde iktidarın sınırlandırılması ve denetimi sistemi ortaya çıkmaktadır” (Sartori, 1996: 303).

Atina Demokrasisinin diğeri bir özelliği ise, ekonomik eşitsizliğe rağmen politik eşitliğin sağlanmış olmasıydı. Atina yurttaşları arasında ciddi bir ekonomik eşitsizlik ve servet farkları olmasına rağmen bu durum siyasal sistemin işleyişi üzerinde olumsuz bir etki yapmamaktaydı (Şaylan, 1998: 15). Böylece ekonomik durumları ne olursa olsun ister aristokrat olsun ister olmasın vatandaş sayılan her yurttaş, Atina Demokrasisinde etkin katılım hakkına sahipti. Ayrıca Atina demokrasisi ayrı bir profesyonel siyasetçi sınıfına ihtiyacı ortadan kaldırır ve vatandaşların doğrudan kendilerini yönetebilmesini mümkün kılar. Böylece devlet ile yönetilen ya da devlet-sivil toplum ayrımını da ortadan kaldırmış olur. Günümüzde bu demokrasiye benzer şekilde ‘şehir meclisleri demokrasisi’ şeklinde Amerika’da özellikle New England ve İsviçre kantonlarında uygulamaları devam etmektedir (Heywood, 2011: 273).

Atina şehir devleti vatandaş valiler tarafından yönetilmekteydi ve devlet ile toplum arasında bir ayrım yapılmazdı. Antik Atina’da vatandaşlar birdi ve aynı zamanda siyasal otoritenin özneleri ve kamusal kural ve düzenlemelerin oluşturucularıydılar. Halk (demos), kanunları yapar ve adli fonksiyonlarla meşgul olurlardı. Atina’da vatandaş demek bu fonksiyonlara katılmak demekti yani devlet işlerine direk katılım söz konusuydu. Atina demokrasisi, yurttaşlık erdemi ilkesine genel bir taahhüt gerektirir ki bu, kamusal işler ve ortak çıkarlar için özel hayatın ikinci planda olmasına ithaf edilir. Kamu ve özel iç içedir. Vatandaşlar uygun şekilde kendilerini polis içinde sadece onurlu yaşayarak tamamlarlar. Elbette kimlerin vatandaş olarak kabul edileceği konusu oldukça kısıtlamalara tabiydi. Dışlananlar arasında kadınlar ve köle nüfusun hemen hemen tamamı vardı (Held, 2007: 16).

Atina’da yasama, yürütme ve yargılama yurttaşlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerdi. Bu nedenle Atinalı bir yurttaş için devlet ve toplum birbirinden ayrı şeyler değildi. Atina bir yurttaş için devlet, bireylerin dışında ya da üstünde bir aygıt değildi (Hansen, 1993: 59).

Sartori'nin ifadesiyle “Yunanlılar açısından demokrasiyi belirleyen özellik devletsiz olmasıydı” (1996: 302).

Diğer taraftan modern demokrasilerden farklı olarak “şehir devletlerinde ayrı ya da profesyonelce olan hemen hemen hiçbir kuruluş yoktur. (...) Atina demokrasisi, tam olarak, ‘devlet’ ve ‘toplum’ arasındaki ayrımın uygun olmadığını belirtiyordu” (Arblaster, 1999: 43).

Atina demokrasisinin bir diğer özelliği yazılı değil sözlü haberlerin var olmasıydı. Kamuyu ilgilendiren işlerle ilgili her türlü bilgi başta haberci olmak üzere dedikodular, ilan tahtası, söylentiler meclis tartışmaları ile ortaya çıkan sözlü raporlar yoluyla yayılmaktaydı. Burada sadece kitle iletişimi değil bildiğimiz herhangi bir anlamda medya iletişimi bulunmamaktaydı. Bu durumun yarattığı sonuç ise siyasi liderler gizli tutulması gereken belgelerden ya da kontrol edebilecekleri bir medyadan yoksun oldukları için yani bir bakıma mecbur kaldıklarından seçmenle doğrudan ve dolaysız bir ilişki içine girmişlerdi (Finley, 2003: 28).

Atina’da demokrasinin işleyişi, demokratik kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu kurumları incelediğimizde Atina demokrasisini daha iyi kavrarız. Atina demokrasisi 200 yıla yakın süre içinde birçok değişikliğe uğramıştır. Kurumlarda ve yasalarda birçok değişiklik olmuştur. Bu nedenle Atina demokrasisinin kurumlarının en yetkinleştiği dönem demokrasinin Atina’da yeniden kurulduğu Perikles dönemidir. Bu nedenle kurumlar bu dönem temel alınarak tartışılacaktır (Uygun, 2003: 27-28).

Atina demokrasisinin bugün hala birçok insan için çok önemli olmasının nedeni demokrasinin kuramsal temellerinin ilk defa burada ortaya çıkmış olmasıdır. Atina’nın siyasal örgütlenme biçimi olan sitelerde demokrasi bir rejim olarak uygulanmaktaydı. Atina demokrasisi kurumları Eklessia yani Halk Meclisi, Boule yani Yürütme Konseyi ve Dikasteria yani Mahkemelerden oluşmaktaydı (Şaylan, 1998: 14).

Atina’da yasamayı oluşturan organ *Halk Meclisi (Ekklesia)*, her yetişkin erkeğin doğal üyesi olduğu bir yapıydı. Meclis ya da *eclessia* egemen kitleyi oluşturuyordu ve Atina vatandaşlarının tamamından meydana geliyordu. Üyelerinin sayısı ile ilgili veriler net olmamakla birlikte Atina’da genellikle yurttaş sayısı yani yetişkin erkek nüfus 30-40 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. İ.Ö 450’li yıllarda ise 50.000’e ulaştığı düşünülüyor (Uygun, 2003: 28; Arblaster, 1999: 34). Yılda 40 kez toplanmakta olan bu organ temsili değildi. Yurttaşlar burada bizzat bulunmaktaydı (Hornblower, 1995: 1). Bu meclise katılım özellikle yurttaş hakları ve bireylerin toplum dışı bırakılması gibi çok önemli kararlarda 6000 idi. Toplantıya katılanlara bir miktar ücret ödenirdi. Bu durum günümüzde bazı yazarları, Atina demokrasisini zengin yurttaşların işi olduğu yönünde eleştiriye yönlendirmiştir (Uygun, 2003: 29). Ancak, toplantılara katılımın politikaya ayrılan boş zamanla sınırlanmaması yani her vatandaşın aktif ve düzenli olarak yurttaşlık görevini yerine getirebilmesi için meclise

devam için ücret ödenmeye başlandı (Arblaster, 1999: 36). Bu uygulama özellikle Perikles döneminde siyasal yaşama aktif olarak katılan her yurttaşa görevleri karşılında cüzi bir miktar ücret ödenmesi şeklindeydi (Uygun, 2003: 30).

Halk Meclisi Atina demokrasisinin en temel kurumuydu. Bu kurum yasaların kabul edilmesinden savaş, barışa, vergi toplanmasına ve vatandaşlık haklarına kadar her türlü kararın alındığı bir organdı. Bu meclis tüm yurttaşların katıldığı bir organ olduğu için kent demokrasisi, doğrudan demokrasi olarak bilinmektedir (Kışlalı, 1984: 67). Yasama yetkisine sahip olan halk meclisi siyasal gücü elinde bulunduruyordu ve yürütme konseyi dâhil olmak üzere mahkeme yargıçlarını seçen etkili organdı (Şaylan, 1998: 14).

Ancak birçok problemin on binlerce yurttaşın katıldığı toplantılarda çözülmesi mümkün değildi. Bu sorunu gidermek için sürekli olarak görev yapan bir organ vardı. Bu organ yürütme olarak çalışan Beşyüzler Meclisi'ydi. Bu meclis 500 kişiden oluşan bir konseydi ve konsey üyeleri Atina'daki 10 mahallenin her birinden yollanan ellişer üyenin toplamından oluşmaktaydı. Böylece meclis Atina'daki 10 kabile ile 139 yerel birimi temsil etmekteydi. Kabilelerden kura ile belirlenen 50 kişi 1 yıl süreyle görev yapardı. Arka arkaya olmamak şartıyla bir kişi en fazla 2 defa konsey üyesi olabilirdi. Böylece her üç Atina vatandaşından biri hayatında bir kez bu göreve gelirdi. Beşyüzler Meclisi, Halk Meclisinde tartışılacak konuları belirlemekle başlayan birçok yetkiye sahipti. Tüm kamu görevlileri ve yöneticiler bu meclise bağlıydı. Ayrıca bu meclis suçluların mahkemeye çıkarılması ya da direk cezalandırılması ya da mali kaynaklar ile kamu mallarını yönetmek yetkileri gibi birçok başka yetkiye de sahipti. Donanma ve tüm silahlı kuvvetler Beşyüzler Meclisi'nin denetimi altında bulunmaktaydı. Meclis haftanın her günü toplanır ve üyelere toplantı başına Halk Meclisine katılanlara ödenenin ücretin yaklaşık beş katı ücret ödenirdi (Kışlalı, 1984: 67; Hansen, 1993: 246-249; Uygun, 2003: 34).

Görüldüğü gibi Atina demokrasisinin bir halk demokrasisi ya da doğrudan katılımın mümkün olduğu kararların yurttaşlarca alındığı bir demokrasi olduğu açıktır. Ancak yine de bazı düşünürler bunu abartmamak konusunda uyarıda bulunurlar çünkü Atina en iyi zamanlarda 30.000 yurttaş bulunan bir toplumdu ve bu toplumun çoğunu köleler, kadınlar ve meteikos denilen yerleşik yabancılar oluşturmaktaydı (Şaylan, 1998: 14-15).

Atina demokrasisinin bir diğer kurumu ise halk mahkemeleri denilen “jüriler” idi. Bu kurum Atina demokrasisinde çok etkili bir konuma sahipti. Bugünkü mahkemelerden önemli bir farkla (bazı yasama ve yürütme yetkilerine sahip olmaları) doğrudan demokrasinin temel taşını oluşturuyorlardı (Kışlalı, 1984: 67).

Kölelik konusu Atina demokrasisinin en çok eleştirilmesine neden olan konulardan biridir. Ancak Atina demokrasisinin etkili yanı, geri kalan dünya krallıklar ya da monarşik yönetimlerle yönetildiği zamanlarda (o çağda kölelik her yerde yaygın bir durumdu) onun halk yönetimi modelini uyguluyor olmasıydı. Daha önemlisi bu toplumun belirgin özelliği köleliğin var oluşu değil, tarihin her çağında etkili olacak ve siyasal tarihi etkileyecek olan doğrudan katılımın burada uygulanmış olmasıdır. Ayrıca özgür emekçinin varlığı yukarda da değinildiği gibi Atina'yı özgün kılan önemli niteliklerdendir. Her ne kadar Atina demokrasisi dışlayıcı yurttaşlık özelliği nedeniyle yargılansa da yurttaşlara aristokratlar karşısında hiçbir ayırım gözetmeden eşit siyasal haklar tanındığı için önemlidir.

Yukarda ayrıntısıyla değinilen Atina Demokrasisinin özellikleri şu şekilde modellenebilir:

- Atina demokrasisi temsili değil, doğrudandı. Yani egemen meclise her yurttaş katılabilirdi. Bu anlamda temel karakteristiği katılımın olmasıydı.
- Atina demokrasisi meclis egemen bir demokrasiydi. Yani toplumsal tüm kararlar burada alınır ve uygulanırdı. Tüm yurttaşlar bu mecliste bizzat bulunurdu.
- Birkaç kâtip ve bazı evrakları tutmakla yükümlü köleler dışında bürokrasi ya da memuriyet yoktu. Bu nedenle yönetim tamamen halk tarafındandı.
- Kamu görevlilerine ancak bir işçinin ücreti kadar ücret ödeniyordu.
- Atina demokrasisinde kamu görevlileri ya da idareciler hangi yetkiye sahip olacaksa olsun kura ile göreve gelirdi ve geçici sürelerle görevini yürütürdü. Böylece Atinalı yurttaşların büyük çoğunluğu hayatında en az bir kez bu görevlere gelme hakkına sahip olurlardı.
- Atina demokrasisi nüfusu 1000 mil karelik bir alanı kapsamaktaydı bu ise modern dünya ile karşılaştırıldığında oldukça küçük bir rakamdı.
- Yunan dünyasında yazılı değil sözlü haberler vardı ve her türlü kitle iletişimi ve bildiğimiz anlamda medya yoktu. Ancak Pazar yerlerinde mecliste tartışılacak meseleler konusunda uzun uzadıya tartışmalar gerçekleşirdi.
- Atina demokrasisinde devlet ve sivil toplum ya da ekonomi siyaset ayrılığı durumu yoktu.
- Yönetmel faaliyetlerin her derecesinde son karar yetkisine sahip bulunan ve yılda 40 kez olmak üzere sıklıkla toplanan ve bütün yurttaşlara açık bir meclis vardı.
- Mecliste herkesin söz alma hakkı (isogaria) vardı.
- Meclis kararları basit çoğunluk ile alınmaktaydı.

- Yönetimin idari kısmı, bir ya da iki yıllığına seçilmiş ve kura ile göreve gelen (on generalden oluşan kurul ve sadece yabancı elçilikler olarak görev yapan küçük komiteler hariç) beş yüz kişilik bir Konsey'e bölünmüştü.
- Meclis başkanı da kura ile bir günlüğüne ve hayatı boyunca bir kez seçiliyordu.

Bu ilkeler şu şekilde de ifade edilebilir (Held, 2005: 23):

- Vatandaşlar, yasama ve yargı fonksiyonlarında direkt yer alırlar.
- Yurttaş meclisinin egemen gücü bulunmaktadır.
- Egemen gücün alanı, polise ait ortak işlerin tümünü kapsayacak kadar yaygındır.
- Kamu görevlerine adaylık için çok sayıda seçme yöntemi (direkt seçim, kura, rotasyon) vardır.
- Sıradan vatandaşlarla kamu görevlilerini birbirinden ayır etmek için hiçbir ayrıcalık derecesi yoktur.
- Savaşla alakalı pozisyonlar haricinde hiç kimse, aynı görevi ikiden çok kez üstlenemez.
- Herkes için kısa süreli görev tanımı geçerlidir.
- Kamu hizmetleri için ücret ödenmesi esastır.

Atina demokrasisinin modern demokrasilerden farkları ise temelde şu noktalara dayanmaktadır. Atina demokrasisinde kuvvetler ayrılığı bulunmamaktaydı. Aksine bütün yetkiler tek merkezde toplanmıştı. Bununla birlikte yurttaşlar kendilerini doğrudan ilgilendiren bütün kamusal meselelerde yönetime doğrudan katıldıkları için Atina demokrasisi doğrudan demokrasidir. Ekonomik farklılıklar yurttaş niteliğine etki etmediği için Atina demokrasinde sivil toplum ve devlet ayrılığı da bulunmamaktadır. Son olarak Atina demokrasisi meclis üstünlüğüne dayanan bir demokrasiydi ve belli bir hiyerarşik yapılanma söz konusu değildi. Modern liberal demokrasi ise temsil sistemine, seçimlere, hiyerarşik yapılanmaya, kuvvetler ayrımına ve seçme özgürlüğü ilkesine dayanmaktadır. Bu konu Liberal demokrasi başlığı altında ayrıca incelenecektir.

2.1.3. Atina Demokrasisinin Eleştirileri

Daha önce değinilen, Atina demokrasisini ortaya çıkaran elverişli ve özel koşullar nedeniyle, kabile devletinden kent devletine geçişte demokrasiyi zorlayacak bir yapı oluşmamıştı. Bu nedenle de demokrasi düşüncesinden çok demokrasi karşıtı fikirler ya da demokrasi eleştirileri denilen düşünce gelişti. Demokratik düşünce zaten iktidardaydı ve bu nedenle kuramsal çalışmalara ihtiyaç duyulmadı ancak aristokratik düşünce sürekli olarak egemen olmuştur. Demokrasi inanç ve değerlerini kuramsal çerçeveye oturtan ve eleştirenler de aristokratik düşünürler olmuştur. Demokrasi düşüncesini kuramsal ve tarihsel olarak

anlamak istiyorsak demokrasi düşüncesinin eleştirilerini dikkate almanın gerekliliği ile karşı karşıya kalırız (Kışlalı, 1984: 71).

Sıradan insanlar tarafından yönetim anlamında demokrasi Atina'da bir sınıf sorunuydu. Çünkü demokrasi burada soylular ile alt sınıfların birlikte egemenliği demektir. İnsanları eşit düzeye getirdiği için Platon gibi filozoflar ondan korkmaktadırlar (Macpherson, 1984: 9-10).

Atina demokrasisine hem uygulamada olduğu çağda hem de daha sonraları birçok eleştiri getirilmiştir. Atina demokrasisi Atina'da hüküm sürerken herkesin kabul ettiği bir siyasal biçim değildi. Özellikle o dönemde yaşamış ve kendilerinden sonraki siyasal düşünceye büyük etkilerde bulunmuş iki büyük Yunan filozofu Atina demokrasisini eleştirmişlerdir. Bunlardan ilki Platon'dur, ikincisi ise Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'tir. Bu eleştirilen içeriği bu başlık altında incelenecektir.

2.1.3.1. Platon

Atina'da ve Yunan polislerinin çoğunda demokrasi uygulanmaktaydı. Demokrasi Platon'un en çok üzerinde durduğu yönetim biçimidir. Platon demokrasiye yaklaşımı teorik ya da Atina pratiği üzerinden sürekli olarak eleştirel olmuştur (Ağaoğulları, 2013: 226).

Atina demokrasisine yönlendirilen en önemli eleştirilerden biri demokrasinin çoğunluk despotizmine yol açtığı yönündeki iddiadır. Tıpkı Platon gibi Thukydides de Atinalı ortalama bir vatandaşın yarı eğitilmiş durumda olduğunu söylemektedir. Bu eğitim durumu dolayısı ile de halkın usta demagoglar tarafından yönlendirildiğini iddia ederler. Ancak Arblaster'ın da belirttiği bu düşünceyi savunurken Atina demokrasisine yönelik tek suçlama Sokrates davasıdır (Arbalaster, 1999: 33).

Sokrates, İ.Ö. 399'da 501 kişilik bir mahkeme tarafından yargılanmıştır. Gençleri yanlış yola sürüklemek gibi suçlardan yargılanmış ve 220'ye 281 oyla suçlu bulunmuştu. Verilecek cezanın belirlenmesine gelindiğinde Atina'daki ceza sistemi suçlu bulunana bir ceza önerirdi. Suçlu bulunan kişi ise aklanmasını ister ya da başka bir ceza önerirdi. Mahkeme bu önerilerden birine karar verir ancak farklı bir cezaya hükmedemezdi (Şenel, 1968: 155-157). Sokrates'in bu öneri karşısında sürgün cezası isteyeceği düşünüldü. Platon hocası Sokrates'in sürgün, para ya da başka bir ceza isteyebileceğini ama bunu yapmadığını anlatır. Sonrasında mahkeme Sokrates'i ya aklayacak ya da ölüm cezası verecekti, mahkeme ölüm cezası verdi (Platon, 2010: 46-48). Bu eserde Platon Sokrates'e sürgüne gitme şansının verildiğini ancak onun bunu reddettiğini net şekilde anlatır. Yine de Platon'a göre Sokrates'in ölümü sadece demokratik değil her şekilde özgür ve açık bir toplumun kötülüğünü sembolize

etmektedir. Ayrıca Finley (2003: 124), Sokrates'i ölüme göndermek gibi güçlü bir arzusunun olmadığından bahsetmektedir. Sokrates olağan bir mahkemede usule uygun bir şekilde yargılanmıştır. Ayrıca anlaşılan o ki ölüm cezası almasını isteyen yoktu ancak kendisi tercih etmiş görünüyor. Bu durumda Platon'un çoğunluk tiranlığı eleştirisinin ya da cahil topluluğun egemen olduğu yönündeki iddialarının ne kadar nesnel olduğu tartışmalıdır.

Platon, Atina'da demokratik eğilimlerin olduğu dönemde yaşamıştır. Platon, "Peloponnesos Savaşı sırasında doğar ve bittiğinde yaklaşık olarak yirmi dört yaşındadır. Savaş sonucunda Atina yenilgiye uğrar; kıtlık, salgın hastalıklar ve iç savaş ortaya çıkar" (Çaha, 2013: 26). Ayrıca Peloponnesos Savaşları sırasında Atina'nın büyük yenilgiler alması ve bu yenilgiler ile sosyal huzursuzluklar sırasında Atina'da demokratik bir yönetimin olması Platon'u felsefe ve toplumsal konulara yönlendiren nedendir. Ancak asıl neden ise demokrasinin aşırı uygulamalarının "aristokratlarının ayağının altındaki postu" kaydırmaya başlamasıdır (Şenel, 1968: 165). Platon için demokratik siyaset neticesinde aristokratik yabancılaşma yani aristokratların siyasete sırt çevirmeleri ile sonuçlanmıştı. Platon bu durumu düşünce ve pratiğin kopuşu olarak algıladı ve onları birleştirmeyi felsefesinin temel amacı haline getirdi. Çünkü ona göre bilgelik özünde pratikle yani politikayla ilgiliydi (Wood, 2013: 79).

Platon hiçbir zaman demokratik savunmayla yüzleşmemiştir. Sofistlerle tartışmalarını sürekli olarak devam ettirmiştir ve aslında onlara karşı saldırısı bir anlamda demokrasiye karşı yapılmıştır. Platon, antidemokratik sofistlere bile karşıydı. Ona göre sofistler de demokrasinin ürünüydü. Demokraside birinin düşüncesi diğerinki kadar değerliydi. Ayrıca sofistler, bir anlamda Atina'daki bu ahlaki yozlaşmayı temsil etmekteydi (Wood, 2013: 77).

Platon, *Devlet* adlı eserinde "halkın iktidarı veya halkın, halk için, halk tarafından yönetimi anlamında günümüzde büyük bir ittifakla en iyi yönetim biçimi olduğu kabul edilen demokrasiyi, birkaç belirleyici ve tanımlayıcı özelliği üzerinden eleştirir" (Cevizci, 2014: 164). İlk demokratik yönetimi yanlış devlet biçimi olarak yorumlayan Platon, akıllı, bilgili, erdemli bir azınlığın yönetimini savunmuştur ve bu yönetimi de en iyi yönetim diye nitelendirmiştir (Yılmaz, 2011: 274).

Platon için demokratik bir yönetimde kararlar cahil çoğunluk tarafından verilmektedir. Platon bu durumdan rahatsızlığını özellikle hocası Sokrates'in demokratik Atina tarafından idam etmesi olayı üzerinden açıklamaktadır. Sokrates'in ölümünün ne kadar Platon'un iddiasıyla ilgilidir bu konu tartışmalıdır.

"Platon demokrasiye, özellikle eşit olmayanlara da eşit haklar dağıttığı için karşıdır" (Kışlalı, 1984: 64). Platon'a göre eşitlik herkesin doğasına göre verilmelidir. Yaptığı işe göre

eşitlik bireylerin yaratılışına uygun değildir. Bu nedenle Platon “yasal eşitsizliğin doğal eşitsizlikle çeliştiği ve çatıştığı kanısındadır” (Kışlalı, 1984: 64). Özellikle kura ile seçilme ve kamusal görevlerde ekonomik eşitsizliklerin önüne geçilmesi Platon’un demokrasi eleştirilerinin temelini oluşturur çünkü bu durum aristokratların ayrıcalıkları önünde bir engel olarak durmaktadır.

Platon’a göre devlet bir organizmadır. Bu nedenle içinde yaşayan insanların toplamından oluşmaz. Devlet insan ile aynı yapıdadır. Yani devlet büyük çapta bir insandır ya da bir insan küçük çapta bir devlettir. Birey ve devlet arasında da belirsiz bir ilişki vardır. Bu ilişkide yalnızca bireyler devleti oluşturmaz devlet de bireyleri şekillendirir (Aster, 2000: 180-181). “Buna göre insan ruhu ile devlet arasında tam bir koşutluk bulunduğunu iddia eder. Yani devlet ile birey arasında hiçbir karşıtlık olamaz” (Cevizci, 2013: 71). Platon’a göre devlet bir “taş ya da kayadan değil”, doğruca devletin var olduğu topraklardaki “bireylerin karakterlerinden” doğar (Cevizci, 2013: 71).

Platon *Devlet*’de en iyi devletin insanların en bilge ve tanrısal olduğunu savunmuştur. Ayrıca Platon’a göre ideal devlet biçimi şehir-devlete oldukça uygundur. Ancak burada Karl Popper’in sorduğu tutarlı soruyu akla getirmek gerekmektedir: nasıl olur da başlangıçta var olan bu ideal mükemmel devlet değişebilir yani bozulabilir? Platon’un buna cevabı benlik çıkarının körüklediği iç çatışma, sınıf savaşı “sosyal dinamiğin” esas gücüdür şeklindedir (Popper, 2008a: 51). Özetle Platon birey için, içinde yaşadığı devlete benzer demektir ve görüşünü kanıtlamak için yanlış devlet biçimlerini sınıflandırır. Platon ideal kentin, yönetimin özelliklerini saydıktan sonra sapkın kentleri ve onların nasıl oluştuğunu anlatır. Bu hastalıklı kentlerden birincisi Girit ve Sparta, ikincisi ise oligarşi diye adlandırılan birçok hastalıkla dolu yapıdır. Ardından üçüncüsü ise oligarşinin tamamlayıcısı ve zıddı demokrasi ve bunların hepsini bastıran tiranlık da devletin dördüncü son hastalığıdır (Platon, 2013: 318).

Platon için yanlış yönetim biçimi Atina’da gözlemlediği demokrasidir. Bu devlette yönetime egemen olan halk meclisi vardır ve bu meclis de usta demagoglar aracılığıyla halkı dilediği yöne sürüklemektedir. Bu devlet biçimi, Platon’a göre, akla değil heyecan ve tutkulara dayanmaktadır. (Aster, 2000: 182).

Bu devletlerin bozulması ve demokrasiye geçiş nasıl gerçekleşmiştir sorusunu Platon oligarşideki zengin insanların para kazanma hırsı sonucu demokrasiye geçildiğini anlatmaktadır. “Ve kendilerini para kazanmaktan başka her şeyi boş verme alışkanlığına, erdeme karşı yoksulların gösterdiği kadar eksiksiz bir kayıtsızlığa bağlamaz mı?”(Platon, 2013: 335).

Zenginlerle yoksullar herhangi bir yerde karşılaştıklarında zenginler yoksullarca hor görülür. Çevik, zayıf ve güneşten bolca yanmış bir yoksul, gölgede yetişmiş ve bol bol yağ bağlamış bir zenginle savaşta yan yana geldiğinde ve onu nefesi tıkanmış ve çaresiz halde her gördüğünde, bu adamlar zenginliklerini yoksulların korkaklıkları sayesinde sürdürüyorlar diye düşünmez mi? (Platon, 2013: 335).

Yoksulların savaşta zenginlerle arasındaki farkı gözlemleyip, onlardan nüfuz olarak fazla ve güçlü durumda olmasını fark etmesi Platon’u tedirgin etmektedir. Ona göre bu durum zengin ve yoksul arasında bir hizipleşme yaratacak ve bunun sonucu gerçekleşen savaşta da yoksullar zafere ulaşacaktır, böylece demokrasi kurulmuş olacaktır. Kısaca Oligarşi zenginleşme hedefine doğru ilerlerken herhangi bir engellemeyle karşılaşmaz ve böylece demokrasiye dönüşür. Platona göre tüm bunlar özellikle bir savaş sırasında daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Bir savaş sırasında yoksullar zafer kazandıktan sonra yurttaşların geri kalanına yurttaşlıkta ve devlet görevinde eşit bir pay verirler, sonrasında ise devlet görevlerinin birçoğuna kura ile atama yapılır böylece demokrasi de kurulmuş olur (Platon, 2013: 336).

Ancak demokrasi kısa bir süre sonra yasadışı hale gelecektir ve özgürlükler öylesine başıboş olacaktır ki herkes istediği yönetimi seçip ona göre davranacaktır. Böylece aslında bir düzen değil kaos (kargaşa) ortamı kurulmuş olacaktır. Platon için demokrasi görünüşte, yönetimlerin en güzelidir. Ancak zamanla demokrasinin yasadışı hale gelmesiyle özgürlükler öyle başıboş hale gelmektedir ki sonunda bir düzen değil anarşi yani kargaşa ortamı doğmaktadır (Ağaoğulları, 2013: 226).

Devlet eserinde Platon’a göre demokratik bir yönetimin özelliklerinin başında özgürlükler gelir. Platon’a göre demokratik bir kentte herkes dilediğini yapabilmektedir. Platon kendisine demokrasinin ölçütü sorulduğunda “özgürlük” diye yanıtlar. Ona göre özgürlüğüne düşkün birinin yaşayabileceği tek devlet yönetimi de demokrasinin olduğu yerdir (Platon, 2013: 336-343).

Özgürlük, Platon’a göre aşırılık doğurur ve bu da toplumların yönetilmez bir hal almasına yol açar. Atinalı filozof, özgürlük düzeninin aşırı gittiği tarafı tarif ederken kölelerin efendileri kadar hür olmasını ve kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin ortadan kalkmasını gösterir. Yurttaşlar bu yerde ufacık bir baskı gördüklerinde ayaklanırlar ve tüm yasaları hiçe sayarlar (Platon, 2013: 336). İşte Platon için demokraside özgürlük, herkesin ve hatta hayvanların bile çok hür olmasıdır.

Demokrasinin diğerk bir özelliğı ise çeşitliliğın olmasıdır. Bu yönetim biçiminde “renklerin tüm tonlarıyla nakışlanmış, türlü renkli bir elbise” gibi çok daha fazla insan çeşidi ve durumu vardır (Platon, 2013: 336).

Platon demokrasinin olumsuz özelliklerine, herkese karşı hoşgörüölü olmasını da eklemektedir. Ancak bunlar arasında Platon’u tam bir demokrasi karşıtı yapan en önemli özellik demokratik yönetimde herkesin eşit olmasıdır. Bu eşitlik öyle güçlüdür ki aralarındaki farklar ne olursa olsun bütün yurttaşları siyasal kararların alınmasında ve yönetsel görevlerin yerine getirilmesinde bir görür.

“Demokrasi ve öyle görünüyor ki eşitlere ve eşit olmayanlara ayırım gözetmeksizin bir tür eşitlik vererek hoş bir yönetim biçimi olacak, anarşik ve rengârenk” (Platon, 2013: 338), “... ve bu anarşik mizaç, dostum, evlerin içine sızar ve nihayet hayvanların içine de girer” (Platon, 2013: 344).

Platon’a göre demokrasinin en belirgin kötölüklerinden biri siyasal yapıya ilişkin olanıdır. Bu yapıda yurttaşlar yetenekleri olup olmadıklarına bakılmaksızın seçimle ve kura ile yönetime getirilmektedirler. Platon’un bunu gemicilikten hiç anlamayan birinden bir gemiyi yürütmesini ya da hekimlikten hiçbir şey anlamayan birinden bir hastayı iyileştirmesi beklemek kadar saçma olarak ifade etmektedir (Ağaoğulları, 2013: 227).

Platon demokraside yurttaşların edindiğı siyasal gücü kendi sonsuz çıkarlarına kullanacağını iddia eder. Bunun da kaçınılmaz olarak toplumsal çatışmaları tırmandıracağını söyler.

Platon’un bir organizma olarak gördüğü devlet, toplumda insanların birbirleriyle bir düzen içinde yaşadıkları yerdir. Bu devletin devamlılığı için Platon’a göre doğal olan sınıfları oluşturan toplumsal işbölümü şarttır. Toplumda temelde üreticiler, araçılar (üretilen malları koruyan bekçiler ve savaşçılar) ve bu sınıf içinden doğan yöneticiler vardır. Bu sınıfların hepsi yeteneklerini doğuştan alır. İnsanları da sınıflarına göre altın, gümüş ve bakır olarak nitelendirir. Dolayısıyla Platon’a göre demokraside bu sınıflar içeresinden en vasıfız olanlar egemen olduğı yani filozof ya da bilgeler yönetmediğı için demokrasi kötüdür.

Platon’un demokrasi karşıtlığını en iyi şekilde Karl Popper’in şu sözleri özetliyor olmalı: “Platon’un demokrasi betimlemesi, Atina’nın siyasal yaşamı ve Perikles’in (....) hiçbir zaman aşılammış bir biçimde dile getirdiğı demokratik inancın canlı, fakat adamakıllı düşmanca ve haksız bir karikatürüdür” (Popper, 2008a: 54).

Platon için demokrasinin en belirgin özelliğı ve kendisinin en büyük endişesi sıradan halkın özgür olmasıdır. Bütün felsefesinin demokrasi fikrinden çıkarılacak en temel sonuç Platon’un alt sınıflar ya da onun sınıflandırmasıyla mayasında bakır ve demir bulunanların

yönetimi anlamına gelen demokrasiye karşı olduğu ve kurduğu felsefe ile bu yönetim biçiminin oluşmasına izin vermediğidir. Onun bozuk yönetim biçimi olarak nitelendirdiği demokrasinden kastı en kötü yönetimlerden üçüncüsü olduğudur.

2.1.3.2. Aristoteles

Aristoteles klasik çağın ikinci büyük felsefe sistemini kurmuştur. Siyaset düşüncesinde demokrasi konusundaki fikirlerinde Platon'dan farkı, demokrasi yönetimine tamamen karşı çıkmamasıdır (Şenel, 1963: 227).

“Aristoteles öngörülebilecek biçimde kanunların üzerinde anarşist bir kalabalığın hâkimiyeti olarak tasvir ettiği nihai demokrasi ile hocası Platon'un katı antidemokratik fikirleri arasında bir arabulucu olarak yer tutar” (Cartledge, 2013: 129).

Aristoteles de hocası Platon gibi köklü aristokratik değerlere sahiptir ve bu durum felsefesine aristokratik değerleri koruyabilmek adına bazı demokratik tavizler verme şeklinde yansımıştır. Erdeme dayalı devlet fikri bu tavizin izlerini taşımaktadır. Uygulamada sayı gücü bu erdemli azlığa toplumu yönetme imkânı vermemektedir. Bu sorunu Aristoteles, servet kıstasını da işin içine katarak aristokratların yönetime katılmalarını sağlayarak ve böylelikle de demokratik tavizler vererek çözmüştür (Şenel, 1963: 227).

Aristoteles'e göre “iyi” veya “kötü” bütün demokrasi türleri için geçerli olan ve dolayısıyla genel olarak demokrasiyi diğer demokrasi türlerinden ayırt etmeye yarayacak iki ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler “çoğunluğun egemenliği ve özgürlüktür” (Aristoteles, 1993: 163).

Aristoteles'e göre, “demokratik anayasanın temeli özgürlüktür.” “Sırayla yönetmek ve yönetilmek” ise özgürlüğün bir ögesidir (Aristoteles, 1993: 180). Yani demokraside demokratik adalet eşitliğin liyakate değil de sayıya göre belirlenmesidir (Schmidt, 2002: 26).

“Özgür olanların aynı zamanda eşit olduklarını kabul etmek iki tür demokrasi anlayışının doğmasına yol açar.” Bunlardan biri, “liyakate dayalı eşitliği” kabul etmektedir. Diğeri ise “liyakat yerine sayısal eşitliği esas” almaktadır (Özcan, 2009: 140).

Platon gibi Aristoteles'in demokrasiye eleştirel yaklaşmasının bir diğer nedeni eşitlik konusundaki düşünceleriydi. Bu bakımdan iki tür eşitlik anlayışı arasında derin farklılık bulunmaktaydı. “Orantılı eşitlik”, liyakate yani vatandaşların maddi-manevi varlığına ve siyasal erdemine göre ölçülmekteydi. “Aritmetik eşitlik” ise liyakat farklılıklarından arındırılmış sayısal eşitlikti. Aristoteles'e göre aşırı demokraside aritmetik eşitlik, orantılı eşitlik ilkesine zarar vermekteydi ve bu nedenle siyasal adalet sağlanamıyordu (Schmidt, 2002: 29). Yani, hiçbir üstünlüğü olmayanlarla olanların, zenginlerle yoksulların, özgür

oldukları için eşit sayıldıkları demokrasi biçimi Aristoteles tarafından kötü idi. Bu demokrasi anlayışı, halkın çoğunluğuna çekici gelmekteydi ancak Aristoteles’e göre “bu demokrasi anlayışı benimsendiğinde, “halk” ya da “çoğunluk” egemen olur. Yasama ve yürütme gücü onların eline geçer ve bundan böyle çoğunluğun istediği şey neyse iyi ve adaletli olan da olur” (Özcan, 2009: 140). Böylece Aristoteles için ekonomik ya da sosyal eşitsizliklere bakılmaksızın yurttaşların siyaseten eşit muamele görmesi, örneğin kura ile kamu görevlerine getirilme, demokrasinin kötü bir niteliğiydi.

Aristoteles’e göre demokrasinin doğasında bir tür tehlike bulunmaktadır. Bu tehlike yoksulların yönetiminin, yoksullar çıkarına bir yönetime dönüşüp bozulabileceği tehlikesidir (Finley, 2003: 23).

Ayrıca Aristoteles demokrasiyi özellikle “frenlenmemiş halk meclisi egemenliği, radikal veya aşırı demokrasi” anlamında kullanmıştır (Schmidt, 2002: 27). Bu nedenle doğru anayasalar arasında saymamış hatta anayasadan sapmalar olarak nitelendirilmiştir.

Muttalıp Özcan (2009: 147). Platon ve Aristoteles’in demokrasi eleştirilerini dört başlık altında toplamıştır, bunlar:

- “Demokrasi yoksul çoğunluğun iktidarı demektir. Bu çoğunluk geçimi sağlamak için sürekli çalışmak zorundadır. Dolayısıyla bireysel, toplumsal ya da siyasal yaşamda gerekli olan erdemlere/niteliklere sahip olmak için gerekli serbest zamanı olmayan kesimdir.”
- “Demokrasi, çoğunluğun iktidarı demektir, ama çoğunluk temel değer olarak istediğini yapma anlamında özgürlüğü yaşamın amacı haline getirir. Dolayısıyla, çoğunluğun egemenliği sözde değerlerin bireysel ve toplumsal yaşama egemen olması demektir; ya da Aristoteles’in deyişiyle, çoğunluğun yaşam tarzı genel olarak hazzı dayalıdır. Bu nedenle bu yaşam tarzı hayvansaldır. Bu durum ise insanın insanlaşmasının önünü tıkar.”
- “Çoğunluk gerçek anlamda özgür olmayan, bu nedenle doğru tercihte bulunamaz yani “rasyonel” davranıştan yoksundur. Bu nedenle çoğunluğun iyi, adil, doğru kabul ettiği her şey tartışmaya açık olacak ve hiçbir zaman akıl sahibi insanlar için geçerli olmayacaktır. Böylece çoğunluk ve onu oluşturan bireyler, hem kendisi hem de bütün insanlar için iyi olanın ne olduğunu bilme ve buna göre eylemde bulunma gücünden, yani erdemlerden yoksundur.”
- “Demokratların adalet anlayışı, insanların eşit olduğu ön kabulü üzerine kuruludur, ancak insanlar arasında yapısal farklılıklar nedeniyle insanlar eşit değildir. Bu nedenle demokrasi bu yapısal farklılığı kabul etmediği için hiçbir zaman erdem değerine göre, yani liyakate dayalı bir adalet ve hak anlayışını hayata geçiremez.”

2.2. Liberal Demokrasi

Modern liberal ve demokratik liberal teoriler sürekli olarak devletin egemen güçlerini haklı çıkarmaya çalışmıştır ve aynı zamanda bu gücün sınırları olduğunu da savunmuştur. Thomas Hobbes'dan beri bu girişimin tarihi, görevler ve haklar, güç ve hak, yetki ve hukuku dengelemek için tartışmaların tarihidir. Bir yandan devletler, zanaat, ticaret, din, aile yaşamının zenginleştirilmesini esas alan bir güvenliği sağlayabilmek amacıyla zor kullanma yetkisine sahip olmalıdırlar, diğer taraftan siyaset teorisyenleri, devletin düzenleyici ve zor kullanma yetkisini onaylayarak, siyasal ve sosyal özgürlüklerden sık sık vatandaşların mahrum bırakılacağı bir gücü kabul ettiklerinin farkındalardır (Held, 2007: 18).

Liberal demokratlar bu çıkmazdan kurtulmak için önemli kurumsal bir yenilik olarak temsili demokrasiyi getirdiler. Sağduyulu liberal düşüncenin sonucunda hukuk ve seçme özgürlüğü, tüm yetişkin bireylerin siyasal eşitliğinin tanınmasıyla düzgün şekilde devam ettirilebilir. Böylesine bir eşitlik sadece insanların özel eylem ve çıkarlarını özgürce sürdürebildikleri bir sosyal çevrede güvenlik sağlamazdı, aynı zamanda seçmenlerinin dikkatle takip ettiği bir devlet, genel ve ortak çıkarların en iyi şekilde gerçekleştirmesini sağlardı. Bu yüzden, liberal demokratlar demokratik hukuk devletinin otorite ve özgürlükten kaynaklanan problemlerin çözümünde özellikle serbest piyasa olmak üzere diğer kilit kurumsal mekanizmalara bağlanmasını savundu (Held, 2007: 18-19).

Klasik demokrasi olarak da kabul edilen liberal demokrasi Antik Yunan şehir devletlerinin sona ermesinden 2000 yıl sonra ve diğer birçok tarihi gelişmenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Antik demokrasiden modern demokrasiye geçişte bazı temel farklılıklar dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, Antik Yunan'da uygulamada olan meclis demokrasisinin yerini temsili anayasal demokrasiye bırakmasıdır. Bununla birlikte modern demokrasi, eski tanrısal ya da kişi kökenli hükümdar egemenliğinin yerine, halk egemenliğine dayalı bir meşrutiyet getirmiştir (Schmidt, 2002: 45).

Eski devlet şekillerinin devlet doktrinlerinde, demokrasi denilince Antik Yunan'daki şehir devletleri ifade edilmekteydi. Günümüzdeyse sadece İsviçre'nin küçük komünlerinde uygulanabilen, ölçeklerinin küçüklüğünden dolayı kolay kontrol edilebilen toplulukların yönetimleri doğrudan demokrasi örnekleri sayılmaktadır. Uzun zamanlar temsil sistemi olmaksızın bu demokrasi biçimi önceki bölümde anlatıldığı üzere sürmüştü. Eski devlet biçimlerinin demokrasiyi yalnızca doğrudan bir katılımla uygulamış olmaları Schmidt'e göre tesadüf değildir. O zamanki yönetim şekillerinde küçük devletler yani polis siyasal biçimi demokratik düzene sahipti. Onların dışındaki devletler monarşi, aristokrasi ya da karma devlet biçimlerine sahiptiler. Günümüzde bu durumun tek istisnası Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Çünkü büyük bir devlet olarak kurulmasına rağmen demokrasiyi yavaş yavaş geliştirmiştir (Schmidt, 2002: 77).

Modern demokrasilerin gelişim çizgisine bakıldığında antik dünyadaki demokratik rejimlerin sona ermesinden sonra 2000 yıl kadar uzun bir süre demokratik rejimlere rastlanmadığı görülür. Yunan siteleri İ.Ö. 4. yüzyılın sonuna doğru Makedon egemenliğine girdi. Makedon işgali sonucu yüzyıllarca uğraşılan Yunan sitelerini birleştirme düşüncesi gerçekleşmiş oldu ve böylece Yunana özgü site düzeni de tarihe karıştı. Yunan kent devletlerinin Makedon işgali ile yıkılmasından sonra Avrupa yeni bir döneme girdi ve kent devletinden daha büyük birlikler olan imparatorluklar çağı başlamış oldu. Makedon İmparatorluğu, İskender'in himayesi altında sınırlarını güneyde Mısır'a, doğuda Hindistan'a kadar genişlettiyse de Roma ile girdiği savaş sonucunda yıkılmıştır. Roma büyük bir imparatorluk haline geldikten sonra 5. yüzyılda dağılmıştır. Böylece Avrupa kapalı tarım ekonomisine dayalı, merkezi iktidarın bulunmadığı feodalite düzenini yaşamıştır. Feodal dönem 500 yıldan uzun sürmüştür. Feodal yapı önce mutlak monarşiler zamanında siyasal boyutuyla, arkasından da ticari kapitalizmin gelişmesiyle ekonomik anlamda aşıldı ve yeni bir toplum modeli olan ulus devletler belirdi. Bu belirmenin ilk aşaması 17. yüzyılda demokrasi düşüncesinin yeniden tartışılmaya başlamasıdır. Daha sonra 19. yüzyılda demokrasi, uygulanan bir rejim olarak Kuzey Avrupa'da ve Amerika'da yeniden ortaya çıkmıştır. Aradan geçen 2000 yıllık süreden sonra demokrasi teorisi ve uygulaması birçok değişikliğe uğramıştır (Uygun, 2003: 113-116).

Modern demokrasiler Antik demokrasilerden çok derin farklılıklar içermektedirler. Bunlardan ilki modern demokrasilerin ölçeğinin büyümesi sonucu ortaya çıkan temsil sisteminin antik demokrasilere tamamen yabancı olmasıdır. Ulusal devletlerin demokratikleşmeleri yönündeki ilk girişimler birbirlerinden apayrı toplumsal çıkarları temsil etmek amacıyla oluşturulan yasama organlarının olduğu ülkelerde başarılı olmuştur. Böylece demokratikleşme çabaları "temsili" yasama organlarına yönelik tasarıların genişlemesine yol açtı. Sonuç olarak reform yanlıları başlarda demokratik bir fikri amaçlamasalar da yasama organlarını seçme hakkının genişlemesi, üyelerin seçmen kitlelerini temsil edenlerden oluşmasını sağlayacak seçim sisteminin oluşturulması, özgür ve adil seçimler gibi arayışlara girdiler (Dahl, 1996: 273).

Demokrasi modern toplumlarla birlikte kent-devletine göre muazzam bir büyüklüğü ifade eden devletlere uygulanmaktaydı. Bu nedenlerle bütün yurttaşların yasama organına ya da yönetim faaliyetlerine katılımı artık mümkün olmadığından yurttaşlar faaliyetlerinin yürütülmesi için temsilciler görevlendirmekteydi. Bu aynı zamanda antik ve modern

demokrasinin en büyük farklarından biridir (Dahl, 1996: 275). Modern demokrasinin Antik demokrasiden ayrıldığı diğer nokta ise modern demokraside bütün hükümet mevkileri ve yasaların uygulanması rekabetçi seçimler yoluyla gerçekleşirken, Antik demokraside bu görevler çoğunluk yoluyla seçilen vatandaşlar tarafından gerçekleştirilirdi (Arblaster, 1999: 35).

Liberal demokrasi ile Antik demokrasi arasındaki diğer bir temel ayrım ise sivil toplum-devlet ayrılığıdır. Siyasal alan ile ekonomik alan ayrımı liberal devlette önem kazanan bir durumdur. Özellikle Fransız İhtilali'nden sonra liberal devlette siyasal alanın yalnızca iç ve dış güvenlikle ilgilenmesi ekonomik faaliyetlerinse tümüyle bireylerin yetki ve iktidar alanına bırakılması kabul edilmekteydi. Böylece devlet bireylerin ekonomik faaliyetlerine kesinlikle katılmayacak ve bireyler ekonomik alanda tamamen serbest olacaklardır. Ancak bu durum pek çok devletin ekonomiye sınırlı da olsa müdahale etmesini engellememiştir. Yine de devletin ekonomiye müdahalesi liberal devlette kurumsallaşmamıştır. Modern devlet ile antik demokrasi arasındaki bu ayrım sosyal alan - siyasal alan ayrımı olarak da ifade edilmektedir (Göze, 1995: 21-22).

2.2.1. Liberal Demokrasinin Gelişimi

Klasik demokrasi, batı demokrasisi, liberal demokrasi, çoğulcu demokrasi gibi terimlerinin hepsi aslında aynı olguyu ifade etmektedir. Liberal demokrasi tarihsel olarak Antik Yunan'dan sonra ilk ortaya çıkan demokrasi olduğu için demokrasinin klasikleşmiş biçimi olarak kabul edilmektedir. Bunda liberal demokrasinin bir demokrasi modeli olarak uygulanıyor olmasının ya da güncel olmasının payı da bulunmaktadır. Liberal demokrasi dışındaki birçok farklı demokrasi biçimi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra liberal demokrasi karşısında diğer bir klasik demokrasi anlayışı ise Marksist demokrasidir (Çam, 1999: 390).

Liberal demokrasiyle ilgili çok kapsamlı bilgi bulunmaktadır. Ortaya çıktığı tarihi bağlam ve önce batıda daha sonra dünyanın diğer yarısındaki demokratikleşme çabaları liberal demokrasiyi güncel siyasal konular arasında tutmaktadır. Liberal demokrasinin ne olduğunu açıklarken çok geniş bir yelpaze ile karşılaşıyor olunmasından dolayı bu çalışmada liberal demokrasi; tanımı, ortaya çıkışı (teorik olarak) ve savunduğu savlar bağlamında ele alınıp güncel zamanlardaki ifadesi şeklinde kısaca incelenmeye çalışılacaktır. Liberal demokrasi teorisine katkıda bulunan düşünürlerden Thomas Hobbes, John Locke ve Montesquieu'nün katkılarına bakılacaktır. Bu bölümün en son başlığı altında incelenecek olan Marksist demokraside ise Marx'ın mutlakiyet karşıtı düşünceleri ve Paris Komünü örneği ile demokrasiye dair fikirleri incelenecektir.

Modern demokrasilerin ortaya çıkışı 16. ve 19. yüzyıllar arasında ortaya çıkan birçok gelişmenin sonucunda olmuştur. Bu gelişmeler demokrasi düşüncesine çok farklı şekillerde etki etmişlerdir. Genel olarak modern demokrasi anlayışını biçimlendiren düşünsel temellere bakıldığında devletin anayasa tarafından sınırlandırılması, kuvvetler ayrılığı, siyasal temsile dayalı yönetim, sözleşme teorileri ve doğal haklar kuramı ile liberalizmin etkileri görülmektedir. Bunlar incelendiğinde modern demokrasilerin dolayısıyla liberal ve Marksist demokrasinin de ortaya çıktığı koşullar anlaşılacaktır.

Özellikle Avrupa’da 16. yüzyılda feodal sistemin çözülmeye başladığını görmekteyiz. Bu yüzyıl, sanayi ve ticaret burjuvazisinin yükselişe geçtiği, dinde reform ve hareketlerin yayıldığı, kentlerin geliştiği ve bilimsel çalışmaların yaygınlık kazandığı, hümanist akımların yaygınlık kazandığı ve aydınlanma hareketinin ortaya çıktığı dönem olması bakımından önemlidir. Bütün bu gelişmeler göstermiştir ki toplumda yeni yönetim biçimleri ve farklı siyasal fikirler üzerine tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Machiavelli ile başlayan ulus devlet tartışmaları diğer yüzyıllarda devam etmiş ve bunun üzerine temelde iki siyasal tartışma gelişmiştir: demokrasi karşıtı fikirler ve demokrasi yanlısı fikirler. Bunlardan demokrasi karşıtı fikirler genelde devleti, toplumun, bireyin ve hukukun üzerinde tutan mutlakîyetçi düşünce diğeri ise hukuk ve insan haklarını devletin üzerine çıkaran demokrasi yanlısı düşüncedir (Çaha, 2008: 304).

“17. yüzyılda; ekonomik, sosyal, siyasi ve dini alanlarda birçok kriz yaşanmıştır. Fransa’da mutlakîyetçi ve monarşik yönetimler giderek güçlenmiştir. İngiltere’de ise mutlak monarşi denenmiş ve teorik olarak da mutlakîyetçi görüşlerin savunusunun yükselişte olduğu bir yüzyıl olmuştur” (Göze, 2005: 128).

Bu yüzyılda teoride savunulan mutlakîyet yönetimleri keyfiyete dayalı yapılar değildirler. Bu yönetimler “feodal yapının dağılık” ve “parçalanmış siyasal iktidar anlayışına karşı bütünleştirici” ve “tekelci güçlü bir iktidar” oluşturma anlayışına dayanmaktaydı. Özellikle Fransa ve İngiltere’de toplumunun çeşitli sınıfları arasındaki mücadeleler mutlakîyet yönetimlerinin gerekliliği olarak görülmüştür. Bu yüzyıl aynı zamanda çok önemli bilimsel keşif ve gelişmelerin de yaşandığı bir yüzyıldır. Bilimsel gelişmeler doğayı anlamayı kolaylaştırmıştır insanın aklına ve insanın kendine güvenini arttırmıştır. Bu bilimsel yüzyılda artık doğal hukuk anlayışı tanrısal kökeninden uzaklaştırılmıştır. (Göze, 2005: 128-130).

17. yüzyılın demokrasi fikri açısından diğer gelişme ise bu dönemde yaşamış bazı düşünürlerin demokrasi fikrinin tohumlarını atmış olmaları ve liberal demokrasinin öncü düşüncelerini oluşturmalarıdır.

18. yüzyıla gelindiğinde ise birçok gelişme demokrasi fikri açısından önemli olmuştur. Bazı düşünürlerin belirttiği üzere 18. yüzyılın sonlarında demokrasi konusunda şiddetli

tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştı. Ayrıca bu yüzyıllarda demokrasi ile ilgili sözcük kullanımının iki yönde değiştiği görüldü. İlk olarak demokrasi artık sadece bilginlerin kullandığı bir sözcük olmaktan çıkmış, genel anlamda kullanılan siyasal bir kavrama dönüşmüştü. Böylece kavram, partilerin kendilerini ifade etmelerinde, anayasal kurumların niteliği gibi kullanılmaya başlandı ve yavaş yavaş devlet belgelerinde ortaya çıkmaya başladı.

İkinci olarak sözcük kullanımının yaygınlaşmasıyla demokrasiyle ilgili bilgilerde elden ele dolaşmaya başladı. O kadar ki demokrasi sadece bir devlet şeklini ifade eden anlamının dışına taşdı. Hatta Hristiyan demokrat, sosyal demokrat gibi sözcük birleşimlerinin ortaya çıktığı bir süreç gerçekleşti (Schmidt, 2002: 77). Denilebilir ki, 18. yüzyılın demokrasi düşüncesi üzerinde bu kadar etkili olması bazı teknik ve bilimsel gelişmelerle de ilgilidir. Bu yüzyılda insanların doğa üzerinde kontrolü geliştikçe ortaya çıkan sınırsız kendine güven sosyal ve siyasal alanda da bireylerin kendilerini önemli hissetmelerine neden olmuştur. Bireyci doktrin şeklinde adlandırılan bu yönelimin bu yüzyılda ortaya çıkması Çam'ın ifadesiyle rastlantı değildir. İlk olarak kişiye sosyal, siyasal ve ekonomik alanda serbest hareket edebilme özgürlükleri tanınmıştır. Bunun yanında bireylere eşitlik hakkının tanınması ve oy hakkının servete dayalı biçiminin sona erip giderek daha geniş kitleleri kapsamaya da kişiye duyulan güvenin diğer göstergeleridir (Çam, 1999: 397-398). Bu dönem aynı zamanda liberalizmin batıda egemen bir ideoloji olarak ortaya çıktığı dönemdir. Uygun'un belirttiği gibi devletin ekonomiye ve özgürlüklere müdahalesinin engellendiği bir dönemdir. Bu sistemin demokratikleşmesi ise 19. ve 20. yüzyıllarda gerçekleşecektir (Uygun, 2003:127). 19. yüzyıla kadar demokrasi denince akla küçük devletlere uygun bir hükümet biçimi gelmekteydi. Eski Yunan'daki örneği gibi küçük şehir devletlerinde uygulanan dolayısıyla büyük devletlere uymayan ve geçmişte olduğu gibi sadece doğrudan demokrasi olarak tanımlanıyordu (Schmidt, 2002: 45).

David Held, modern liberal ve liberal demokratik düşüncenin oluşmasına katkıda bulunan tarihsel etkenlerin karmaşıklığından bahsetmektedir. Bu tarihsel arka planda, hükümdarlar ve sınıflar arasındaki yetki alanına sahip olmak üzerine mücadeleler, aşırı vergilendirme ve sosyal borçlara karşı çöban isyanları, ticaretin ve pazar ilişkilerinin yayılması, teknolojik değişiklikler (özellikle askeri alanda), ulusal monarşilerin güçlenmesi (özellikle İngiltere, Fransa ve İspanya), Rönesans kültürünün artan etkisi, dinsel çekişmeler ve Katolikliğin evrensel iddialarıyla meydan okuması ile kilise ve devlet arasındaki savaşların tümü rol oynamıştır. 15. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa'da mutlak monarşiler (Fransa, Prusya, İspanya, Rusya) anayasal monarşiler ve cumhuriyet (İngiltere ve Hollanda) olmak üzere iki farklı siyasal rejim baskındı (Held, 2005: 70). Bu rejimlerin her biri birtakım

değişiklikler ile tarihsel olay ve olgular sonucu modern demokrasiyi biçimlendirmişlerdir. Modern demokrasiyi, bu bağlamda liberal demokrasi kastedilmektedir, biçimlendiren etkenler incelenmeye çalışılacaktır.

2.2.1.1. Cumhuriyetçi Geleneğin Etkileri

Modern demokrasileri geliştiren etkenler ilk olarak Dahl'ın (1996: 29) cumhuriyetçi gelenek olarak nitelediği, Held'in (2005: 78) anayasal devletin ortaya çıkması olarak nitelendirdiği gelişmeleri kapsamaktadır. Bunlardan ilki Yunan ve Roma'daki demokrasi uygulamasında geliştirilen özellik iken ikincisi liberal demokrasi fikrinin teorik zeminini oluşturan çerçevedir.

Cumhuriyetçi gelenek kökenleri Roma'ya uzanan bir çeşit demokratik yönetim biçiminden gelmekteydi. Bu gelenek temelde en iyi siyasal toplumda yurttaşların önemli konularda eşit olduklarını savunur ve halkı yönetime dâhil etmeyen siyasal sistemlerin yasal olmadığını iddia eder. Roma'da istikrarlı bir rejimi devam ettiren gelenek, toplumun farklı sınıfları arasındaki çıkarları dengeleyebilmekteydi. Çokluğun yönetimi diyebileceğimiz bu rejim Roma kent devletlerinde farklı çıkar gruplarına kendilerini temsil edebilecekleri bir karma yönetim şekli sağlıyordu. Roma, Atina'dan farklı olarak çıkarları aynı olan türdeş bir topluluk değildi. Aristoteles'i dikkate alarak bu farklı çıkarların çatışmasından kaynaklanacak sorunu çözmek için cumhuriyetçilerin “tek” in, azın ve çokluğun çıkarlarını gözetecek ve bu üçünün uyum içinde bir arada bulunmasını sağlayacak bir karma yönetim oluşturma düşüncesine başvurulmuştur. Bu nedenle Roma bu farklılıkları uzlaştırmak için senato ve halk meclislerini kurumsallaştırarak uzlaştırmaya çalışmıştır. Böylece kral, soylu sınıf ve halkın çıkarlarını temsil eden bir anayasal cumhuriyet kurulmuştur. Ancak Roma Cumhuriyeti'nin Roma İmparatorluğu'na dönüşmesiyle bu yönetim sonlandı. On sekizinci yüzyılda İngiltere'de monarşi, lordlar ve avam kamarasından oluşan sistem İngiliz anayasasını bu bakımdan Roma cumhuriyeti rejimine benzetmektedir. Ancak bu sistemin Amerika'da uygulanması birçok karmaşa yaratmıştır ve buna çözüm olarak da Montesquieu'nün geliştirdiği güçler ayrılığı fikrinden faydalanarak gücün tek bir merkezde toplanması engellenmeye çalışılmıştır (Dahl, 1996: 29-33).

2.2.1.2. Siyasal Toplumun Ortaya Çıkışına İlişkin Kuramlar

Anayasal devletin ortaya çıkması ile liberal demokrasinin ortaya çıkması arasında birbiriyle sıkıca bağlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle anayasal devletin ortaya çıkışındaki etmenler liberal demokrasinin de niteliklerini oluşturmuştur. Güç ve egemenliğin kaynağının

ve siyasal topluma geçişle ilgili fikirlerin temeli liberal düşünüşün ve dolayısıyla liberal demokrasinin zeminini hazırlamıştır. Liberal demokrasinin teorik oluşumu elbette öncelikle toplumun nasıl oluştuğuna yönelik fikirlerin ortaya çıkmasıyla ilintilidir. Çünkü güç ve egemenliğin kaynağını belirlemek, egemenliğin kullanımını temellendirmek amacıyla yapılmaktadır. Bu anlamda siyasal toplumun ortaya çıkışını temel alan ana fikir sözleşme teorilerine dayandırılmaktadır. Siyasal toplumun ortaya çıkmasına yönelik birçok teori bulunsa da burada liberal demokrasi düşüncesine katkı sağladığı düşünülenler üzerinde durulacaktır.

Sözleşme teorilerinin liberal demokrasi açısından önemli isimleri olan Thomas Hobbes ve John Locke'un siyasi teorisi. Sözleşme teorileri toplum ile siyasi yönetim arasındaki hak ve ödev ilişkilerini düzenleyen bir sözleşme varsayımına dayanmaktadır. Yani sözleşme teorilerine göre devlet vatandaşları korumakla görevlidir, vatandaşlarda devlete itaat etmekle yükümlüdür. Aynı zamanda sözleşme teorileri spekülative kurgulardır yani tarihte bu tarz sözleşmelerin yapıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu açıdan tarih dışı yani *ahistorik* olarak nitelenirler (Yayla, 1998: 19). Aynı zamanda güç ve egemenliğin nasıl ortaya çıktığı dolayısıyla siyasal toplumun nasıl oluştuğuyla ilgili teoriler liberal düşüncenin de sentezini yapabilmek adına önemlidir.

Thomas Hobbes, demokrasiye eleştirel yaklaşan düşünürlerdendir. Diğer devlet biçimleriyle kıyasladığında demokrasinin birçok eksiklik barındırdığını savunmuştur (Schmidt, 2002: 45). Aslında Hobbes'un içinde yaşadığı dönem İngiliz iç savaşının kargaşa ortamıdır ve Hobbes iç savaşın nedenini egemenliğin kral ve parlamento arasında paylaşılması olarak görür. Aynı zamanda Fransa'daki monarşi rejiminden de etkilenerek egemenliğin kralın elinde toplanması durumunda savaşın biteceğine ve İngiltere'nin huzura kavuşacağına inanmaktadır. (Şenel, 2004: 318).

Hobbes doğa durumunda bireylerin 'ortak güç' yani zorlayıcı devlet kuralları ve kısıtlanan davranışlara sahip olmadığını söyler. Ancak doğa durumunda bireylerin hayatlarını korumak için tüm araçları kullanmak ve bireylerin istedikleri kişiye ne isterlerse yapabilecekleri ve istediklerini kullanma, sahip olma ve zevk alma için 'doğa yasaları' vardır. Hayatta kalma mücadelesinin kesin sonucu olarak bu savaş durumunu Hobbes kendi sözleriyle şöyle açıklamaktadır: "insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır" (2013: 99). Yani Hobbes'a göre insanlar doğa durumunun yarattığı "güvenlik ihtiyacı" için kendileri gibi olanlarla bir araya gelirler.

Hobbes’a göre yönetim biçimlerine bakıldığında üç türlü yönetimden bahsetmektedir. Bu bakımdan Hobbes klasik Yunan devlet şekillerinde kullanılan üç devlet biçimi ayrımını takip etmektedir. Bunlar monarşi, aristokrasi ve demokrasidir. Hobbes’a göre bir devleti yöneten “bir kişi (monark), bir azınlık (aristokrasi) ya da çoğunluk (demokrasi)” olabilir. Bunlar arasındaki ayrımı belirleyen şey niceliksel bir farktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hobbes için başka yönetim şekli de mümkün değildir. Çünkü bölünmez olan otoriteye ya bir kişi ya bir azınlık ya da herkes sahiptir (Schmidt, 2002: 46). Hobbes bir kişinin yönetimini tercih etmektedir. Çünkü ona göre “monarkın otoritesi, yapısı en birleşik olan ve barışı korumada en iyi olan otoritedir. Sözleşmeyi ihlal eden egemen ise sadece bireysel direnmeyle” durdurulur ve eğer bu direnme yaygın hale gelirse toplum doğa durumuna geri döner (Eroğlu, 2010: 2).

İngiliz düşünür John Locke (1632-1704) modern demokrasi düşüncesinin temellerini atan düşünür olarak kabul edilmektedir (Çaha, 2014: 306). Aynı zamanda Locke liberal demokrasi düşüncesinin temsilcisi sayılmaktadır. Bu nedenle onun fikirleri liberalizm ve liberal demokrasi düşüncesinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Liberal demokrasiye doğru gidilirken 18. yüzyılda mutlakıyetçi düşünceleri eleştiren John Locke, kendi döneminde mutlakıyetçi rejimler yükselişe geçmişken o, bu rejimleri eleştirdiği için ilerici bir düşünür olarak kabul edilmektedir (Gökberk, 2004: 293-294; Şenel, 2004: 334).

Locke’un bilgi teorisinin siyaset felsefesine yansımalarına bakıldığında bilgi teorisinde önceden gelen bilgiyi ya da doğuştancılığı reddettiği gibi siyaset felsefesinde de mutlak monarşiyi temellendirmek amacıyla kullanmış tanrısal yönetme hakkını reddetmiştir. Peki, Locke siyasal iktidarın tanrısal bir köken yoluyla meşruiyet sağladığını düşünmüyorsa onu neyle temellendirmiştir? Bu sorunun cevabı Locke’ta doğa durumundan yola çıkarak açıklanmaktadır. Locke siyasal iktidarı ancak bireylerden yola çıkarak halkın rızası yoluyla temellendirmektedir (Cevizci, 2013: 335). Böylece iktidarın kaynağını halkın rızasına dayandırmış oldu. Ayrıca Locke, devletin ortaya çıkışını toplumsal sözleşmeye dayandırmıştır.

İnsanların hepsi kadın erkek ayrımı olmaksızın yaşam, mülkiyet ve özgürlük gibi doğuştan birtakım haklarla dünyaya gelirler. Bu haklar vazgeçilmez ve evrenseldir (Çaha, 2014: 306). Locke için doğa durumu tarihsel bir olgudur ve burada bütün insanlar eşit ve özgür halde bulunurlar. Ancak bu özgürlük sınırsız bir keyfilik ve başıboşluk anlamı taşımaz. Burada insanlar bir başkasının iradesinden bağımsızdırlar ancak, yasasız değildirler. Onların sahip olduğu yasa doğa yasasıdır (Cevizci, 2013: 336). “Doğa yasası insana kendi gibi eşit ve

özgür olan diğer insanların özgürlüklerine, hayatlarına ve mallarına zarar vermemeleri gerektiğini salık vermektedir” (Şenel, 2004: 340).

Locke için, aklın dayanak olduğu, eşitlik ve özgürlüğü güvence altına alan evrensel yasanın geçerli olduğu doğa durumundan sivil topluma geçilmesinin ilk nedeni söz konusu doğa durumunda potansiyel bir savaş tehdidi bulunmasıdır. Bu tehdit doğa yasasını ihmal eden insanların haksızlık yapmaları sonucunda oluşur. (Cevizci, 2013: 336). Doğa yasasını çiğneyeni zarar verdiği herkesin yargılama ve cezalandırma hakkı vardır. Yani Locke için herkesin doğa yasasını uygulayıcısı olma hakkı bulunmaktadır. Ancak bu durum kişilerin kendi davalarında hem davacı hem de yargıç olması anlamına gelir ve bu durum adalete aykırıdır (Şenel, 2004: 340). Locke bu durumun doğa durumunda her zaman potansiyel bir savaş tehdidi yarattığını ifade etmiştir (Cevizci, 2013: 336). Locke, bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Bu savaş durumundan kurtulmak, insanların doğa durumunu bırakarak topluma girmelerinin başlıca nedenidir” (Şenel, 2004: 340).

Toplumsal sözleşme yoluyla uygar topluma geçişin diğer bir önemli nedeniyse mülkiyetin daha iyi korunacağıdır. Locke mülkiyet kavramını can, özgürlük ve malları ifade etmek için kullandığını söylemektedir. (Şenel, 2004: 342). Bireyler tüm bu haklarını daha iyi korumak için bir araya gelirler ve aralarında bir sözleşme yaparak bir otorite açığa çıkarırlar. Locke bu otoriteye “sivil toplum” demektedir. Bireyler sivil topluma haklarını devretmezler. Sivil hükümet bireyleri temsil etmek üzere bir süreliğine oluşturulur yani geçicidir. Burada Locke’un sivil yönetimi temsilidir. Aynı zamanda sivil yönetim hukukun altında yer alır. (Çaha, 2014: 306). Bu sav da hukukun üstünlüğü düşüncesinin zeminini oluşturmuştur. Liberal demokrasinin en önemli özelliklerinden biri hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı oluşudur.

Toplumsal sözleşme yoluyla insanlar sadece yargılama ve cezalandırma hakkını değil, yasama ve yürütme haklarını da devretmiş olurlar. Bunlar toplumun doğal hakları güvence altına almalı ve onları korumak için ihtiyaç duyduğu siyasal haklardır (Şenel, 2004: 342).

Locke’a göre insanlar temel hak ve özgürlüklerini güvenceye alarak, nitelikli bir yaşama kavuşmak için doğa durumundan sivil topluma geçerler. Bunun yanı sıra Locke, toplumsal sözleşmenin oluşturulmasını mülkiyetin korunmasıyla da ilişkilendirir. Locke’un liberal düşüncesinin ana kaynağı mülkiyet ile siyasal toplumun oluşması arasında kurduğu bağa dayanmaktadır. Böylece Locke devletin statüsünü sınırlarken devletin mülkiyeti değil, mülkiyetin devleti yarattığını göstermek amacındadır (Cevizci, 2013: 337).

Locke, mülkiyet hakkının sınırlarını da belirlemeye çalışmıştır ve o mülkiyet hakkını tanrı ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, herkese toprağı veren tanrı olduğu için mülkiyet hakkı

kutsal kabul edilmektedir ve kutsal olduğu için de kimsenin bu hakkı ihlal etmesine izin verilmez. Ancak burada dikkat çekici olan şey, Tanrı verdiği topraktan her insanın faydalanmasını istediği için her insanın, ancak ihtiyacı kadar mülk edinmesidir. Böylece her bir kişinin mülkiyet hakkı bir diğerinin mülkiyet hakkıyla sınırlandırılmıştır. Birinin mülkiyet hakkının kapsamı bir başkasının mülkiyet hakkının kapsamını belirlemektedir. Ayrıca Locke, bu hakkın toplumdan önce de var olduğunu kabul eder ve onu korumanın da toplumun belirlediği yasalar yoluyla gerçekleştirilmesini savunur (Akın, 1964: 131-132).

Locke'un sözleşme ve buna dayanan devlet kuramında toplum üyelerinin devrettiği kuvvet kullanma yani yönetme hakkı sınırsız değildir. Eğer yöneticiler doğa durumundaki yasadan kaynaklanan yaşama, özgürlük ve mülkiyet haklarını çiğnerlerse halkın "devrim hakkı" doğar (Şenel, 2004: 343).

Uygar toplumda yasaların oluşturulmasına ve toplumun nasıl yönetileceğine ilişkin Locke'un tezi demokratik yönetimin çoğunluk ilkesine varmaktadır. Uygar toplum bir bütün haline gelmiş yani birleşik bir bütün olarak kabul edilir. Bu birleşik bütün de farklı yönlerde değil sadece tek yönde hareket edebilir. Bu nedenle eğer toplumun üyeleri arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkarsa çoğunluğun görüşü kabul edilecektir (Şenel, 2004: 343-344). Ancak Russell, Locke'un bu düşüncesine karşı çoğunluğun zorbalıkla sonuçlanacağı ve azınlığın doğal haklarının çoğunluk karşısında koruyacak bir sistemi olmadığını ileri sürerek eleştirir (2000: 270-271).

Locke, Hobbes'un aksine monarşiye şiddetle karşı çıkmıştır ve en uygun yönetim şekli olarak monarşiyi değil, demokrasiyi kabul etmiştir. Locke'a sözleşmenin ihlali halinde bireylerin sadece bireysel olarak değil, kolektif olarak da direnme hakkı bulunduğunu yani devrim hakkı olduğunu savunmuştur (Eroğlu, 2010: 2). Locke'a göre halkın gücü, her ne kadar yönetime karşı isyan hakkının bulunmasına dayansa da, Holden'a göre demokratik teoride halk gücünü seçim sandıklarında gösterdiği için isyan hakkını onaylamak mümkün değildir (2007: 24).

2.2.1.3. Doğal Hukuk

Liberalizmin ikinci teorik kuruluş yolu doğal hukuka veya doğal haklara dayanmaktadır. Buna göre hukukun bütünüünün kendisinden türetildiği ve hukuk olup olmadığına karar verileceği doğal bir hukuk vardır. Bu hukukun kaynağı kimi düşünürlere göre tanrıya dayandırılmaktadır, kimi düşünürlere göre insanın tabiatında, yapısında bulunmaktadır. Doğal hukukun en somut yansıması insanların doğal haklarıdır. Her insan bu haklara doğuştan sahiptir, bu haklar devrilemezler, hakların sahipleri onlardan vazgeçemez ve

de siyasi yönetimler bu hakları çiğneyemezler. Ayrıca bu haklar iktidarın kapsamını yetkilerini sorumluluklarını belirlemede kullanılacak en temel ölçüttür. John Locke liberal demokrasi düşüncesinde doğal haklar yaklaşımını temellendiren önde gelen isimlerdendir (Yayla, 1998: 21).

17. ve 18. yüzyılda siyasi görüşler üzerinde egemenlik kurmuş olan doğal hukuk fikri, toplumun devletin ve iktidarın temelini bireyden yola çıkarak açıklamıştır. Toplum ve devlet insan iradesinin ürünüdür. Bu fikir insanların devlet halinde yaşamadan önce bulundukları doğal yaşam döneminde, özgür ve eşit olduklarıdır. İnsanlar bu özgürlük ile eşitliği koruyabilmek adına bir iktidarı kendi iradeleriyle kabul etmiş ve aralarında yaptıkları sözleşme aracılığıyla devlet halinde yaşamaya geçmişlerdir (Göze, 1995: 7).

Locke'un savunduğu doğal haklar ve toplumsal sözleşme öğretisi özünde siyasi iktidarı yaptığı eylemlerden sorumlu tutabilecek ve devletin gücünü sınırlandırabilecek bireysel özgürlük fikrine dayanmaktaydı. Buna göre de bireysel özgürlükler insanın doğası gereği vazgeçilmez ve dokunulmaz olarak var olan bazı haklara dayanmaktadır. Siyasal örgütlenmenin temelini bireylerin bu haklarını koruma görevini kendi rızaları yoluyla üstün bir otoriteye verdikleri toplumsal sözleşme oluşturmaktadır (Köker, 1992: 38).

Locke 'un doğal hukuk sentezi her ne kadar liberal demokrasinin temellerini oluştursa da devrimci çağın doğal hukuk felsefesiyle 19. yüzyıl arasında derin farklar bulunmaktaydı. Doğal hukuk felsefesi devrimci bir inancı ifade etmekteydi. Örneğin temel bir hakkın kişinin elinden alındığı hiçbir yerde bir uzlaşma kabul edilemezdi. Ancak Fransız devrimi örneğinde de olduğu gibi devrim aşırılıklarına karşılık bir tepki doğurmuştu (Sabine, 2013: 72).

Liberal devletin en önemli niteliği "hukuk devleti" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca doğal hukuk devletten önce de var olan ve bağlayıcı niteliği bulunan bir hukuk biçimidir. Bu hukuk biçiminde, bireyler arası özgür girişimlerin toplumsal kuralları geliştirdiği düşünülmektedir. Ancak, bunun gelişmesi için devletin zorlayıcı gücünü kullanmak gerekmemektedir. Liberal yazarlar devlete adalet, iç güvenlik, ulusal savunma gibi benzer sınırlı görevleri atfetmektedirler. Bu görevler insanların zor kullanılmasını engellemek üzere vardır. Bu savunuya göre bireyler arasında zor kullanımını tamamen önlemek amacıyla zor kullanma yetkisi "sınırlı şekilde" devletin tekeline verilir. Ayrıca devletin zor kullanma hakkını aşması da kurallarla sınırlandırılmaktadır (Çetin, 2001: 231).

Liberal demokrasi gördüğümüz üzere siyasi iktidarın tek elde toplanmasına kişi ve grupların bireyler üzerinde tahakküm kurmasına karşıdır. Peki, bunu hangi yolla sağlamaya çalışacaktır? Cevap, kuralların siyasi toplumları yönetmesini sağlayarak olacaktır. Buna da hukuk devleti adı verilmektedir. Hukuk devletinin işlevi, yönetimin ya da iktidarını kendi

amaç ve çıkarlarına hizmet etmek için kullanmasını önlemektedir. Daha açık şekilde hukuk devleti demek “siyasi yönetimin kanun yapma güç, hak ve yetkisinin” sınırlandırılmasıdır (Yayla, 1998: 24).

Özetle denebilir ki liberal demokrasi meşruiyetini halkın rızasına dayandıran ancak sınırsız yetki sahibi olmayan ve iktidarı tekelleştirmeyen, sınırlı bir siyasi yönetimdir (Yayla, 1998: 27).

Liberal demokrasi zorba yönetimlerden kolay şekilde kurtulma imkânını sağlar. Ayrıca demokrasiler bunu sandık yoluyla çözerken diğer rejimlerde şiddet yoluyla kötü yönetim değiştirilir (Popper, 2008b: 25).

2.2.1.4. Kuvvetler Ayrılığı

John Locke, ortaçağda anayasacılığın temeli kabul edilen “siyasi iktidarı sınırlama” ve “kuvvetler ayrılığı” kuramını ilk kez ortaya atan düşündürdür. Bu düşüncenin gelişmesi ise “Montesquieu’nun 1748 yılındaki “Kanunların Ruhu” adlı eseriyle olmuştur (Eroğlu, 2010: 2). Örneğin Held’in iddia ettiğine göre birçok kişinin söylediği gibi, Locke temsili demokrasinin ilkelerinin geliştirilmesi yönünde bir ilk adım atmıştır, Montesquieu ise geliştirilmiş temsili demokrasiye ulaşabilmek için kurumsal yeniliklerin gerektiğini daha iyi kavramıştır. Bir anlamda Montesquieu, Locke’un takipçisi olarak görülmektedir. Montesquieu, özgürlüğün, toleransın ve kendisinin İngiliz anayasasında 1688’den sonra vurgulandığını iddia ettiği üzere ılımlılığın savunucusuydu (Held, 2005: 65). Bu fikre benzer düşünen bir diğer siyaset bilimci Schmidt (2002: 44) ise, “bu nedenle Montesquieu’nün analizleri demokrasi için önemlidir” demektedir. Liberal demokrasinin belki son aşamasını toparlamış belirginleştirmiş diye nitelenebilecek Montesquieu’nün fikirlerini incelemek bu nedenle önemlidir.

Locke, uygar topluluğa ve bireylere yöneltilebilecek üç tehdit olduğunu ileri sürer. Bu tehditlerden ilki yasa koyucuların yürütme erkini ele geçirmesi ya da tam tersi; ikincisi yasa koyucuların kendilerini koydukları yasalara uymaktan muaf tutmaları ve sonuncusu ise yasa yapıcıların yasaları kendi özel çıkarlarına uygun şekilde koymalarıdır (Şenel, 2004: 344). Locke’un güçler ayrılığı ilkesine göre yasama ve yürütme ayrı ellerde toplanmalıdır. Yürütme erkinin mutlak bir güce dönüşmesini engellemek için de onun federal bir erkin için bölünmesi gerektiğini söyler (Çaha, 2014: 306).

Liberal demokrasinin kuramsal öncülerinden olan bir diğer düşünür ise Fransız Montesquieu’dür. Kendisi aristokratik bir aileden gelmektedir ve yaşadığı zamanda da sınıfının ayrıcalıklarını mutlak monarşiye karşı savunan düşünceleriyle öne çıkmıştır. Bu

amaçla parlamentarizmden yana ve özgürlükçü fikirleri savunmuştur. Bu bakımdan burjuvazi bu yüzyılda onun bu fikirlerinden yararlanarak monarşiye karşı gelmiştir. Bu bakımdan siyasal düşünceler tarihi içinde Montesquieu'nün düşüncelerinin burjuvaziye hizmet ettiği düşünülmektedir (Şenel, 2004: 349).

Held'in değindiği bir nokta Şenel'in ifadesini anlaşılır kılmaktadır. Montesquieu, toplumda insanların ahlaksızlıklarını kontrol etme hakkına zenginlerin ya da seçkinlerin doğuştan sahip olduğuna inanmaktaydı. Aynı zamanda çalışan ve varlıklı olmayan insanların da kendi iradelerinin olmadığını kabul etmekteydi. Ancak yine de Montesquieu, hukukun devamlılığını sağlayacak anayasal bir devlet anlayışını geliştirmek için uğraşmıştır. Bu bakımdan ulus devlet şeklinde tanımlanan yapının yasal temellerini oluşturduğunu söylenebilir (Held, 2005: 66)

Geniş anlamda, Montesquieu, Locke'un takipçisiydi ve özgürlüğün, toleransın ve ılımlılığın savunucusuydu. Onun iddia ettiğine göre bunlar 1688 İngiliz Anayasası'nda "özgürlüğün aynası" olarak bulunmaktaydı. Ayrıca her ne kadar mutlakiyetçi hükümetin hoşnutsuzluğu olsa da Montesquieu, özgürlüğe, rüşveti azaltmaya ve kabul edilemez ayrıcalık tekellerine karşı yetenekli temsili bir rejimin nasıl korunacağıyla ilgili kendini meşgul etmeye başladı. Montesquieu arzu edilen kamu gücünün karakteristiklerine ya da kamu gücünün nasıl olması gerektiğine ilişkin çok fazla enerji harcarken, Locke bu konuda çok az yazdı. Montesquieu özgürlüğün çeşitli şartlarının analizini yaptı, fakat onlardan en fark edileni, anayasaların devlet eylemine nasıl çiğnenemez limitler koyabileceğiydi (Held, 2005: 65).

Sonuç olarak Montesquieu hem Locke'u takip ederek hem de İngiliz siyasal sisteminden etkilenecek iktidarın tek elde toplanmasını önleyecek özgürlükçü bir sistem için yasama, yürütme ve yargı erkeleri aracılığıyla kullanılacağı ve bu organların birbirlerine karşı denge-fren işlevi göreceği böylece iktidarın kötüye kullanılmasının önüne geçileceğini savunmuştur (Uygun, 2004: 122).

Montesquieu, yasama, yürütme ve yargıyı Locke'un yaptığından çok daha belirgin bir yolla birbirinden ayırdı. O şu bakış açısına sıkıca bağlıydı: İster soylu olsun ister halk, eğer aynı kişi ya da kurum, kanunların yasalaştırılması, kamu kararlarının uygulanması ve denetlenmesi gibi bu üç yetkiyi kullanıyorsa hiçbir 'özgürlük' özgürlük adını hak etmez. Montesquieu, modern şartlar altında özgürlüğün sadece devlet içinde güçlerin kurumsallaşmış denge ve ayırımlarının dikkatli oluşturulmasına dayanabileceğini savunmuştur (Held, 2005: 67).

Bunların yanı sıra Schmidt'in iddiasına göre Montesquieu, demokrasi yanlısı değildir. O daha çok kendi zamanına uygun anayasal bir monarşiyi savunmaktadır. 18. Yüzyılda

demokrasinin küçük ölçekli devletlere uygun bir yönetim biçimi olduğu kabul edilirken Montesquieu, büyük devletler için demokratik çizgiler taşıyan anayasal monarşiyi önerdiğinden ılımlı demokrasi fikrini savunduğu kabul edilmektedir. Onun demokrasiye katkısı Locke’da olduğu gibi doğrudan değil dolaylıdır (Schmidt, 2002: 49).

Burada değinilmesi gerekli görülen bir konu anayasal bir monarşinin demokrasi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Arsel’in ifade ettiği gibi, bir devlet şekli olmaktan öte bir rejim olarak kabul edilebilecek demokrasinin cumhuriyetçi bir rejim için nasıl kullanılıyorsa monarşik bir rejim için de kullanılması mümkündür. Bu açıklamaya en güncel örnek, İngiltere’nin monarşiyle yönetilmesine karşın demokratik bir rejim olması gösterilmektedir (Arsel, 1964: 43).

Aynı şekilde Sabuncu da monarşi ve demokrasi arasındaki durumu İlhan Arsel’in yaklaşımıyla benzer şekilde açıklamaktadır.

“(…) bir devletin adının cumhuriyet olması ve başında da veraset yoluyla iktidara gelmiş bir devlet başkanının bulunmaması, o devletin kendiliğinden demokratik bir yönetim sistemine sahip olduğunu göstermez. Dolayısıyla, başında bir hükümdarın bulunduğu bir yönetim demokrasi olabileceği gibi, bir cumhuriyet yönetiminin demokratik olmaktan uzak olduğu durumlar da söz konusu olabilir. Nitekim, devlet yaşamının demokratikleştirildiği, ama yine de hükümdarlığın sürdüğü meşruti krallıkların yanı sıra, başlarındaki kişi cumhurbaşkanı adını taşıdığı için cumhuriyet sayılan diktatörlükler de pek çoktur (Sabuncu, 2006: 106).

Diğer taraftan Montesquieu, kuvvetler ayrılığı tezi yalnızca devlet organları arasındaki fonksiyon farklılığı ile sınırlı değildir. Montesquieu sosyal güçler arasında da bir bölünmeden bahseder. Ona göre yasama, yürütme ve yargı erkleri de tek bir sosyal gücün denetiminde olmamalıdır. Özellikle de yasama kuvveti kral, aristokrasi ve burjuvazinin uzlaşmasıyla kullanılmalıdır. Bu özgürlüğün gerçekleşmesinin garantisidir (Uygun, 2003: 122-123).

2.2.1.5. Siyasal Temsil

Günümüzde eski çağ demokrasisinin yurttaş meclisleri yerini büyük ölçüde temsilcilere bırakmıştır. Aslında Dahl’ın belirttiği gibi temsil kavramı kökenleri bakımından demokratik değildir. Onun modern devletin asli bir ögesi haline gelmesi bazı etmenlerle açıklanabilir. Temsil, ulusal devletlerin yönetimlerinin demokratikleşmesine katkı eden bir araçtır. Bu bakımdan hem tarihsel bir olgu hem de eşitliğin mantığı denilen sistemin daha büyük ölçeğe uygulanabilmesi olarak izlenebilir (Dahl, 1996: 273). Oysa Eski Yunan siteleri temsil kurumuna uygun değildi. Doğrudan demokrasiye uygun küçük ölçekli kent devletlerinden oluşmaktaydı.

Klasik antik uygarlıklardan 17. yüzyıla, demokrasi büyük ölçüde meclisler ve halk toplantısı yerlerinde vatandaşların toplanmasıyla ilişkili bulunmuştur. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, seçilen temsilciler aracılığıyla toplu iradenin belirlenmesinde vatandaşların katılım hakkı olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Temsili demokrasi teorisi temelde, demokratik düşüncenin referans şartlarını değiştirdi: vatandaşların demokrasiye yükledikleri uygulama kısıtlamaları ki bunlar genelde anti demokratik ilgiye odaklanmıştı, uygulamada yok edildi. Temsili demokrasi şimdi, hem hesap verebilir ve uygulanabilir hükümeti hem de büyük toprakları ve zaman dönemlerini kapsayan potansiyel istikrarı kutlayabilirdi (Held, 2007: 20).

Temsil sisteminin kökenine baktığımızda ise feodal hukuk olduğunu görürüz. Kökenine bakıldığında Orta Çağ Avrupa'sında vassalların senyörlerine tavsiye vermesi ve kralın vergiden savaşa birçok konuda vassalların görüş ve rızasını alması zorunluluğu zamanla parlamentoları ortaya çıkarmıştır. Fransa'da "Cruia Regis", İngiltere'de "Magnum Concilium" adındaki danışma meclisleri başlarda temsil olmaksızın üyelerinin bizzat katılımıyla toplanmaktaydı. Daha sonraları ayrıcalıklı şehir ve kasabaları ve bazı küçük idari bölgeleri temsil eden kişilerin bu kurumlara katılması sağlandı. Bu meclislerin özelliği feodalitenin hiyerarşisine uygun olarak her tabakanın temsilcilerinin ayrı ayrı toplanmasıydı ve kendi tabakasını temsil ettiğine inanılmasıydı. Zamanla tabakalar lordlar ve avam olmak üzere ikiye inmiştir (Uygun, 2003: 124).

Modern liberal ve demokratik devlet teorileri sürekli devletin egemen güçlerini haklı çıkarmaya çalışmıştır ve aynı zamanda bu gücün sınırları olduğunu da savunmuştur. Thomas Hobbes'dan beri bu girişimin tarihi, görevler ve haklar, güç ve hak, yetki ve hukuku dengelemek için tartışmaların tarihi olmuştur. Bir yandan devletler, zanaat, ticaret, din ve aile yaşamının zenginleştirilmesini esas alan bir güvenliği sağlayabilmek amacıyla zor kullanma yetkisine sahip olmalıdırlar, diğer taraftan siyaset teorisyenleri, devletin düzenleyici ve zor kullanma yetkisini onaylayarak, siyasal ve sosyal özgürlüklerden sık sık vatandaşların mahrum bırakılacağı bir gücü kabul ettiklerinin farkındalardır. Liberal demokratlar bu çıkmazdan kurtulmak için önemli kurumsal bir yenilik olarak temsili demokrasiyi getirdiler. Sağduyulu liberal düşüncenin sonucunda hukuk ve seçme özgürlüğü, tüm yetişkin bireylerin siyasal eşitliğinin tanınmasıyla düzgün şekilde devam ettirilebilir. Böylesine bir eşitlik sadece insanların özel eylem ve çıkarlarını özgürce sürdürebildikleri sosyal çevrede bir güvenlik sağlamazdı, aynı zamanda seçmenlerinin dikkatle takip ettiği bir devlet, genel ve ortak çıkarların en iyi şekilde gerçekleştirmesini sağlardı. Bu yüzden, liberal demokratlar demokratik hukuk devletinin otorite ve özgürlükten kaynaklanan problemlerin çözümünde

özellikle serbest piyasa olmak üzere diğer kilit kurumsal mekanizmalara bağlanmasını savundu (Held, 2005).

2.2.1.6. Liberalizm

Liberal demokrasinin oluşumunu biçimlendiren bir diğer etken olarak liberalizm görülmektedir. Bu nedenle liberal demokrasinin oluşumunun liberalizminin tarihsel bağlamıyla yakından ilişkili olduğu sıkça vurgulanan bir konudur. Hatta bazı liberal demokrasi teorisyenleri demokrasinin sadece liberalizme içkin bir biçim olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bu konu daha sonra kısaca tartışılacaktır. Burada siyasal liberalizmdeki gelişmelerin liberal demokrasiye yansımalarına değinilecektir.

Liberalizm, tarihsel birikim ve çatışmaların süzgecinden geçerek günümüzde bütün bir siyasal sistem olarak varlığını güçlendirmektedir. Sosyalist ve Faşist siyasal sistemlerle girdiği mücadele sonrası dünyada yaygın bir siyasal sistem olma özelliği taşımaktadır. Savunduğu değer ve ilkeler evrensel olma iddiası içinde kabul görmektedir. Demokrasi ve insan hakları ile yaptığı ittifak liberalizmin etkisini daha da artırmaktadır.

Liberal demokrasi, dünya siyasi coğrafyasında 20. yüzyılın son çeyreğine kadar azınlıkta kalmış bir rejimdi. Tarihi gelişimi incelendiğinde liberalizmin siyasi bir doktrin olarak bireyi güçlendirmek ve egemenin bireyler üzerindeki iktidarını sınırlandırmak iddiasıyla doğduğu görülmektedir. Bu nedenle sınırlı ya da küçük ya da gece bekçisi niteliğinde devlet liberalizmin en belirgin amaçlarından biri olagelmıştır. Elbette devletin sınırlandırılabilmesi için ekonomik faaliyetlere müdahalesi engellenmeli yani piyasa ekonomisi üzerindeki etkisinin de olmaması gerekmektedir. Liberalizmin iktisadi bakış açısının siyasal liberalizme etki ettiği kolay kavranan bir durumdur. Bu nedenle iktisadi liberalizmi bu bakış açısıyla anlayabilmek önemlidir. Liberalizm ekonomik faaliyetlerin, özgür bireylerin serbest iradeleri sonucu oluşmasını savunan serbest piyasa ekonomisine dayanan bir teoridir. (Yayla, 1998: 17-18). Bu nedenle liberalizm özel mülkiyetin mümkün olduğu yasayı savunur. Böyle bir piyasa ise siyasi yönetimi sınırlamayı hedefler.

Giovanni Sartori, liberal demokrasinin özellikle İngiltere’de 19. yüzyılda parlamentoda mücadele veren sanayi ve ticaret burjuvazisinin çabası sonunda geliştiğini ifade etmektedir. (1996: 415). Bu bakımdan liberal demokrasi, liberalizmin geliştiği dönemin sonunda ortaya çıkmıştır.

Sabine’e göre liberalizmin dayandığı üç temel ilke: “sınırlı devlet, serbest girişim ve en geniş ve özgür şekilde sözleşmelerle yapılan düzenlemeler” dir. Sabine liberalizmin iki

temel önermesini ise kolektif girişimlere karşı bireycilik ve bireyler arasındaki ilişkilerin ahlak değerine dayandırılması olarak açıklar (Sabine, 1973: 103-105).

Göze ise liberal devletin siyasal yapı bakımından demokrasi ilkesine bağlı olduğunu ifade etmektedir (1995: 18). Bununla birlikte Macpherson, liberal demokratik bütün ilkelerin önce liberal daha sonra demokratik olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca toplumun bütününde ise seçme özgürlüğü ilkesi benimsenmiştir. Yani piyasa toplumunun karakteri toplum ilişkilerini de belirlemiştir. Piyasa ekonomisi 17. ve 19. yüzyıllarda kurulmuştur. Bu ekonominin en belirgin özelliği bireylerin çoğunun emeklerini piyasada sermaye sahibi olanlara arz etmelerine dayanmaktaydı. Artık toplum geleneğe otoriteye değil bireye, sözleşmeye, emeğin kişisel olmayan piyasaya bağımlı dağılımına dayanan bir toplum oluşmuştu (Macpherson, 1984: 11). Yani bu anlamda bir pazar toplumu ortaya çıkmıştı. Çünkü her ilişkide artık piyasa ilişkileri belirleyici olmaktaydı. Ayrıca liberalizm nasıl ki piyasada rekabete dayalıydı liberal devletin özü de çok parti sistemine ve bu partilerin rekabetine dayanmaktaydı (Macpherson, 1984: 14).

2.2.2. Liberal Demokrasi Nedir?

Liberal demokrasi terimi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batıda var olan siyasal kurumları, bu kurumların varoluşlarını güvence altına alan hukuk kurallarını ve bu kurum ve kuralların hâkim olduğu siyasal süreci anlatmak için kullanılmaktadır. Bu bağlamdan yola çıkılarak “liberal demokrasi; genel ve eşit oy ilkesini, düzenli aralıklarla yapılan” gizli oylama ve açık sayıma dayalı seçimlerle “siyasal iktidarın el değiştirdiği, halkın temsil edildiği kurumların varlığını ve hukukun üstünlüğü” yani yargı bağımsızlığı gibi birçok ilkeyi ve düşünme, anlatım, örgütlenme özgürlüğünü içermektedir (Köker, 1992: 29).

Liberal demokrasideki demokratik unsur halkın rızası fikrine dayanmaktadır. Liberal demokrasi genel seçimlerin siyasi iktidarın tek meşruiyet kaynağı kabul edildiği seçimli demokrasi biçimidir. Seçimler siyasi eşitlik ilkesine uyumlu olmalı evrensel oy verme hakkı ve “bir kişi bir oy” prensibine dayanmalıdır. Bu nedenle ırk, din, cinsiyet, ekonomik statüsü ne olursa olsun oy verme hakkını sınırlayan her türlü sistem demokrasi kabul edilemez. Ayrıca seçimler düzenli, açık ve en önemlisi rekabetçi olmalıdır. Demokratik sürecin temeli halkın siyasetçilerden hesap sorabilme kapasitesine dayanır. Yani siyasal hareket ile partiler arasındaki açık rekabeti yansıtan siyasi çoğulculuk demokrasinin özü kabul edilmektedir (Heywood, 2011: 279).

“Liberal demokrasinin temelinde belirli yasalar yatmaktadır. Bunlardan ilki devletin demokratik bir biçimde örgütlenmesidir” (Dahl, 1996: 11). Demokrasi gerçekte kamuoyuyla

oluşturulan ve kamuoyuna karşı sorumlu bulunan bir yönetim biçimini ifade etmektedir. Burada sorumluluk ilkesiyle, siyasal iktidarın kendi temsilcilik niteliğini sürekli denetlemesi anlatılmaktadır. Böylece siyasal iktidar kamuoyu desteğine sahip olup olmadığını takip etmelidir. Kamuoyunun açık ve serbest oluşması önemlidir. Bunun yoluysa halkın katılım, söz ve oy hakkı olanaklarıyla düşüncelerini açıkça ve serbestçe açıklayabilmeleridir. Bir diğer ilke kamuoyunun kesimleri arasında çoğunluk kararlarının esas olmasıdır. “Kısaca siyasal iktidarın anayasal kontrolü, dürüst seçimler, ifade özgürlüğü, sivil örgütlenmenin siyasal katılımı ilkeleri bu sistemin olmazsa olmazlarıdır” (Dahl, 1996: 11).

Held’in (2005: 307) liberal demokrasinin özellikleri olarak öne çıkan ilkeleri şu şekilde açıklamaktadır:

- Devletin gücüne karşı şüphecilik ve düşmanlık ile güç merkezlerinin çeşitliliğinin önemine vurgu yapar. Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanır.
- Demokratik toplumun önkoşulu olarak devlet ve sivil toplum ayrımını öne sürer.
- Arzu edilen devlet formu olarak gücün yasal sınırlara bağlı olarak kişisel olmayan yapısını oluşturur.

Liberalizm yasaların egemenliği ilkesini korumak için “kuvvetler ayrılığı” ve “yazılı anayasalar” olmak üzere iki araç geliştirmiştir. Liberal demokrasi bu araçlar vasıtasıyla yasa koyucuların keyfi davranışları ile yaptırımlarda bulunmalarını önlemektedir. Bu yönüyle “liberalizm insanların değil yasaların egemenliğini savunmaktadır ve ancak bu sistemde yaşayabilir” (Yumer, 1988: 24). Böylece Yumer, genel yasalara uyulması halinde başka insanların iradelerine tabi olunmayacağını ve liberal demokrasinin özgürlük anlayışının bu yaklaşıma dayandığını savunmaktadır.

Modern zamanlarda demokrasinin neden tercih edildiği ve Antik Yunan’dan sonra uzun süre tarihte uygulanmamışken neden yeniden popüler olduğu sorusu çeşitli düşünürler tarafından cevaplanmıştır. Bu cevaplara göre en başta demokrasi, zorbalığı önleyen bir yönetimdir. Özellikle 20. yüzyılda örneklerine sıkça karşılaşılmış birçok faşist ve totaliter rejim, örneğin İkinci dünya savaşı sırasında Almanya’da Adolf Hitler, Sovyetler Birliğinde Joseph Stalin milyonlarca insanın zalimce ölmesinden sorumludur (Dahl, 2001: 49).

Modern demokrasiler ilk olarak vatandaşların eşitliğini korumayı hedeflemişlerdir. Yani bütün insanlara eşit şekilde davranılmasını amaçlar. Eski aristokratik görüşte hâkim olan bazı insanların diğerlerine nazaran daha değerli olduğu inancına karşı bütün insanların eşitliğini korumaktadır (Beetham ve Boyle, 2005: 3).

Demokrasi elbette temel hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadır. Demokrasi insanlara demokratik olmayan sistemlerin sağlayamadığı seçim, katılım, görüşlerini açıklama

ve tartışma hakkı gibi daha birçok haklar sağlamaktadır (Beetham ve Boyle, 2005: 4; Dahl, 2001: 52).

Demokratik hükümetlerin sıradan halkın ihtiyaçlarının karşılanması konusunda diğer hükümet biçimlerine nazaran daha etkilidir. Eski Atina tabiriyle ayakkabıyı ayakkabı tamircisi yapar ancak ayakkabının neresinden sıktığını ancak onu giyen bilebilir (Beetham ve Boyle, 2005: 3).

Liberal demokrasi genel özgürlükleri vatandaşlarına sağlamaktadır. Böylece diğer alternatiflerinden daha geniş bir kişisel özgürlük alanı yelpazesine sahiptir (Dahl, 2001: 54). Demokrasi çoğulculuk ve uzlaşma zemini sağlamaktadır. Demokrasi vatandaşlar arasında eşitliği kabul ettiğinden dolayı toplum içinde farklılıkları çeşitliliği ve çoğulculuğu gerektirmektedir (Beetham ve Boyle, 2005: 4).

Demokrasi insanların kendi temel çıkarlarını geliştirmelerini ve korumalarını teminat altına almaktadır. John Stuart Mill'in ifade ettiği gibi, hakların ve çıkarların, hükümet ve onun mekanizmalarının suiistimalinden korunması ancak hükümetin yürütmesinde kişilerin de bulunmasıyla mümkündür. Bu nedenle herkes devletin mutlak gücüne dâhil olmak zorundadır, daha azı kesinlikle kabul edilemez. Bununla birlikte demokratik hükümetler insanların kendi kaderini tayin etmesine azami fırsatı tanırlar. Yani insanlar kendi seçtikleri kanunlara göre yaşayabilme hakkına sahip olabileceklerdir. Bununla birlikte demokratik hükümetler, ahlaki sorumlulukların gerçekleştirilmesi için gerekli fırsatı sağlarlar. Üstelik demokrasi, insani gelişimi diğer alternatiflerinden daha çok gerçekleştirmektedir. İnsanların çoğu geliştirebileceği birçok özelliğe sahiptir. Sahip olunan bu potansiyelin geliştirilmesi için bulunduğu politik sistem de diğer etkenler kadar önemlidir. Bunların yanı sıra demokratik hükümetler birbirleriyle savaşmadıkları için ve demokratik ülkeler diğerlerinden daha zengin olduğu için demokratik yönetimlerin refahı sağladığı da savunulmuştur (Dahl, 2001: 55-56). Demokrasi toplumsal yenilenmeyi de sağlamaktadır. Örneğin başarısız olmuş veya artık faydalı olmayan politikalar ile politikacıların hükümetin dağılmasına sebep olmadan düzenli şekilde değiştirilmesini garanti eder (Beetham ve Boyle, 2005: 5).

2.2.3. Özgürlük Eşitlik ve Liberal Demokrasi

Liberal demokrasiyi açıklamaya çalışırken onun özgürlük ve eşitlik ile olan bağlantısını açıklamadan geçmek eksik bir çaba olarak düşünülebilir. Çünkü yukarıda da farklı düşünürlerin değindiği gibi liberal demokrasi, tanımların çoğunda birey özgürlükleri ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda kuramsal alt yapısı da siyasal toplumun oluşumunu açıklarken insanların topluluk halinde eşit olduğu fikrine kadar geri götürüldüğü için eşitlikle

de ilgili olarak düşünölmüştür. Yine 19. yüzyıldan itibaren Avrupa’da birçok gelişme siyasal süreçler ve insanların özgürlükleri ile eşitlikleri konusundaki tartışmaların sürekli alevlenmesi de demokrasi denilince akla özgürlük ve eşitliği getiren gelişmelerle geçmiştir. Tüm bunların neticesinde liberal demokrasinin bu ilişkilerini analiz etmek önemli hale gelmektedir.

Liberalizm ile demokrasi arasındaki temel ilişki birçok düşünür tarafından özgürlük ile eşitlik arasındaki ilişki olarak düşünölmüştür. Yani liberalizmi demokrasiden ayırt ederken liberalizmde özgürlük olduğu, demokraside ise eşitlik olduğu düşüncesini temel almak yaygın bir düşüncedir. Buradan da liberal demokratik sistemlerin görevi özgürlük ve eşitliği birleştirmek olarak yansıtılmıştır (Sartori, 1996: 415).

Çeşitli siyasal-sosyal doktrinler tarafından eşitlik ve özgürlük ilkeleri farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu nedenle birbirinden çok farklı demokrasi anlayışları ortaya çıkmıştır. Ayrıca birçok siyaset bilimci demokrasi ideallerinin temelinde özgürlük fikirlerinin yattığını iddia etmektedirler. Bu nedenle birçok farklı devlet sistemi, teori ve pratikte, özgürlükten yola çıktıklarını ve amaçlarının özgürlüğü gerçekleştirmek olduğunu kanıtlamaya uğraşmaktadır (Göze, 1995: 19).

Örneğin liberal demokrasinin tanımlanmasında Barry Holden, özgürlük, demokrasi ve eşitlik arasındaki ilişkilerin incelenmesinin önem arz ettiğini ifade eder. Aynı zamanda bu ilişkiler liberal ve liberal olmayan demokrasi formları arasındaki farkları da nitelendirmektedir. Liberal demokrasinin tanımı konusunda farklı siyasal görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden liberal demokrat olanlar ve liberal demokrasi karşıtlarının fikirleri liberal demokrasiyi tanımlamayı daha zor hale getirmektedir. Bu görüşlere bakıldığında liberal demokratlar için liberal demokrasi en iyi siyasal sistemdir bu görüşün tersine liberal demokratları eleştirenler ise gerçekte sahte olanın liberal demokrasinin kendisi olduğunu iddia ederler. Onlar için liberal demokrasi, demokratik olmayan siyasal ve sosyal rejimleri gizleyen hileler oldukları gerekçesi ile dışlanmaktadır (Holden, 2007: 13-14).

Özgürlüğü demokrasinin ilk ilkesi sayan yazarlardan Kelsen için demokrasi düşüncesini ilk olarak tanımlayan eşitlik değil, özgürlük değeridir. Kelsen, eşitliğin rolünü reddetmemektedir, ancak onu olumsuz ve biçimsel görmesine rağmen ikinci planda tutmak eğilimindedir (Sartori, 1996: 398).

Liberal demokrasi anlayışı incelendiğinde, özgürlük ve demokrasi kavramlarının bütünleştirilmeye çalışıldığı görölmektedir. Bu iki kavram birbirleriyle çatışabilmektedir de, ancak burada bu ikisi arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır (Holden, 2007: 21).

Liberal devlette özgürlük düşüncesi, bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda hareket etmeleri ve kendi kaderlerine hâkim olmaları olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan

özgürlükler liberal demokrasinin temel ilkelerini ifade etmektedir. Özgür olma durumu insanın kişiliğinin ayrılmaz özelliği olarak kabul edilmektedir. Yani insan yaradılışı gereği özgürdür çünkü irade ve sorumluluk sahibi bir varlıktır. Bu özgürlük fikrini savunan liberal devlette demokrasi, halkın kendini yönetmesi yani yönetilenler arasında en sıkı birlik ve özdeşliğin gerçekleşmesi olarak düşünülmektedir (Göze, 1995: 19).

Ayrıca Holden, liberal demokrasi anlayışının “bireyci” bir halk yaklaşımını temsil ettiğini belirtir ve demokrasi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişkilere dikkat çeker. Ona göre kolektif bir varlık olarak halkın özgürlüğü söz konusuysa demokrasi ve özgürlük birbiriyle çoğunlukla örtüşmektedir. Yani halkın kendi kendisini yönetmesi ve kendisiyle ilgili belirleyici kararları almasını ifade eder (Holden, 2007: 22). Birçok düşünürün de belirttiği gibi liberal demokrasi bireysel özgürlüklerle ilişkilendirilmektedir.

Liberal demokrasiyi ifade etmek üzere demokrasi kelimesinin tek başına kullanılmasının yol açtığı bir sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Diğer taraftan ise demokrasiye liberalizmin bütün özelliklerinin atfedilmektedir. Yani demokratik ideal bir özgürlük ideali olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa ikinci durumda liberalizm ve demokrasi kavramları birbirinden ayrılabilen ve demokratik ideal bu sefer eşitlik idealiyle özdeşleşmektedir. Batıdaki yönetim biçimi özgürlük üzerinde yoğunlaştığında eğilim demokrasiyi liberalizme demirlemek yönünde gerçekleşmiştir. Eğer yönetim biçimi eşitlik ideali etrafında yoğunlaşırsa bu sefer de tez demokrasinin liberalizmden ayrılacağı ve ayrılması gerektiği şeklinde oluşmaktadır (Sartori, 1996: 398).

2.2.4. Liberal Demokrasinin Eleştirileri

Liberal demokrasi iddia edildiğinin aksine evrensel bir kabule sahip değildir. Seçkinciler, Marksistler ya da radikal demokratlar tarafından eleştirilmektedirler. Liberal demokrasiye yönelik eleştirilerden ilki sivil toplum-devlet ayrımına dayanmaktadır. Antik Yunan demokrasisinde sivil toplum ve devlet arasında bir ayrım bulunmamaktaydı. Marksist eleştiri demokrasi ile kapitalizm arasındaki gerilimli ilişkiden yola çıkarak liberal demokrasiyi eleştirmiştir (Heywood, 2011: 281).

Liberal demokratlar, liberal demokrasinin en iyi siyasal yöntem tarzı olduğunu düşünen kesim olarak liberal demokrasiyi mümkün tek demokrasi biçimi olarak görme eğilimindedirler. Onlara göre demokrasi olarak nitelendirilen diğer siyasal sistem tarzları sahtedir (Holden, 2007: 29). Örneğin Milton Friedman “demokrasi ancak kapitalizmde var olabilir” demiştir (Köker, 1992: 30). Bu düşünce kapitalizm ile demokrasinin uyum içinde olduğu iddiasını taşımaktadır. Bu anlayışa göre demokrasi ancak kapitalizme özgüdür.

Böylece demokrasi batı toplumlarında mevcut olan siyasal kurumlarla da özdeşleştirilmektedir. Bu kurumlar ise bireyler ya da kurumların özgür iradeleri sonucu oluşan ilişkiler sonucu oluştukları düşünüldüğünden demokrasi de tamamen iktisadın, işleme prensiplerine göre tanımlanmaktadır (Köker, 1992: 30).

Diğer taraftan bu düşünceyi eleştirenlere göre ise asıl sahte olan liberal demokrasinin bizzat kendisidir. Bu eleştiri liberal demokratik rejimlerin aslında demokratik olmayan sosyal ve siyasal durumları maskeleyen hileler oldukları savına dayanmaktadır. Bununla beraber Holden için liberal demokrasi, demokrasinin çok dar bir türü olarak ifade edilmelidir. Liberal görüşe göre demokrasi devlet gücünün sınırlandırılmasını ifade etmedir. Yani temel siyasal kararlar halk tarafından alınmaktadır. Ancak halka ait meşru otorite alanı sınırlıdır ve bu bakış açısına göre liberal demokrasi; halkın önemli siyasal meselelerde temel kararları, pozitif veya negatif olarak aldığı veya almaya yetkili olduğu ve halka ait meşru otorite alanının sınırlılığından dolayı halkın bu kararları sınırlı bir alanda aldığı bir siyasal sistemdir (Holden, 2007: 30-50).

Ayrıca liberal demokrasi uzunca bir süre tartışmasız başarılı kabul edilmesine rağmen muhtemel demokrasi modellerinden sadece biridir. Ayrıca demokrasinin ilkeleri de sürekli olarak bir tartışma konusu olmuştur. Demokrasinin tarihi zaferi ile birlikte evrensele yakın bir şekilde kabul görmüş olması onun erdemlerinin asırlardır tartışıldığı gerçeğini gizlememektedir. Demokrasinin erdemleri ve kusurları hakkındaki tartışmalar 20. yüzyılda yeniden alevlenmiştir (Heywood, 2011: 272).

Diğer bir eleştiriye göre bazı düşünürlerin belirttiği gibi 19. yüzyıl batısının liberal devleti kapitalist ekonomik ilişkilerle bir bütünlük içinde hareket etmekteydi. Piyasa odaklı bu anlayışın bazı olumsuz sonuçları da bulunmaktaydı. Örneğin kamu güçleri piyasaların işleyişi üzerindeki tüm engelleri kaldırmalıdır şeklindeki siyasal gereklilik devletin bir dizi güç gerektiren uygulamalarda bulunması demekti. Bunlar endüstrileşmek için, gereken fiziki ve kurumsal altyapıların geliştirilmesi, kentlileşen ve sürekli artan nüfusun neden olduğu problemlerle başa çıkmak için alınan yasal ve polisiye tedbirler ve denizaşırı sömürgeler bulmaya varana kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktaydı (Poggi, 2008: 86). Yani liberal demokrasi “batı kültürünün bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve bu kültürün değerler sistemine dayanan” sosyal ve siyasal kurumlardan oluşmaktadır. Piyasa ekonomisinde, birey girişimine dayanan kapitalist sistemin gelişmesini ve güçlenmesini sağlayan liberal demokrasidir (Çam, 1999: 390).

Ayrıca eşitsizliği kapitalizmin doğası olarak gören Marksist görüşe göre örneğin Macpherson *Demokrasinin Gerçek Dünyası* adlı kitabında seçme özgürlüğünün eşitsizliği

içerdiğini iddia etmektedir. Devletin varlığının amacı ise siyasal malları yönetmektir. (Macpherson, 1984: 12).

Heywood'un da belirttiği gibi modern yönetim biçimlerinde idare halk adına karar verme yetkisini almış profesyonel siyasetçilerin etkisine bırakılır. Yani temsili demokrasi sınırlı ve dolaylı demokrasi biçimidir. Buradaki sınırlılık seçim dönemlerine bağlı olarak halkın belirli aralıklarla oy vermesi anlamında katılımın seyrek aralıklarla ve kısa süreli olmasından kaynaklanmaktadır. Dolaylı olması ise halk ile yönetim arasında bulunan mesafeden kaynaklanmaktadır. Yani halk siyasal süreçlerde sadece kendisini yönetecekleri seçerken bulunur. Kendisi doğrudan bu süreçlere katılmaz. Yine de temsili demokrasi ne kadar sınırlı olarak görülse de oy verme eylemi halkın gücünü yansıttığından bir çeşit demokrasi olarak kabul edilmektedir. Yine başka bir iddiaya göre halkın “başarısız olanı değiştirme” olanağına sahip olması, kamuda hesap verilebilirliği güvence altına aldığı düşünülmektedir. Demokratik sistemleri Antik Yunan'da olduğu gibi halkın doğrudan yönetime katıldığı model ve bir çeşit temsil mekanizmasıyla çalışanlar olarak temelde ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilkinde doğrudan demokrasi diğerine temsili demokrasi denilmektedir. Modern demokrasi anlayışı ise daha çok sanayileşmiş batıda gelişen ve genellikle liberal demokrasi olarak adlandırılan seçimli demokrasinin hâkimiyeti altındadır (Heywood, 2011: 272-277).

19. yüzyıl liberal, anayasal ve temsili devletin önceki mutlak yönetimlerden ne kadar farklılaşırsa farklılaşsın hala bir anlamda mutlakiyetçi kaldığı iddia edilir. Örneğin Max Weber, siyasal temsili sistemin modern analizini yaparken bu sistemi ‘serbest’ olarak tanımlamaktaydı. Çünkü seçmenler temsilcileri bağlayıcı talimat veremezlerdi. Yani temsilciler seçmen karşısında bir hizmetçi değil de hükümdar gibiydiler. Seçme ve seçilme hakkı tanınan kişilerin kimler olduğu sorusuna verilen cevap da bu durumu açıklamaktadır. Örneğin Diderot'un gözlemine göre 19. yüzyıl Avrupa'sının liberal devletinde seçme ve seçilme hakkı, belli bir seviyede mülk sahibi ve belli bir düzeyde eğitim görmüş yetişkin erkeklere tanınan bir imtiyazdı. Sonuç olarak normalde yurttaşlık statüsü bulunmayan kadınlara hala hak tanınmadığı gibi yetişkin erkek nüfusun büyük bir kısmı da bu haktan yararlanamıyordu (Poggi, 2008: 82-84). Sonrasında ise liberal demokrasi siyaset düşüncesine egemen olan bir demokrasi biçimi haline gelmiştir ve batıda birçok kişi tarafından en iyi demokrasi modeli olarak kabul edilmektedir. İlerlemiş kapitalist toplumların neredeyse tümünde mevcut olan liberal demokrasi eski komünist dünyada ve gelişmekte olan dünyada yayılmaktadır (Heywood, 2011: 78).

Kapitalist toplumsal ilişkilerin gerektirdiği yurttaşlığın niteliklerinin olumsuz yönde değişmesi liberal demokrasinin ya da biçimsel demokrasinin temel niteliklerinden biridir. Kapitalist sömürü sistemine dayalı ekonominin itici gücü efendi-köle ya da toprak beyi- köle bağlantısına değil sermaye-işçi bağlantısına dayanmaktadır. Yurttaş kavramına bakınca artık antik dönemdeki yurttaş gitmiş yerine özgür yurttaş gelmiştir. Bu özgür yurttaşın ne denli özgür olduğu tartışmalıdır. (Wood, 2008: 242-244).

Liberal demokrasi ile Atina demokrasisi arasındaki büyük çelişkiyi anlamak liberal demokrasinin karakterini ortaya koymada ve neden demokrasi idealini gerçekleştiremediğini açıklamaktadır. Modern kapitalist demokraside toplumsal ve ekonomik eşitsizlik ve sömürü, yurttaş özgürlüğü ve eşitliği ile iç içedir. Eski demokraside de yurttaşlık kimliği toplumsal ekonomik konumdan bağımsız olarak ele alınmıştır ve orada da siyasi eşitlik sınıfsal eşitlik ile bir aradadır. Ancak önemli bir fark bulunmaktadır ki bu fark ekonomi ve siyasetin birlikte ele alınışıdır. Modern demokrasiler ekonomi ve siyaseti tamamen birbirlerinden ayırmıştır. Bir diğer önemli fark ise antik yurttaş, modern yurttaş ve ücretli işçi arasındadır. Antik dönemde yurttaşlar kapitalizmdeki gibi iktisadi zorlamalara tabi değillerdir (Wood, 2008: 235). Bu iktisadi zorlamaların en belirginlerinden biri Macpherson'ın işaret ettiği zorlayıcı çalışmadır. Bu zorlayıcı çalışma siyasal hakların iktisadi haklara bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomi siyaset ayrılığı sorunu kapitalizmdeki iktisadi zorlamalarla daha da belirginleşir. Bu zorlamalar nedeniyledir ki ücretli işçi emeğini satmak zorundadır, çünkü mülkiyet, kapitalist demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Bu durumda oy verme ile daraltılmış siyasal eşitliğin, iktisadi eşitlikleri kapsamadığı açıktır (Macpherson, 1984: 20).

Barber insanların çağımızda fazla demokrasiden değil az demokrasiden dolayı acı çektiğini ifade eder. Liberal demokrasinin temsil sistemini bu anlamıyla eleştirmektedir. Çünkü yurttaşlar sadece seçmenlikle ilişkilendirildiğinde oy vermemek demokrasinin iflasına yol açacaktır. Bu nedenle Barber'a göre temsil, tam anlamıyla demokrasi dışı bir durumdur (Barber, 1995: 21-22).

Rousseau da genel iradeye dayanan egemenliğin kesinlikle temsil edilemeyeceğinden bahseder. Bu nedenle milletvekilleri milletin temsilcileri değildirler ve olamazlar (Rousseau, 2013: 90).

Liberal demokrasiye yönelik en ciddi eleştiri genellikle ekonominin siyaset ve toplumsal yaşamı etkisi altına almış olmasıdır. Bu tarz ilişkiler sonucunda temsilciler seçmenlere karşı artık sorumlu hissetmemektedir. Bunun yerine yöneticiler demokratik kurumlar ve süreçler dışında yollara başvurmakta ve böylece gerçekte temsil etmeleri gerektiği kesim olan seçmenleri yani halkı değil onları temsil ediyorlar (Köker, 1995: 90).

Kapitalist toplumda siyasi haklar eski demokrasideki yurttaşlık haklarının kapsadığı anlamlara sahip değildir. Yani iktisadi gücün açık şekilde siyasi hakların yerini aldığını görebiliriz. İktisadi güç ise mülkiyetten geçmektedir. Üretici olmanın herhangi bir siyasal haklar edindiren sonucu yoktur.

Poggi'nin liberal devlete yönelik saptaması liberal demokrasi konusundaki eleştirileri de toparlamaktadır. Kısaca liberal devlet özünde şu çelişkileri barındırmaktaydı: İlk liberal demokrasi temelde burjuvazi sınıfının toplum üzerindeki hâkimiyetini kolaylaştırmak ve güçlendirmek için oluşturulmuştur. Bu nedenle bu devletin kuramsal ilkelerinin yöneltildiği hedefler toplumunkiyle açık karşıtlıkları içermekteydi. Örneğin devlet tüm bireylere soyut eşitlik içerisinde kendi kaynaklarını özgürce kullanma hakkını tanımlamıştı çünkü kapitalist üretim tarzı bireysel iş sözleşmeleri yoluyla satılan emek gücüne ihtiyaç duymaktaydı. Tüm bireylerin hukuk önünde eşit olması anayasal bir ilke olarak anlamlıydı. Bunun anlamı özel mülkiyetin hukuk tarafından korunması ve böylece düzenin sürdürülmesi, mevcut hukukun uygulanması ve polis ile mahkemelerin mülk sahibi grupların çıkarlarını korumak için baskıcı eylemlerini yönlendirmekteydi (Köker, 2007: 85).

2.3. Marksist Demokrasi

Bu başlığın amacı demokrasi ile Marksizm arasındaki ilişkiyi kuramsal ve tarihsel olarak değerlendirmektir. Böyle bir değerlendirmede anahtar kavramlar olarak birbiriyle bağlantılı üç temel odaktan hareket edilebilir. Bunlar devlet, sınıf ve proletarya diktatörlüğüdür. Bu kavramlar ve yorumlar Marx ve Engels'in bir siyasal biçim olarak demokrasi hakkındaki düşüncelerini kapsayacaktır.

Milliband, Demokrasi ve Marksizm arasındaki tarihsel ilişkinin bir dizi döngüyü açığa çıkardığını söyler (1977: 74). Bu ilişkiyi inceleyerek Marksist demokrasinin çerçevesini daha iyi kavramak mümkün olacaktır.

Marksizm gerçekleşeceğini öngördüğü toplumda demokrasinin de gerçekleşeceğine inanır ve bu demokrasi elbette liberal devlet sistemindeki demokrasiden tamamen farklı olacaktır. Çünkü Marksizm'in savunduğu özgürlük insanların özünden doğan bir özelliği olmadığı, gelişme ve biçimlenme sonucunda kazanılan bir değer olarak kabul edildiğinden dolayı demokrasi de farklı şekilde gerçekleşecektir. Marksizm'in liberal sistemin demokrasi anlayışına en ciddi eleştirisi onun, biçimsel bir demokrasi olduğu yani gerçek demokrasi olmadığı iddiasıdır. Bu sebeple Marx gerçek demokrasinin de yeniden kurulması gerektiğini savunur (Göze, 2005: 297). Örneğin Modern çağlarda ortaya çıkan demokrasi kavramı iktidarı halka dayandırmaktaydı. Marksist anlayış ise, halkın iktidarının önündeki tek engeli

devletin iktidarı olarak görmez, asıl onun arkasına saklanmış olan sermayenin iktidarı olduğu düşüncesini savunur (Başkaya, 1999: 26).

Marx ve Engels'in demokrasiye yönelik farklı yaklaşımları bulunmaktadır ancak diyalektik bir inceleme ile doğru okuma bu farklılıklar arasındaki ortak noktayı bulmaya yardımcı olabilir. Çulhaoğlu'nun bu konudaki tespiti konuyu aydınlatmak için oldukça elverişlidir. Örneğin, 1843-1850 arasındaki dönemde Fransız Devrimi sonrası demokrasi yükselişteydi. Engels ise bu dönemde demokrasinin her türlü devlet yönetiminde kendi içinde çelişkili ve temelde bir ikiyüzlülüğten başka bir şey olmadığını savunmuştur. Ona göre bu ikiyüzlülük sonsuza dek devam edemez ya kölelikle yani despotizmle ya da gerçek özgürlük ve eşitlikle yani komünizmle sonuçlanır. Ancak Engels 1847 yılı sonrasında İsviçre'deki iç savaş hakkında yazarken bu kez de demokrasiyi övmektedir. Burada demokrasinin tüm çağdaş ülkelerde proletaryanın egemenliği için mücadele etmek olduğunu söylemektedir. Engels'in demokrasi hakkındaki bu radikal değişimi yersiz bir yergi ya da övgü gibi görünebilir ancak onun ve Marx'ın ilerici tarih anlayışına işaret etmektedir. Bu anlayış temelde eskiyi yıkan ve yeninin aşırıya kaçan görüntüselliğine karşı bambaşka oluşumlara olanak veren ilerlemeci bir diyalektiğe dayanır (Çulhaoğlu, 2003: 94-95).

Marx ve onun takipçileri için en önemli siyasal konu kapitalist ve demokratik olan toplumda işçi sınıfının durumu, çıkarları ve savaşıydı. Tarihsel anlamda burjuvazinin başarısı, kendinden önceki yönetim biçimlerine göre daha gerçek ve kapitalizmin daha ilerici bir biçimi olmasıydı. Ancak bu demokrasinin sadece burjuvazinin yönetim sistemiyle var olabileceği bir siyasal sistem olduğu anlamına gelmiyordu. Bu noktada Marx, demokrasinin bir toplumun bütün üyelerinin topluluk yaşamını düzenlemeye tam katılımı ilkesi ile burjuva demokrasisi arasında sınırlı, çarpıtılmış bir gerilim ve çelişki olduğunu ileri sürer. Ona göre demokrasi henüz tam olarak gerçekleşmemiş bir fenomendir ve daha fazla gelişmesi işçi sınıfı hareketine bağlıdır (Bottomore, 1987: 11).

"Marx'ın demokrasi anlayışı üzerine herhangi bir tartışma devlet ve sınıf kavramlarından bağımsız bir biçimde yürütülemez" (Savran, 1987: 52). Bu nedenle öncelikle Marx'ın demokrasi hakkında düşüncelerini analiz edebilmek için onun bilimsel yöntemi ve sınıf ile devlet hakkındaki fikirlerini iyi anlamak gerekmektedir. Ancak daha öncesinde Marksist demokrasi düşüncesini incelemeye geçmeden doğrudan demokrasi düşüncesine katkı yaptığı kabul edilen düşünür Rousseau'nun, demokrasi ile ilgili fikirleri incelenecektir. Rousseau'nun demokrasi kuramına katkıları aynı zamanda Marksist demokrasi düşüncesinin kuramsal öncülleri olarak da kabul edilmektedir.

2.3.1. Jean-Jacques Rousseau'nun Demokrasi Kuramına Katkısı

Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde “genel irade” savunusu ve temsilci sisteme karşı fikirleriyle radikal bir halk yönetimini savunmaktaydı. Doğrudan demokrasi denilince ansiklopedilerde bile akla Rousseau'nun gelmesi tesadüf değildir (ThemaLarousse: 353). Schmidt'in tespiti Rousseau'nun hayatı hakkında yeterli bilgiyi vermektedir. Burjuva bir ailede dünyaya gelen Rousseau, “hayatı boyunca toplumsal sınıflar, mezhepler ve ülkeler arasında bir gezgin olmuştur” (Schmidt, 2002: 62)

Rousseau'nun düşünceleri çoğu kez, çoğunluğun despotizmine yol açtığı ya da çoğunlukçu bir demokrasi kuramı ileri sürdüğü gerekçeleriyle ağır şekilde eleştirilmiştir. Ancak onun hem antik çağın doğrudan demokrasisinin erdemlerini korumak amacı güttüğünü hem de modern demokratik düşünceye katkılar sağladığını eserlerinde görmek mümkündür. Rousseau'yu bu zor duruma sokan şey demokratik düşünceye katkı yapan antik ve modern öğeleri birleştirme çabasına girişmiş olmasıydı (Uygun, 2003: 135).

Montesquieu ve aydınlanma düşünürleri, özgürlükler ve hakların, despotluğun hâkim olduğu bir “merkezi egemen devlet” te gerçekleşeceğini savunurlarken; Rousseau, özgürlüğün ancak mutlak bir egemenlikle sarılı merkezi bir devlette ortaya çıkacağını savunmuştur. Ancak o egemen devleti savunurken mutlak monarşiyi kastetmemiştir. Rousseau, Hobbes'un öne çıkardığı modern devlet kavramına daha sağlam bir temel olacak yeni bir içerik kazandırır. O devleti halktan türetmekle yetinmemiş halkla özdeşleştirmiştir. Yani artık egemen olan halktır. Rousseau'nun halk egemenliği kuramı modern devleti demokratik bir nitelikte donatmaktadır (Ağaoğulları, 2010: 9).

Rousseau'nun kuramının demokratik nitelikleri belli başlı özelliklere dayanmaktadır. Bunlar aşağıda kısaca incelenecektir.

Rousseau *Toplum Sözleşmesi* 'nde insanların doğuştan özgür oldukları ancak sonradan bu özgürlüklerini yitirdikleri yönündeki düşüncesinden bahseder. “İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincirlere vurulmuştur. Falan kimse kendini başkasının efendisi sanır ama, böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir” (Rousseau, 2013: 4).

Rousseau, insanların bu özgür ve eşit durumlarını en eski doğal topluluk olarak nitelediği ailede gösterir. Aile burada ilk siyasi topluluk olarak kabul edilir. Böylece bir siyasal topluluğun aile düzeni üzerinden analizine girilir. Bu analizde baba ve çocuklar arasındaki doğal bağın bir gereksinme olmaktan çıkıp karşılıklı bir bağımsızlık sürecine dönüştüğü durum ile açıklar. Gereksinme ortadan kalktığında aile hala birlikte kalmayı isterse artık kişiler isteklerine göre hareket edeceklerdir böylece aile doğal uzlaşma yolu ile ayakta

kalmış olacaktır. Rousseau bu durumu, doğal özgürlük olarak nitelendirir. (Rousseau, 2013: 4-5).

Rousseau, buradan yola çıkarak insan doğasına yönelik en önemli tespitini de yapmaktadır. Bu tespiti göre ortak özgürlük insan doğasının sonuçlarından biri olmakla birlikte ilk yasası, kendi kendini koruyup gözetmek ve ilk özeni kendi kendine gösterme zorunluluğu olarak belirir ve bu sayede insan “kendi kendisinin efendisi” konumundadır (Rousseau, 2013: 31).

Rousseau, Hobbes, Grotius ve Aristoteles’e eleştirisinde insanların bazılarının köle bazılarının efendi olmak için doğdukları yönündeki düşünceye karşı çıkmıştır. Ona göre kölelik koşullarında doğan insanların köle oldukları doğrudur ancak bu bir neden değil sonuçtur. İnsanlar doğuştan eşit ve özgürdürler ancak kölelik koşullarında doğan insan verili koşullarda zincirlerinden kurtulma dâhil bütün isteklerini kaybetmektedir (Rousseau, 2013: 9).

Rousseau toplum sözleşmesini, her bireyin bütün varlığı ve bütün gücünü birlikte “genel istemin buyruğuna” vermesi “ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul etmesi” olarak açıklar (2013: 15).

“Toplum sözleşmesiyle bütüne varlık ve yaşam verdik: Şimdi de yapılacak şey, yasama yoluyla ona hareket ve sistem vermektir” (Rousseau, 2013: 34). Bunun nedeni Rousseau’ya göre ilk sözleşme, bütünün kurulması ve birleşmesini sağlamıştır ancak henüz bütünün kendini nasıl koruyacağına dair bir şey belirtmemiştir.

Rousseau toplum sözleşmesi kuramının odak noktasına “genel irade” dediği kavramı yerleştirir. Genel irade temelde toplumun iyilik ve refah içinde yaşamasını sağlayan ve yasaların da kaynağı olan bir iradedir. Ayrıca genel irade asla değişmez ve yok edilemez, her zaman doğrudur ve kamusal yarara yöneliktir genel irade hiçbir zaman yanılmaz. Bu nedenle de herkesin özgürlüğü ve eşitliğini dile getirmektedir (Ağaoğulları, 2010: 88).

Rousseau için genel irade tek tek bireylerin iradesinin toplamı değildir. Rousseau özel irade ile özel çıkarı genel irade ile de genel çıkarı özdeşleştirir. Ona göre özel irade ya da çıkar, genel irade ya da çıkardan, kamusal irade ya da çıkar da diyebiliriz, tamamen farklıdır. Çünkü özel irade/çıkar ayrıcalıklara dayanırken genel irade/çıkar her zaman eşitliğe yönelir (Ağaoğulları, 2010: 92).

Rousseau’da yasaların üstünlüğüne önem vermiş bir düşünürdür çünkü ona göre insan ancak insana değil de yasalara boyun eğdiğinde özgür olabilir. Onun için, birçok eserinde değindiği gibi, özgürlük yasalarla aynı kaderi paylaşmaktaydı böylece onlarla birlikte yükselir

veya onlara birlikte yok olurdu. Rousseau'nun sürekli üzerine düşündüğü sorunsal yasalara en uygun, en yakın olan hükümet biçiminin hangisi olduğuydu (Sartori, 1987: 336-337).

Rousseau'ya göre sözleşmeler ve yasalar adaleti kendi konusuna yöneltmek ve hakları görevlerle uzlaştırmak için gereklidir. Her şeyin ortak olduğu doğa durumunda kişi ancak birine söz veriyse ona borçlu olur ancak her şeyin yasayla belirlendiği bir toplumda durum bundan farklıdır (Rousseau, 2013: 34).

Yasaların bir özelliği kişisel görevleri kapsamamasıdır ayrıca yasaları kişiler yapmazlar, yasaları yapmak genel iradenin işidir (Rousseau, 2013: 35).

Rousseau demokrasi yanlısı olarak düşünülse de hayatı boyunca kendisi böyle bir iddiada bulunmamıştır ve yasayla yönetilen her devletin yönetim biçimi fark etmeksizin cumhuriyet olduğunu söylemiştir (Rousseau, 2013: 36).

Ona göre yasaların amacı genel yarardır ve genel yarar da Rousseau için özgürlük ve eşitliğe varmaktadır. “özgürlüğe varır çünkü her özel bağlılık devlet bedeninden eksilmiş bir o kadar güç demektir; eşitliğe varır çünkü eşitlik olmadan özgürlük olmaz” (Rousseau, 2013: 48).

Rousseau'ya göre hükümet sürekli olarak egemen varlıkla karıştırılmaktadır oysa “hükümet egemen varlığın sadece bir aracıdır” (2013: 54). Bu araç yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerinin düzgün şekilde işlemesi amacıyla kurulmuş ve gerek yasaların yürütülmesi gerekse politik ve toplumsal özgürlüklerden sorumlu, görevli bir aracı bütündür. Bu bütünün üyelerine görevliler ya da krallar, yani yöneticiler bütünün tamamına ise *hükümdar* denir (Rousseau, 2013: 54). Bu anlamda hükümet egemen varlığın yönetim görevini bütün halka ya da halkın büyük bir bölümüne bırakmasıdır. Böyle bir durumda yönetici yurttaşların sayısı diğer yurttaşların sayısını aşmaktadır. İşte bu çeşit bir yönetime demokrasi denir (Rousseau, 2013: 61).

Rousseau, genel irade kuramı ile yönetici ve yönetilen ayırımına son vermiştir. Tüm yöneticileri görevlileri olarak tanımlamış ve yurttaşlara bağımlı hale getirmiştir. Böylece Rousseau'da halk kendi kendisini genel irade yoluyla yönetmektedir ve genel iradenin üzerinden hiçbir güç yoktur. Bu açıdan Rousseau, genel iradenin temsil edilemeyeceğini savunur.

Rousseau, temsil kavramını reddetmiş ve onun yerine doğrudan ve oy birliğine dayalı bir demokrasi sistemi istemiştir. Bu demokraside idareciler kendi iradelerini değil ancak genel iradeyi kullanacaklardır (Sartori, 1987: 340). Çünkü kimse yasaların nasıl yürütüleceği ve yorumlanacağını yasayı koyandan daha iyi bilemez. Bu nedenle yürütme gücünü yasama ile birleştiren anayasadan daha iyisi yoktur (Rousseau, 2013: 62).

Rousseau'nun demokrasi düşüncesinde vurgu yaptığı diğer sınıfsal ve ekonomik tam eşitliğin olmasıydı. Aksi halde haklar ve yetkilerde eşitliğin uzun sürelerde sürdürülemeyeceğini ifade etmiştir (2013: 55).

Rousseau, liberal düşünceye karşı bir düşündürdü. Locke ve Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı öğretisine karşıdır çünkü onun için erklerin ayrımı tezi, birbirine bağlı olanı parçalara ayırmaktadır. Ayrıca o, gelişen burjuva toplumunu ve mutlakiyeti de eleştirmiştir (Schmidt, 2002: 63). Bu açıdan bakıldığında Marksist demokrasi görüşüyle birçok ortak noktası bulunmaktadır. Bunlar özetlendiğinde; temsil sistemine itiraz, toplumun genel irade'sinin bireylerden önce gelmesi, doğrudan oy birliğine dayanan katılım ve tam bir sınıfsal ve ekonomik eşitlik sayılabilir.

Rousseau'ya göre demokrasi yönetimlerin en olgunu ve uygulaması en zor olanıdır. Bu nedenle insanlara uygun değildir. “Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil” (Rousseau, 2013: 64). Ancak Marx ve takipçileri Rousseau'nun savunduğu ilkelerde bir demokrasinin uygulanmasının imkânsız olduğunu kabul etmezler. Marksist düşüncede demokrasi kuramı aşağıda incelenecektir.

2.3.2. Marksist Devlet Kuramı ve Burjuva Devletinin Çelişik Karakteri

Marksizm'de demokrasi sorunu devletten bağımsız işlenemez. Marx ve Engels bu iki konuda net bir kuram oluşturmamışlardır yine de bu alanla diğer üst yapı kurumlarından daha fazla meşgul olmuşlardır (Mısır, 2003:107).

Batı siyasi tarihi düşüncesinde birçok düşünür “insanın akla uygun bir yaşam sürebileceği tek yerin devlet” olduğunu iddia etmekteydi. Bu düşünce Hegel ile doruğa ulaşmıştır. Hegel için devlet evrensel aklın vücut bulduğu yegâne oluşumdur. Ayrıca “Hegelci devlet bireyin maddi-ekonomik yani sivil ilişkilerinin tümünü içermekteydi. Böylece Hegel'in devleti toplumun kendisi olan bir varlığı temsil eder” (Çağlı, 2005). Yani devlet, siyasi egemenliğin bir aracı değil toplumsal-tarihsel evrimin son aşamasını temsil etmektedir. Bu nedenle Hegel'in devleti mutlak olma iddiası taşımaktadır. Bu düşünüş biçimi 18. yüzyıl burjuva toplumunun düşüncesiyle örtüşmekteydi bu nedenle Hegel'in hukuk ve devlet teorisinin burjuva toplumu savunusu olduğu düşünülmektedir (Çağlı, 2005).

Marx'ın devlet hakkındaki fikirleri başlangıcından itibaren Hegel'in hukuk ve devlete yönelik felsefesinin eleştirilmesine dayanmaktadır. Hegel, Alman idealist felsefesinde merkezi bir figür ve Marx'ın yaşamında entelektüel bir etkiye sahiptir. Hegel, devlet ve bireyler arasındaki anlaşmazlıkları, bireylerin birbirleriyle iletişimde rasyonel bir taslak sağlayarak, diğer taraftan ise ‘genel siyasi iradeye’ katılıma imkân tanıyarak çözebileceğini

savunur. Böylece, zamanla modern devlet hukukun, kültürün ve ulusal kimliğin merkezi haline gelir. Bunun anlamı vatandaşların sadece devlet erdemiyle rasyonel varlığı başarabilecekleriydi (Held, 2005: 129). Ancak Marx, Hegel'in hukuk ve devlet felsefesini eleştirirken siyasal insanın yani vatandaşın sadece hayali bir kuruntu olduğunu ve gerçek insanın bu kuruntu içerisinde kendisini hayali bir şekilde tatmin ettiğini iddia eder. Oysa insanlık kendini devlette, devlete bağlı olarak gerçekleştirmez aksine devletten bağımsızlaşarak gerçekleştirir (Lefebvre, 1996: 114-115).

Marx'ın Hegel'in 'Haklar Felsefesi' çalışmasına yaptığı detaylı eleştiri ve incelemesi yoluyla yaptığı 1843'deki modern anayasal devletin ilkelerine ilişkin eleştirisi orijinal bir numunedir. O zaten, monarşik devletin siyasi temsilinin dışlayıcı formlarını 1842'de eleştirmişti. Eğer gerçek demokrasinin var olması isteniyorsa, bu sadece halkın kendi temsili ile mümkün olabilirdi. Marx eleştirisinde daha da öte giderek, sivil hayattan kopuk olan 'soyut politik devlet'in üstesinden gelebilmenin ön koşulunun ve toplumu birlikte örgütlü bir toplum olarak kendi esas insan formuna geri dönüştürmek için 'genel oy kullanma hakkı' olduğunu ifade etti (Daremas, 2009: 1).

Liberal demokratik düşünce temelde iki ahlaki ve toplumsal düşüncenin gelişmesi ile ortaya çıkar. Bunlardan ilki, siyasetin zorlayıcı olmayan bir uzlaştırma aracı olduğu düşüncesi ikincisi ise demokrasinin bu uzlaştırmayı olanaklı kılan yollar olduğu düşüncesidir. İşte bu düşünce ilkin Marx'ın felsefesini de derinden etkilemiş olan Hegel'in düşüncelerinde bulunmaktaydı. Hegel'in düşüncesinde toplum, karşıt güçlerin -aralarındaki çelişkiler dolayısıyla sürekli devinim halinde olduğu ve devinimin toplumsal değişmelere yol açtığı- bir dengesidir. Toplum tarihi ise bu karşıt güçlerin içsel evrimidir. Hegel'in bu düşüncelerinin 19. yüzyılda siyasette konuşulması Karl Marx'ın Hegel felsefesine yaptığı müdahalenin sonucudur. Bu müdahaleyle Marx, Hegel'in kuramında önem arz eden, ulusların toplum tarihini yönlendirdiği dolayısıyla uluslararası çatışmaları tarihin itici gücü olarak sentezleyen düşüncenin yerine tarihin itici gücü olarak sınıf kavgalarını yerleştirmiştir (Sabine, 2013: 181). Çünkü Marx'a göre insanın özü Hegel'in iddia ettiği gibi siyasal değil, toplumsaldır. Çatışmaları sırasında sürekli sağa sola çarparak yolunu bulmaya çalışan toplumsal kuvvetler sonunda siyasal kuvvete yani devlete teslim olurlar. Devleti açıklayan ise, sınıf mücadelesine neden olan ilişkiler anlamında, toplumsal ilişkilerdir, aksine Hegel'in iddia ettiği gibi devlet toplumsal ilişkileri açıklamaz. Marx'ın düşüncesinde genel olarak "devlet sınıflı toplumlara özgü bir olgudur" ve sınıflı toplumların sona ermesiyle de sönümlenip gidecektir. Ayrıca Marx'a göre modern devlet, insan hayatını kamu ve özel alan olarak yani vatandaş ve birey olarak ayırmaktadır. Diğer bir ifadeyle devlet sürekli olarak toplumdan bir ayrılmayı ifade

etmektedir. Yani toplumdaki insanların faaliyetlerinin bir bölümünde kendine yabancılaşmalarıdır. Bu siyasal yabancılaşmayı derinleştiren ve mutlaka aşılması gereken bir sorundur (Lefebvre, 1996: 111; Savran, 1987: 52).

Hegel için olduğu gibi Marx için de, özgürlük, yabancılaşmanın aşılmasıdır. Fakat Hegel ve Feuerbach'da bu aşılma sadece bilinçte gerçekleşirken, Marx'da yabancılaşmanın aşılması, sadece düşüncelerin değişmesini değil, gerçek anlamda dünyanın kendisinin de değişmesini gerektirmektedir. Marx için yabancılaşma sadece insanın ikileşmesi değildir; toplumsal gerçek, sınıf gerçeği ve sınıflar arası karşıtlıktır. Böylece Marx için özgürlük sorunu bireysel bir sorun olmakla birlikte aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bir sorundur, dahası bir sınıf sorunudur. Bu sorun, proletaryanın devrimci görevlerine sıkı sıkıya bağlı olmaktadır. Marx *Alman İdeolojisi*'nde, bireysel özgürlüğün bugüne kadar ancak egemen sınıfa ait olan bireyler için var olduğunu ortaya koymuştur (Garaudy, tarihsiz: 121).

Yabancılaşmanın aşılmasının zorunlu şartı işbölümünün ortadan kalkmasıdır. Marx, Komünist Manifesto'da demokrasiyi "her bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin bir koşulu olduğu birlik" olarak tanımlamaktaydı (2008: 41).

Marx, genel üretimin toplum tarafından düzenlendiği komünist toplumda hiç kimsenin belli bir faaliyet alanıyla sınırlandırılmadığını ve herkesin istediği faaliyet alanında etkin olabildiği, istediği zaman istediği şeyi yapabilmesinin mümkün olduğu bir toplum tasarısı önermekteydi. Burada görüldüğü gibi özgürlüklerin teminatı Marx için çok önemliydi (Sartori, 1987: 489). Bu teminatın önündeki en büyük engel Marx'a göre iş bölümüydü ve onun ortadan kalkması demokrasi için çok önemliydi. Hatta Sartori'nin iddia ettiğine göre bu sorun Marx'da özel mülkiyetin kaldırılmasından daha önemli bir sorundu. Çünkü özel mülkiyet bir kararname ile kaldırılabilirken iş bölümünden nasıl kurtulacağı o güne dek kimse tarafından belirtilmemiştir. Marx, komünizmde bireylerin işbölümü altındaki köleliğinin ortadan kalktığını söyler. Bu nedenle her şeyden önce özel mülkiyetin kaldırılmasının yanında iş bölümünün de ortadan kaldırılması gerekmektedir (Sartori, 1987: 490).

Eleştiride Marx, siyasal yabancılaşma ile devlet ve toplum arasındaki çelişkiye ağırlıklı olarak siyasi anlamda öngörülen "gerçek demokrasi" çözümünü sunar. Ona göre "demokrasi, tüm anayasaların bilmesinin çözümüdür" ve anayasa asıl gerçekliği içinde insanın serbest ürünü olarak görünür. Bunula birlikte diğer tüm siyasal sistemler, özel, kesin, belli siyasi formlardır. Demokrasilerde, resmi ilke aynı zamanda maddi ilkedir. Marx'a göre demokrasiyle yönetilmeyen devletlerde, hukuk ve yasaların tamamen baskın olmadığını yani diğer siyaset dışı alanları fiilen etkilemeyen bir egemenlik mevcuttur. Demokrasilerde ise

hukuk anayasa ve devletin kendisi, sadece insanların kendi kaderini tayin etmesidir ve bunun özel bir yönü siyasal anayasanın varlığıdır (Miliband, 1965: 280).

Miliband'ın iddia ettiğine göre Marx için demokrasi burada siyasal bir formdan fazladır ancak henüz onun ne gerektirdiğini tanımlamamıştır. Monarşi ve cumhuriyet arasındaki mücadele Marx'ın ifadesiyle "kurumsal devlet" yapısı yani devletin toplumdan yabancılaşması içerisinde bir mücadeledir ve demokrasinin kurumsal siyasal formu cumhuriyettir. Gerçek bir demokraside siyasal devletin kaybolacağından bahseder ancak burada gerçek demokrasinin somut içeriği tanımlanmamıştır (Miliband, 1965: 281).

Liberal demokratik düşünce geleneği temelde sık sık bireylere vurgu yapmaktadır. Bu geleneğe göre toplum, bireyler arası rekabet ve seçme özgürlüğüne dayanır. Ayrıca siyaseti bireysel çıkarların korunma alanı, yaşam, özgürlük ve mülkiyetin savunulması olarak görmektedir. Demokratik devlet ise, sivil toplumdaki özel girişimlerin peşine yasal çerçevenin eklemlendiği kurumsal mekanizmalar ve hükümet işlerinde kamusal alaka olarak görülmektedir. Marx ve Engels de bireylerin farklı kapasite, arzu, çıkar ve seçimleri olduğunu inkâr etmediler ancak onlar siyasal yaşamın analizinin başlangıç noktasına ve bireylerin en uygun siyasal örgütlenme olduğu düşüncesi ile onların devletle olan ilişkisine karşı çıktılar (Held, 2005: 122).

Hegel'in 'Devletin Doktrini' eleştirisinde Marx, proletaryanın organize olmuş bir sınıf olarak sahnede olmamasına rağmen, sosyal sınıf oluşumuna bir başlangıç kavramsallaştırması önerir. Bu açıdan önemli olan şey, Marx'ın bireysel varoluşun sosyal sınıfı belirleme kavramını henüz geliştirmemiş olmasıdır. Marx'ın Hegel'in devlet şekline eleştirel meydan okuması, onu yukarıda bahsedilen bireyin ilişki yapısının olası var olma durumuna karşı hassasiyetli hale getirecektir. 'Eleştiri', tamamen Hegel'in yazılarının detaylı incelemesine dayalı olduğundan, Marx ile Hegel arasındaki geçici ilişki önemli hale gelmiştir (Daremas, 2009: 2).

Marx'a göre sınıflı toplumlarda devlet, ekonomik olarak hâkim sınıfın siyasal aracı ya da gücüdür. Hâkim sınıf toplumun sayıca azınlık olan en varlıklılarından oluşur ve bu sınıfın kendilerine bağımlı hale getirdikleri sömürülen sınıflara hâkim olması için ekonomik güçleri yetersiz kalır ve siyasal bir baskı aracına ihtiyaç duyarlar. İşte devlet, gerek silahlı gücü ile gerek yönetici sınıfın iradesini yansıtan yasaları ile bu araç görevini üstlenir (Göze, 1995: 44).

Sivil (burjuva) toplum ve siyasi devlet arasındaki sosyal ilişki ile devlet egemenliği ve halk arasındaki sosyal ilişki, Marx'ın demokrasi teorisinin çekirdeğini oluşturur (Daremas, 2009: 2). Marx'a göre, toplum ile devlet arasındaki, o burada burjuva devletinden bahsetmektedir, temel ayrılığın doruk noktası burjuva devletidir. Burjuva devletin bu

niteliği temelde ekonomik ilişkilerle siyasal ilişkilerin tamamen farklı alanlarda yer almasından kaynaklanır. Ekonomi-siyaset ayrılığı diye nitelendirilen bu durum kapitalist devletin özüdür. Bu ayrılığın burjuva demokrasisi açısından anlamı ise toplumdaki çelişkilerin direk etkisinden sıyrılan devlet tek tek bireylerin her birini temsil eder görünmektedir. Böylece ayrılma süreci burjuva devletin temsil sistemiyle mükemmelleşir (Savran, 1987: 54-55).

Dahası, Marx'ın da belirttiği gibi, devlet ile birey arasında çok net bir farklılık olduğunu iddia eden liberalizmde, sivil toplum ve siyaset şüphelidir. Çağdaş iktidarın ana kaynağı – üretim araçlarında özel mülkiyet- göstermelik olarak politikanın dışına çıkarıldı. Ekonomi, siyaset dışı kabul edildi ve orda üretim faktörlerinin sahibi ve üretim faktörlerini kontrol edenlerle ücretli emek ile yaşamak zorunda olanlar arasındaki ciddi ayırım, devletin bir sorunu olmaktan ziyade, özel sözleşmelerin bir sonucu olarak kabul edildi. Fakat üretim araçlarının özel mülkiyet haklarını savunurken devlet, bütün özel endişelerin üzerinde bir kurumlar dizisi olarak sivil toplumun güç ilişkilerinden bağımsız kalmamaktadır (Held, 2005: 130-131).

Marx, temsili parlamento sistemin burjuvazinin iktidarı için en uygun kılıf olduğunu savunmaktadır. Çünkü burjuva toplumundaki “toplum/devlet ayrılığı temsili demokrasiden daha ileri bir biçime izin vermez” (Savran, 1987: 56). Özellikle *Franda'da Sınıf Mücadeleleri*, *Louis Boparte'in 18 Brumeier*'inde parlamenter demokrasiyi burjuva devletin çelişik karakteri ile açıklamaktadır.

Marx'ın demokrasi hakkındaki kavramsallaştırması, temsil ilkesinin Rousseaucu bir eleştirisi ile sınıfsal bölünmenin sona ermesiyle birlikte devletin yok olacağı savına dayanmaktadır. Böylece toplumdaki ‘genel çıkar’ın siyasal alandan ayrılması sona erecek yani sivil toplum-devlet ayrılığının ortadan kalkacağı gerçek demokrasi kurulacaktır. Sivil toplum ve yöneten yönetilen şeklindeki ikili ayırımın ortadan kalkması basitçe siyasetin şeylerin idaresi ya da toplumsal üretimin başka bir dalı olacağı anlamına gelir (Colletti, 1992: 43-45).

Marx, farklı devlet-toplum ilişkileri içerisinde, farklı demokrasiler olduğunu iddia ederken devletin varlığını yadsımaz. Çünkü Marksist demokrasinin nitelikleri bir ölçüde devletin belli bir düzeyde kavramsallaştırılması demektir. Daha açık şekilde eğer Marksist demokrasi ilerde sönmölenecek bir devlet olgusuna vurgu yapıyorsa, öncelikle, sınıflı toplumlardaki toplumdan ayrılmış bir alan olarak beliren bu devletin özsel niteliklerini kavramak gerekmektedir. Daha açık şekilde sınıflı toplumlarda insanların bazı faaliyetlerinin kendilerinden koparılıp devlete verilmesinin anlamı kavranmadan, bu faaliyetleri siyasal

alandan alıp tekrar insanlara vermeyi amaçlayan bir devlet biçiminin ilkelerini anlamak mümkün değildir (Savran, 1987: 52-53).

2.3.3. Marksizm, Sınıf ve Demokrasi

Wolff, Marksizmin demokrasiye katkısının gündemine yani odağına sınıfı koyması olduğunu savunur. Marksist düşüncedeki amaç sınıfı ya da sınıf değişimini demokratik sürecin fiili nesnesi durumuna getirmektir. Dolayısıyla Marksist demokratlar, sınıfı bu listenin dışına atan demokratik hareketlere karşıdır. Bu karşı çıkışta *sınıf terimiyle* burjuva demokrasisi ve Marksist demokrasi arasındaki ayrımı belirlemiş ve somut olarak belirlemiş olmaktadır. Ayrıca demokrasinin odağına sınıfı yerleştirmek sınıf kavramının özgül anlamını düşünmeyi gerektirir (Wolff, 2000: 115).

Marksist kuramda sınıf kavramı bu kadar hayati önem taşımakla birlikte Marksist kuram ve pratikte birçok sınıf kavramının tartışıldığı uzun bir tarihsel arka plan vardır (Wolff, 2000: 115). Bunun nedenine yönelik iki güçlü iddia vardır. İlki, Marx'ın metinlerinde sınıf kavramının aynı yoğunluk, çeşitlilik ve amaçla kullanıldığı sonucuna varmamak gerektiği. İkincisi ise Marx'ın kendisinin geçirdiği entelektüel değişim ve siyasi konjonktürdür (Tonak, 2014: 15).

Marksçı sınıf kavramı mülk sahipliğine toplumdaki sınıfların dağılımına ya da belirli insanların bilincine atıf yapıyor olabilir ancak burada anlaşılması gereken bunlar değildir. Marksist sınıf kavramı daha çok *artık emeğe* göre tanımlanmaktadır. Sınıf bu anlamda artık emek, yani emeğin bizzat kendisi ya da ürünlerinin üretim ve dağıtım süreçlerine göre tanımlanmaktadır. Bu yanıyların marksın sınıf kavramı sınıfları servete göre belirleyen diğer yorumlardan ayrılır ve daha özgüldür. Tabi ki sınıf kavramı servete güce ya da kişilerin sınıf bilincine göre tanımlanabilir ve bu konuda Marksistler de birbirinden farklı anlayışlara sahiptirler. Wolff'un tekrardan vurguladığı gibi Marx, açık şekilde diğer yorumlardaki kavramsallaştırmayla da ilgilenmiştir ve sonunda artık emeğe odaklanan yeni bir sınıf kavramı önermiştir (2000: 115-116).

Kapsamlı olarak ilk kez Marx tarafından formüle edilen toplumsal sınıflar kuramına göre demokrasi toplumdaki değişimlerin uzantısıdır. Bu düşüncede demokratik siyasal devrimler, ticaret ve endüstri kapitalizminin gelişme evresinde ortaya çıkan burjuva sınıfı tarafından yapılmaktaydı. Demokrasinin geleceğinde ise burjuva sınıfı ile kapitalizmin kendi doğasındaki çelişkiden ortaya çıkan diğer sınıf- proletarya- arasındaki ilişkiye göre biçimlenecekti (Bottomore, 1987: 11).

Marx, *Komünist Manifesto*'da “günümüze kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşimleri tarihidir” der (2014: 116). Böylece, tarih de sınıf savaşimleri tarihi olacaktır. Sonrasında *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire*'inde Marx, insanların tarihlerini kendilerinin yaptığından bahseder ancak insanlar kendi tarihlerini yaparken serbest değildirler. Geçmişten gelen ve kendilerini içinde buldukları verili koşullar ve çevre içerisinde yapmaktadırlar. Büyük bir dönüşümün veya krizin eşiğinde insanlar bu geçmiş kuşaklardan yardım beklerler. Ancak bu devrimlerde ölümlerin uyandırılması yeni verilen mücadeleyi yüceltmeye yaramaktaydı bu nedenledir ki böylesi devrimci kriz dönemlerinden sonra yeni toplumsal yapı bir kere kurulduğunda eskisini süpürüp atmaktadır (Marx, 2010: 30-32). Karl Marx, bu eserinde, Louis Bonaparte dönemi Fransa'sını, 1848 ile 1852 yılları arasında gücün yükselişini, sivil toplum ve kapitalist sınıfın siyasi temsilcisi olan burjuvazi pahasına gücün yürütmenin elinde nasıl toplandığını en etkili şekilde anlatır. Marx, devlet aygıtının hem sivil toplum üzerinde parazit bir organ olduğunu hem de siyasi eylemin özerk kaynağı olduğuna vurgu yapar (Held, 2005: 133).

Marx hakikatine ulaşmış politik bir topluluğun kendine dönmesi yoluyla politik devletin yok olacağından bahseder. Marx'ın gözünde, en mükemmel politik biçim ortaya çıktığında devlet de ortadan kalkacaktır. Burada ilk kez devletin yok olması teması, politik devlet ile demokrasi arasındaki karşıtlığa işaret etmektedir (Abensour, 2002: 87). Burada aslında devletin yok oluşu yadsınmaktan çok devletin dönüştürülmesinden bahsediliyor. Marx bunu şöyle ifade etmektedir: “Özgürlük, toplumun üstüne çıkmış bir organ olan devleti dönüştürüp topluma tamamıyla baş eğmiş bir organ haline getirmekten ibarettir” (Abenosur, 2002: 88). Peki, Komünist toplumda devlet biçimi nasıl bir dönüşüme uğrayacaktır? Parçalanmış devlet mekanizması neyle değiştirilecektir? Marx 1847'de Komünist Manifesto'da bu soruya soyut bir yanıt vermekteydi. Bu yanıtı göre proletarya egemen sınıf olarak örgütlenecek ve demokrasi mücadele edilerek kazanılacaktı ve böylece devlet mekanizması değiştirilmiş olmaktadır (Lenin, 2014: 49).

2.3.4. Paris Komünü ve Proletarya Diktatörlüğü

Marx'ın eserlerinin ağırlık noktası genel anlamda siyasetin ve özel anlamda demokrasinin analizi değildir. Ancak Marx, sosyalist devrimci doğrudan demokrasi kuramı konusunda önemli yapıtaşları hazırlamıştır. Özellikle *Fransa'da İç Savaş* adlı yapıtında onun demokrasi hakkında düşüncelerini takip edilebilir (Schmidt, 2002: 105).

Karl Marx, demokratik uygulamalara ilişkin görüşlerini ve demokrasi anlayışını ‘*Fransa'da İç Savaş*’ adlı eserinde detaylıca analiz etti. Bu eser, Marx'ın 1870–1871 Fransız

devriminde ortaya çıkan ‘Paris Komünü’nün tarihiydi. Marx, Komünü kararlı darbeler gerçekleştirmediği için hayal kırıklığına uğrasa da, Komün’ü demokratik proletarya hükümetine örnek olarak gördü (Mostov, 1989: 206). Ancak Marx, Paris Komünü’nü proletarya diktatörlüğü olarak tanımlamadı, bu tanımlamayı Marx’ın ölümünden çok sonraları Engels yaptı. Marx için proletarya diktatörlüğü ulusal ölçekte bir sosyalist devrimin sonucu olmalıydı, ancak Paris Komünü olağanüstü koşullar altındaki bir şehirde doğmuştu ve komünün çoğunluğu ne sosyalistti ne de olabilirdi. Ancak yine de komün Marx’ın proletarya diktatörlüğü için zorunlu şart olarak gördüğü siyasal iktidarın kurum dışı bırakılması şartını gerçekleştirdiği için haklı çıkarılabilir (Miliband, 1965: 291).

Marx, ‘devletin lağvedilmesi’ ve ‘proletaryanın devrimci diktatörlüğü’nden bahsettiği zaman aklında 1871 Paris Komünü modeli vardı. Engels de bu görüşün kesin bir destekçisiydi. 1871 yılı, eski ve yozlaşmış olarak gördükleri hükümet yapısını devirmek üzere binlerce Parisli çalışanın sokaklara inmesine şahitlik etti. Her ne kadar bu hareket Fransız ordusu tarafından ezildiyse de Marx, Paris Komünü’nü ‘yeni bir toplumun şanlı habercisi’ olarak gördü. Bu nedenle Held için Paris Komünü, komünizmin en azından ilk aşaması için kesin bir modeldir (2005: 113-114).

Marx, “proletaryanın devrimci diktatörlüğü”nü komünizme geçiş aşaması olarak analiz etti. Proletaryanın devrimci diktatörlüğü ile Marx, toplumun demokratik kontrolünün ve üretim faktörlerinin ne sahibi olan ne de bu faktörlerin kontrolünü elinde tutan bir devleti ifade etmedi. Burada diktatörlük kavramını Marx, olumsuz anlamıyla kullanmamıştır (Held, 2005: 113).

Draper ‘proletarya diktatörlüğü’ kavramında geçen diktatörlük kelimesinin diktatörce politikalar veya devlet formu olarak varsayılmasının hata olacağını vurgular. Proletarya sadece kullanıma hazır devlet makinesini kendi kontrolüne geçirip kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmamalıydı. Onların köleleştirilmesinde kullanılan siyasi enstrüman, onları serbest bırakmak için kullanılan siyasi bir araç olarak kullanılamazdı (Draper, 1974: 101-124). Marx bunu şöyle ifade etmiştir: “Ama işçi sınıfı hazır devlet mekanizmasına hemen el koyup, onu kendi amaçları için kullanamaz” (Marx, 2011: 105). Buradan “hazır devlet makinesi”nin hâkim sınıflar tarafından ve onlar adına yapıldığı ve işçi sınıfının iktidara geldikten sonra yeni bir devlet makinesinin onun yerini alacağını anlamaktayız (Sweezy, 2008: 121). Böylece proletarya diktatörlüğü işçi sınıfı için demokrasi, işçi sınıfı düşmanları için diktatörlüktür (Göze, 1995: 40).

İşçi hareketi tarihinde bir dönüm noktası olarak görülen Komün, Marx’ın kafasındaki demokratik hükümete içerik olan bir toplum türünü temsil etti. ‘Komün’ün tam anlamıyla var

olması, devletin gücü üzerine bir kontrol olarak değil, doğal olarak, yerel belediyelerin özgürlüğü ile ilişkiliydi. Marx, bunun eşitlik taraftarı bir yapı oluşturacağını veya eşit vatandaşlık egzersizleri ve sınıf egemenliğinin sona ermesi için birtakım demokratikleşmiş verimli ilişkileri ortaya çıkaracağını ümit etti (Niemi, 2009: 47).

Marx, Komün'ü imparatorluğun doğrudan antitezi olarak ilan etmiştir. Bu antitez, Paris proletaryasının Şubat Devrimi'ni müjdeleyen “sosyal cumhuriyet” sloganının içeriğindeki bir özleme vurgu yapar. Bu özelem ise hem sınıf hâkimiyetinin monarşik biçiminin hem de sınıf hâkimiyetinin direk kendisinin yerine geçecek cumhuriyete duyulan belli belirsiz özlemdir. Komün ise bu cumhuriyetin olumlu bir biçimidir (Marx, 2011: 109).

Komün, şehrin çeşitli bölgelerinde genel oyla seçilmiş sorumlu belediye meclisi üyelerinden oluşuyordu ve bu üyelik kısa dönemde feshedilebilirdi. Bu üyelerin büyük çoğunluğu doğal olarak çalışan erkeklerdi veya işçi sınıfının bilinen temsilcileriydi. Komün bir çalışma ve bir işti. Ayrıca Komün parlamenter bir kuruluş değil, yasama ve yürütme görevlerini de üstlenen bir kuruluş olacaktı (Marx, 2011: 109).

“Parlamentarizmden kurtulmanın yolu elbette, temsili meclislerin ve çalışabilirliğin kaldırılmasından değil, aksine (...) “çalışan” meclislere dönüştürülmesinden geçer” (Lenin, 2014: 55).

Delegeler sadece yasama kararlarında oy kullanmak yerine, bu kararların gerçekleştirilmesinden sorumluydular. Marx, modern burjuvazi devletinin parlamento ve hükümet (yürütme) gibi iki büyük organla bir bütün haline geldiğini ifade eder. Parlamenter sistem aşağıdan etkili bir kontrol ile tanımlanmaz, fakat halka karşı tam anlamıyla sorumlu olmayan profesyonel politikacılardan oluşur. Çözüm bu iki organdan birine daha fazla güç veya kontrol vererek değil, fakat devrimci işçilerin kontrolü altında bu iki organın fonksiyonlarının entegre edilmesiyle mümkün olabilirdi (Adam, 2010).

Paris eski düzenin geri getirilmesi karşısında silaha sarıldıktan sonra komününün dayanabilmesini tek nedeni kuşatma sırasında orduyu dağıtıp, yerine çoğunluğu emekçilerden oluşan bir Milli Muhafız Birliği'ni koymuş olmasıdır. Bu olgu bir kurum haline getirildi ve bu nedenle komünün ilk kararı devamlı orduyu kaldırıp yerine silahlı halkı koymak olmuştur (Marx, 2011: 109).

Friedrich Engels, Komün'ü proletarya diktatörlüğünün bir örneği olarak ifade etmiştir. Marx da Komün'ün demokratik prensiplerini detaylıca dile getirdi ve o proletarya hükümeti idi, sınıf uyarlamalarına karşı, sınıf oluşturma mücadelesinin bir sonucu, en sonunda keşfedilen emeğin kurtuluşunun siyasi bir formuydu. Yani bağımsız yönetime geçmiş (decentralized) bir hükümet modeliydi. Yetkililer, genel oy kullanma yoluyla seçilmişlerdi.

Seçimle iş başına gelme, denetime tabi tutulma ve geri çağırılma (Elective-responsible-revocable) bu formun temel niteliklerini oluşturmaktaydı. Bu durumda üyelerinin çoğunluğu da emekçilerin bizzat kendileri ya da işçi sınıfının bilinen temsilcileriydi. Önceden var olan ‘parazit devlet’in aksine, Komün’ün yetkilileri, çalışan bir işçi kadar maaş alabilirlerdi (Niemi, 2009: 47).

Komünde polis, merkezî hükümetin bir aracı olmaktan çıkarılmıştı ve tüm siyasi niteliklerinden arındırılmış olarak komünün sorumlu ve her an feshedilebilir bir aracı haline getirilmişti. Bu uygulama idarenin tüm diğer memurlarını da kapsıyordu. Komün’ün üyelerinden kamu hizmetine kadar yapılan her türlü hizmet işçi maaşına tabii idi. Kazanılmış haklar ve devletin ileri gelenlerine yapılan temsili ödenekler, mevki sahiplerinin kendileriyle birlikte ortadan kayboldu. Devletin tüm yüksek memurluklarına son verildi. “Kamu işlevleri, Merkezî Hükümetin âletlerinin özel mülkiyeti olmaktan çıkarıldılar”(Marx, 2011: 109-110).

Artık polis ve yönetim birimlerindeki tüm çalışanlar, merkezi hükümetin bir temsilcisi olmak yerine, Komün’ün bir ajanıydı. Kamu işlevlerinin merkezi devletin özel mülkiyet aracı olmasına son verilmesiyle sadece belediye yönetimi değil, şu ana kadar devlet tarafından icra edilen her şey Komün’ün kontrolüne geçti (Held, 2005: 114).

Komün eski hükümetin baskı araçlarını (devamlı polis ve ordu) ortadan kaldırdıktan sonra mülk sahibi diğer kurumlar olan kiliseleri dağıttı ve vakıfları geri almaya başladı. Böylece somut baskı araçlarından sonra manevi baskı araçları olan kilisenin gücünü de kırmış oluyordu. Eğitim kurumlarının hepsi kilise ve devlet müdahalesinden tamamen temizlenerek ücretsiz şekilde halka açıldı. Böylece bilimin önündeki önyargının da ortadan kaldırılmıştı (Marx, 2011: 110).

Böylece Komün, parçalanan devlet mekanizmasının yerine anlaşılan “yalnızca” daha tam bir demokrasiyi koymuştu”. Burada niceliğin niteliğe dönüştüğü bir durum ortaya çıkmıştır. Bunun daha açık anlamı burjuva demokrasisinin kusursuz ve tutarlı bir demokrasi olan proleter demokrasisine dönüştüğüdür (Lenin, 2014: 51).

Lenin ve Marx’ın parlamentarizme itirazı ise,

“parlamentonun temsili bir kurum olmasından kaynaklanmaz. Aksine “temsili kurumlar proletarya diktatörlüğü altında da vazgeçilmez” dir. Bu itiraz, parlamentoların yetkilerini hükümetlere devrederek, çıkarttıkları yasaların yürütülmesi üzerindeki bütün denetimlerini fiilen yitirmeleri ve bütün iktidarın “bürokratik-askeri makine”yi elinde tutan güce aktarılmasındadır. Komün yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması ve her ikisinin de toplum karşısında bir imtiyaz kaynağı haline getirilmesinin karşısına, halk temsilcilerinin ücretinin sıradan bir işçi ücretine göre belirlenmesini koyar” (Kürkçü, 2008: 261).

Kısaca Marx, *Fransa’da İç Savaş* adlı çalışmasında, daha önceki tüm hükümetlerin baskıcı olduğuna vurgu yaparken, Komün’ü derinlemesine genişleyen siyasi bir form olarak

ifade eder. Marx aynı şekilde Komün'ü devlete karşı bir devrim olarak karakterize eder. Burada Marx özellikle daha önceki devrimlerle yıkılmamış olan Fransız merkezi yürütme yetkisine gönderme yapıyordu. Buradaki devrim, iktidarın azınlık bir sınıfın bir kısmının elinden alınıp başka birine transferi değil, fakat sınıf egemenliğinin korkunç mekanizmasının yıkılması için bir devrimdi. Marx Komün'de burjuvazi devletinin yıkılmasını ve yürütme gücünün demokratikleşmesini görmüştür. Marx, Paris Komünü'nü polisin toplu kontrolü sistemi şeklinde 'demokratik bir başarı' olarak görmüştür (Draper, 1974: 101-124).

Marx, Paris Komünü deneyiminin gerçek sırrını şöyle ortaya koyar: "Komün'ün gerçek sırrı şudur: Komün, özünde bir emekçi hükümeti, üretici sınıfın ürünleri gasp eden sınıfla mücadelesinin ürünü ve içinde emeğin iktisadi kurtuluşunun gerçekleşmesi için nihayet keşfedilmiş siyasi bir biçimdir" (Marx, 2011: 114).

Marx'ın arzu ettiği demokrasi, burjuva toplumunu ortadan kaldıracak ve sınıfsız topluma geçişte bir araç niteliği görececek bir demokrasidir. Bu anlamıyla Marx için demokrasi detaylı bir süreç ya da kurumlar bütünü değildir yalnızca bir geçiş sürecidir. Demokrasinin kurulmasıyla devlet-sivil toplum ayrılığının ortadan kalkması (Schmidt, 2002: 105), Komünist Manifesto'daki ifadesiyle, işçi sınıfının egemen sınıf konumuna yükselmesi ve gerçek özgürlük ve eşitliğin ortaya çıkacağı komünist toplum öncesi bir aşamadır (Marx, 2014).

Draper'in ifadesiyle, siyasi bir program olarak Marx'ın sosyalizmi (komünizmi), Marksist açıdan bakıldığında, toplumun tam demokratikleşmesi olarak tanımlanabilir. 19. yüzyılın demokratik hareketi, gelişmiş siyasi formlar için mücadele etmek demekti ve farklı bir program yoluyla Marx da bunu yaptı. Marx için, hükümetin demokratik biçimleri için mücadele yani "devlette demokratikleşme" sosyalist çabanın en öncü noktasıydı ancak bunun anlamı bu mücadelenin son nokta olması demek değildi, onun ayrılmaz bir parçası olmasıydı (Draper, 1974: 101).

Marx orada, gerçek demokrasinin yeni sosyal bir içeriğe – sosyalizm- ihtiyaç duyduğunu göstermeye çalıştı ve bunu yeni sosyal içerikli bir devletin gerçekten demokratik formlar gerektiğini ifade ettiği 'Paris Komünü' analizinde tamamlayacaktı. Marx'ın teorisi, sosyalist açıdan istikrarlı bir demokrasinin tanımına ve demokratik açıdan istikrarlı bir sosyalizmin tanımlanması yönünde hareket eder. O halde, teorinin görevi, bu iki düşünce arasında bir çatışma hükmüne varmak değil, aksine, teorinin amacı, bu ikili arasındaki bariz çelişkinin çözüme kavuştuğu durumun toplumsal dinamiklerini anlamaktır. Marx'ın bu probleme yönelik çözümü, 1848-9 devrimi döneminde demokratik taleplerin ve sosyalist

amaçların kılıcın ucunda olduğu dönemde görüldü. Çözümlerden biri, onun ‘sürekli devrim teorisi’ idi (Draper, 1974: 102).

Marx ve Engels’in Paris Komünü’nde gözlemledikleri demokrasi açısından önemli bir diğer özellik ise komünün öz yönetim modeline göre örgütlenmiş olmasıydı. Marx’ın kendisi, liberal demokratik devletin bir ‘komün yapısı’ ile değiştirileceğini öngörür. Kendi işlerini idare eden küçük topluluklar, büyük idari birimlere (ilçeler, şehirler) delege seçeceklerdir; bunlar, büyük idari alanlarda aday seçimlerini yine sırayla yapacaklardır (ulusal delegasyon). Bu düzenleme ‘delegasyoncu demokrasi’ nin ‘piramit’ yapısı olarak bilinir: kendi seçim bölgelerinin talimatlarına bağlı tüm delegeler geri çağrılabilir ve doğrudan seçilmiş komitelerle bir ‘piramit’ şeklinde örgütlenirler (Held, 2007: 22).

Öz yönetim temelde “bütün insanların, ‘kendi’ bütün işlerini ‘doğrudan ve bütün düzeylerde ‘kendi’ ellerine almalarına olanak verecek bir toplumsal yapılaşma biçimidir” (Cangızbay, 2003: 155). İşte Paris Komünü’nde gerçekleşen tam olarak budur.

Eğer proletarya burjuvaziye karşı verdiği mücadele sırasında ister istemez sınıf olarak birleşiyorsa, eğer bir devrimle kendini hâkim sınıf durumuna getiriyor ve hâkim sınıf olarak eski üretim ilişkilerini zorla ortadan kaldırıyorsa o zaman bu üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlığının varoluş koşullarını, genel olarak sınıfları ve böylelikle sınıf olarak kendi hâkimiyetini ortadan kaldırmış olacaktır (Marx ve Engels, 2008: 41).

Michael Löwy, Marx’ın (2011: 15) *Fransa’da İç Savaş* kitabının İtalyanca baskısına yazdığı *Paris Komünü (1871) ve Doğurduğu Tartışmalar* başlıklı önsözünde Komünün özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

Öz-Özgürleşme, Öz-Örgütlenme ve Aşağıdan İnisiyatif Hareketi: komünde hiçbir parti ya da öncü grup emekçiler yerine iktidarı almaya çalışmadı.

Çoğulcu ve Birleşik Bir Hareket: Bunun anlamı komün farklı fraksiyonları bir araya getiren çoğulcu bir yapılanmaydı ve farklı akımlar arasındaki uyuşmazlıklar saygı yoluyla çözülmekteydi.

Otantik Şekilde Enternasyonalist Bir Hareket: Komüne çeşitli ülkelerden savaşçılar katılmışlardır.

Kadınların Aktif ve Mücadeleci Katılımı: Komün, toplumda patriarka daha baskın olmasına rağmen kadınların aktif olarak yer aldığı bir hareketti.

Radikal Anti-Kapitalist Dinamik: Komün kesin bir sosyalist programa sahip değildi ancak komünün aldığı sosyal tedbirler antikapitalist özellik taşımaktaydı.

2.3.5. Marksist Demokrasinin Eleştirileri

Marksist demokrasiye yönelik eleştirilerden ilki liberal kesimden gelir. Marksist demokrasinin liberal eleştirileri temelde şunları iddia etmektedir: Bir dizi temel liberal ilkelerin farkına varmaktan, merkezliğe ilişkin, prensip olarak, kişisel olmayan kamu gücü yapısından, hakları korumaya yardımcı olan bir anayasadan, devlet içinde ve dışındaki güç merkezlerinin çeşitliliğinden, rekabeti destekleyici mekanizmalardan, alternatif siyasi platformlar arası tartışmalara duyulan gereklilikten kimse uzaklaşamaz. Bunun anlamı, diğer şeylere ek olarak, ‘sivil toplumun’ ‘devletten’ ayrımının tüm demokratik siyasi düzenin temel bir elementi olması anlamına gelen temel liberal kavramın onaylanmasıdır (Held, 2007).

Marx’ın aklında hiçbir zaman birbirinden tam olarak ayıramadığı iki çeşit devlet türü vardı. Bunlardan ilki Marx’ın açıkça bir zulüm aracı olarak gördüğü siyasal devlet, diğeri ise devletin maddi varlıklarını kontrol eden ekonomik devlet. Marx, siyasal devletin hemen yok edilmesi gerektiğini savunur, Marx’ın kararsızlığı ekonomik devlete ilişkindir. Çünkü Marx sıklıkla ekonomik devlet anlamında devletin var olması gerektiğini savunmuştur. Ekonomik olarak yapılması gerekenler Marx’a göre üretim araçlarının sahibi devlet tarafından yapılmalıdır. Ancak burada bir çelişki söz konusudur. Marx’ın aklında planlı bir ekonomi yoktur. O daha çok merkezileşme üzerine düşünmüştür (Sartori, 1996: 496-497). İşte bu noktada asıl eleştiri yöneltilmiştir. Merkezileşmeye karşı merkezileşmiş bir devlet ikilemi çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmektedir. Sartori, Marx’taki merkezileşmiş devletin “olumsuz bir merkezileşme” olduğundan bahseder. Bunun anlamı kendisini inkâr eden bir merkezileşmedir. Başka bir ifadeyle, kendini devam ettiren bir merkezileşme değil, ekonomik yaşama dönük olarak kendini yok eden bir merkezileşme olmasıdır (Sartori, 1996: 497).

Diğer taraftan liberal görüşün Marksist demokrasiye yönelik diğer eleştirisi ise sosyal adalet rolünün devlete yüklenmesine ilişkindir. Liberal görüşe göre, piyasa ekonomisi her şeyi dengelediği için piyasaya güvensizlik ve dağıtım görevini devletin üstlenmesi birey özgürlüklerine müdahaledir. Devletin ekonomik alana böyle bir müdahalede bulunması, özgürlüklerin sona ermesi sonucu despotik rejimlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.

“Ortak iyi”, “kamu menfaati” gibi kavramlar ve bunlara dayanan devlet politikaları liberal düşünürlerin her zaman karşı çıktıkları şeylerdir. İyi ancak birey içindir toplum için değil. İyi ancak bireylerin toplam iyiliğidir. Kamu iyiliği bir takım insanların diğerlerine üstün tutulmasıdır. Bu hiç bir haklılık doğurmaz (Rand, 1990: 42).

Kısaca özetlersek, proletarya diktatörlüğü kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemine denk düşen ve kapitalist devlet yerine işçi devletinin kurulmasını savunan, kendini sadece işçi sınıfı diktatörlüğü biçiminde ortaya koyan, tarihsel açıdan özgül bir devlet biçimidir. Bir sınıf diktatörlüğü şeklinde olmasına rağmen, görevi işçi sınıfıyla birlikte tüm sınıfları dönüştürerek

sınıfsız sömürsüz bir toplum yaratmayı hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında diyalektik olarak kendi kendini dışlama işlevini de üstlenmiştir (Aksoy, 1994: 134-135).

Marx, kapitalizmin yerini sosyalizm aldığı ve sosyalizmin yerini komünizm aldığı, sonunda devletin sönmeleriyle sınıfsız bir toplum kurulduğunda yeryüzünde belirli bir cennet kurulacağına inandı. İnsan deneyimi, ne yazık ki, bize bu iyimserliği paylaşacak fazla bir sebep vermez. Devletin güç yapısı olmaksızın insanlık kendisini organize edemezken, Marx Lord Acton'nin "Güç yozlaştırır, mutlak güç mutlaka yozlaştırır" uyarılarını hafife alarak, bu tehlikenin komünizm altında ortadan kalkacağına inandı (Benn, 1982: 9). Gerçekten de Marksist demokrasinin kurulmasıyla birlikte bu yozlaşma örneğin despotik bir gücün doğuşu tehlikesi tamamen ortadan kalkış mıdır yoksa Marksist demokrasi her zaman bu tehditle yüz yüze midir?

Marksist demokrasi tarafından savunulan demokrasi anlayışı incelendiğinde ilk etapta, sınıfın merkeziliği üzerine vurgu ile proletaryanın evrensel bakış açısı ve üretimde direk kökleşmiş bir siyaset anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Bu siyaset anlayışı sosyal yapı, bütünlük, organlar, kimlik, ilgi ve bilginin diğer formlarının siyasete katkısını göz ardı eder ya da ciddi şekilde küçümser (Held, 2007: 23).

İkincisi Marksist model, arabuluculuk, müzakere ve mücadele, hihipler, gruplar ya da hareketler arasında uzlaşma sağlayan kurumsal bir düzenleme olarak, özellikle Marksist-Leninist formda inceleme altında iyi savunulamaz. Bunun nedeni farklı görüşler arasında tartışma, müzakere ve rekabeti teşvik etmek için bir kurumlar sistemi- baskı grupları ve siyasi partilerin oluşumunu kapsayan bir sistem- hem gerekli ve hem de arzu edilir görüldüğü içindir (Held, 2007: 24).

Aynı zamanda Paris Komünü bazı siyasal ve stratejik hataları nedeniyle Marx, Engels, Lenin ve Troçki tarafından eleştirilmiştir. Örneğin Fransa bankasının parasına el koymadıkları, Versay'a saldırmadıkları ve düşmanı her bir mahallede barikatların ardında beklemedikleri için (Löwy, 2011: 14).

Marx, genel olarak proletarya diktatörlüğünü analiz ederken bu sorulara yanıt vermiştir. İlk proletarya diktatörlüğünün bir baskı mekanizması olarak diktatörlük değildir, o toplumun neredeyse tamamını temsil eden işçi sınıfının geçici hâkimiyetidir. Bu diktatörlük devletin sönmeneceği zamana kadar toplumun dönüştürülmesinde kullanılacak bir araçtır. Proletarya diktatörlüğünün işleyişinde dikkat edilecek unsurlar proletarya diktatörlüğünün yozlaşmasını önlemeyi amaçlamaktadır.

Birincisi proletarya diktatörlüğü bir kişinin partinin ya da grubun değil bir 'sınıf' diktatörlüğüdür. Bununla birlikte belli bir sınıfın egemenliğini kalıcılaştırmak için değil, işçi

sınıfıyla birlikte tüm toplumsal sınıfları dönüştürerek sınıfsız bir toplum yaratmayı hedefler. Bu amacını gerçekleştirmek için devrimi kalıcı ve sürekli bir hale sokmak zorundadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek içinse kendisini ortaya çıkaran devrimi kalıcı ve sürekli bir biçime sokarak, kendi güvenliğini sağlamak zorundadır. Ayrıca Marx bu şartlara şu ikisini de eklemiştir: İlki, kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi olan evrede süren sınıf mücadelesinde burjuva egemenliği yerine işçi egemenliğini geçiren zorunlu geçiş evresi söz konusudur. Proletarya diktatörlüğü bu geçiş evresine denk gelir. Ancak proletarya diktatörlüğü bir geçiş evresine denk gelmekle kalır ve bu evrenin ötesine geçemez. Yani bu diktatörlük eski devletin yerine geçen genel ve evrensel bir model değildir (Aksoy, 1994: 134).

SONUÇ

Demokrasi sınıflı toplumlarda, mülkiyet sahibi sınıfı ve erkek egemen olarak doğdu. Antik çağda köleler, kadınlar, yerleşik yabancılar için demokrasi sadece bir köle rejimiydi. Burjuvazinin iktidara gelişiyle biçimlenen modern demokrasilerde de sınıf egemenliği ve sömürü niteliği değişmedi (Çiftyürek, 2005: 128).

Demokrasinin üç klasik modelinin analitik incelemesi sonucunda bu üç demokrasi modelinin her birinin bazı karakteristik yanları olduğu tartışıldı. Bu yapıların karşılıklı incelenmesi demokrasinin sınıf egemenliği ve sömürü ile olan ilişkisini de açıklamaktadır.

Demokrasinin üç klasik modeli şu temel niteliklerin incelenmesine dayandırılarak tablolandırılmıştır.

	ATİNA DEMOKRASİSİ	LİBERAL DEMOKRASİ	MARKSİST DEMOKRASİ
MECLİS EGEMENLİĞİ	VAR	YOK	VAR
TEMSİL	YOK	VAR	VAR
KUVVETLER AYRILIĞI	YOK	VAR	YOK
PARLAMENTER SEÇİMLER	YOK	VAR	YOK
SİVİL TOPLUM-DEVLET AYRILIĞI (eko-siy)	YOK	VAR	YOK
EGEMEN	YURTTAŞ	BİREY	TOPLUM
ÜSTÜN DEĞER	KATILIM	ÖZGÜRLÜK	EŞİTLİK

Atina demokrasisi yurttaşların egemen olduğu bir demokrasiydi. Yurttaşlar, kamusal alanla ilgili her türlü konuda bütün süreçlere doğrudan katılmaktaydı. Bu yönüyle ekonomik eşitsizlikleri önemsiz hale getirerek polis, tüm yurttaşlarını haklar ve ödevler konusunda eşitlemektedir. Böylece Atina demokrasisinde yurttaşlar arasında devasa ekonomik eşitsizlikler bulunsun da siyasal anlamda bir eşitlik tam olarak mevcuttur. Bu eşitlik daha açık şekilde kamusal işlerin ve kararların her aşamasına bütün yurttaşların doğrudan katılımı anlamına gelmektedir.

Atina'da sitenin varlığı çok önemli bir olguydu. Bu toplumun öne çıkan bir diğer önemli özelliği ise kamusal alan- özel alan ayrımının olmamasıydı. Bu yönüyle modern düşüncede eleştirilmektedir. Özellikle özel alanın bulunmadığı, bireyin varlığının siteden bağımsız olamadığı nedeniyle tartışılmıştır.

Liberal demokrasiye gelindiğinde bu demokraside birey çok merkezi bir konuma sahiptir. Bireysel özgürlükler, ekonomik yaşama devlet müdahalesinin olmaması, toplumsal

alandan soyutlanmış bir alan olarak savunulmaktadır. Atina demokrasisinin aksine temsil sistemine dayanmaktadır. Bu nedenle de demokrasinin biçimsel kaldığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Temsil sistemine yapılan eleştirilerin en önemli noktasını bireylerin kamusal aktivitelere gittikçe yabancılaşmaları oluşturmaktadır. Bir diğer nokta ise temsilciler seçildikten sonra toplumun denetiminden kopmalarıdır. Bunun anlamı seçim faaliyetlerinin yalnızca iktidarı elde etmek için birçok manipülasyon yöntemi geliştirdiği ve halkın istekleri ile ihtiyaçlarına ilgisiz davrandığıdır. Ancak bu tartışmada Sivil toplum devlet ayrılığı ise eleştirilen diğer noktadır. Liberal toplumun ekonomik konularda devletin müdahalesinin sınırlandırılmasını ve en nihai olarak da sonlandırılmasını hedeflemektedir. Bu nedenle Marksist düşünce tarafından bu ayrılığın toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik ve sömürünün nedeni olduğu iddia edilmektedir.

Liberal demokrasi birey özgürlüklerini toplumsal eşitliğin anahtarı olarak sunar. Burada birey özgürlüğünün daha açık anlamı devletin sınırlandırılmasıdır. Devletin sınırlandırılması ise ekonomik alanın (özel alan) toplumdan (devlet müdahalesi) bağımsız hale getirilmesidir. Böylece bireysel özgürlükler gerçekleşmeden toplumsal eşitliğin de sağlanamayacağı iddia edilmektedir. Marksist demokrasi, toplumsal eşitliğin liberal demokraside mümkün olmadığını çünkü ekonomik eşitsizliklerin bunu imkânsız kıldığını iddia eder. Devleti ise bu eşitsizliklerin üstünü örten bir mekanizma olarak görmektedir. Bunun anlamı ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi yoluyla toplumsal eşitlik sağlanmazsa bireylerin özgür olamayacağıdır. Bu nedenle Marksist demokrasi anlayışı devletin yok olması teması üzerinden ortaya çıkmaktadır. Buna göre liberal demokrasinin biçimsel karakterinin yerini Marksist demokrasinin gerçek karakteri alacaktır. Bu değişimde ekonomik eşitsizliklerin tamamen yok edilmesi ve proletarya hükümetinin devletin sömülenmesine bir araç olarak biçimsel demokrasinin yerini alması hedeflenir.

Bu üç demokrasi modelinin hepsi çoğunluğun tiranlığıyla sonuçlanma riskini taşımaktadır. Atina demokrasisinde bu sorun sıkça tartışılmaktaydı. Modern demokrasilerde de tartışılmaya devam etmektedir. Liberal demokrasi özellikle kuvvetler ayrılığı ve anayasacılık ile sorunun üstesinden gelmeye çalışır. Marksist demokrasinin demokrasiye sunabileceği katkılar ise temsilcileri işçi sınıfının kendi içinden seçmek, Paris Komünü'nde olduğu gibi temsilcileri geri çağırmak, işçi ile aynı ücretlendirmek, toplumun karar alma süreçlerine katılımını gerçekleştirmek için öz yönetim modelini benimsemesidir. Ayrıca siyasette uzmanlaşmayı ortadan kaldırıp her bir bireyi siyasette eşit derecede ehil görerek zorbalığı önlemeyi amaçlamaktadır. Ancak tıpkı Atina demokrasisinde iddia edildiği gibi toplumu bireyin üzerinde tuttuğu ve bunun da bireyin gelişiminin önünde engel olduğu

gerekçesiyle de özellikle liberal düşünce tarafından eleştirilmektedir. Bu iddiaya Marksist yanıt ekonomik eşitsizliğin yarattığı köleliğin birey özgürlüklerinin önündeki asıl engel olduğu şeklindedir. Demokrasi modellerinin diğer kısıtlılıklarının ise şunlar olduğu tartışılmıştır.

İlk olarak Atina demokrasisi, modern zamanlarda mekân ve zamanın kısıtlılığı sıkıntısına yol açmaktadır. Uygulandığı küçük şehir devletlerinde oldukça başarılı olmuş olmasına rağmen sosyal, ekonomik ve siyasal farklılaşmanın yoğun olduğu günümüz toplumlarında bu tür bir demokrasiin büyük ölçekte nasıl başarılı olacağı hala tartışılan bir konudur. İkincisi ise Liberal demokrasiin biçimsel niteliğiyle ilgilidir. Buna göre liberal demokrasi ‘yönetim’e öylesine odaklanır ki, resmi ve gerçek haklar arasında büyük bir farklılık bulunduğu endişesine yol açar. Vatandaşlara özgür ve eşit davranmak için birçok söz verilir ancak bu sözler pratikte yeterince yerine getirilmez.

Bu soruları yok saymak demek, siyasi, ekonomik ve sosyal eşitsizlik dalgası durumunda ‘demokrasi’nin kurulmasını riske atmaktır. Ve bu, en iyi ihtimalle, demokratik siyasetin çok kısmi bir formunun- bazılarının katılımının kısıtlanmış ya da başkalarının katılmayışıyla direk ilişkisi olan bir siyaset biçimi- oluşturulmasını riske atmaktır (Held, 2007: 24).

Marksist demokrasi modeli modern demokrasiin açmazları karşısında bir alternatif oluşturabilir. Ancak bazı dezavantajları üzerine çalışılması gerekmektedir.

Genç Marx’ın dediği gibi, ancak bu gerçekleştiğinde “Yunanlılarla birlikte dünyadan yok olan ve Hristiyanlıkla cennetin mavi sisinin içinde tarihe karışan o özgüven, o özgürlük,” yavaş yavaş eski haline getirilecek ve onarılacaktır” (Held, 2007: 22).

KAYNAKÇA

- Abensour, M. (2002). *Devlete Karşı Demokrasi Marx ve Makyavel Momenti*. (çev. Z. Gambetti, & N. Başer) Ankara: Epos.
- Adam, D. (2010, Eylül 6). *Karl Marx & the State*. Mayıs 9, 2016 tarihinde Marxiste Humanist Infinitive (MHI): <http://www.marxisthumanistinitiative.org/alternatives-to-capital/karl-marx-the-state.html> adresinden alındı
- Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akın, İ. F. (1964). *Devlet Doktrinleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aksoy, H. (1994). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Arblaster, A. (1999). *Demokrasi*. (çev. N. Yılmaz,) Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Aristoteles . (2005). *Atinalıların Devleti*. (çev. F. Akderin,) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Aristoteles. (2013). *Politika*. (çev. M. Temelli) İstanbul: Ark Kitapları.
- Arsel, İ. (1964). *Anayasa Hukuku: Demokrasi*. Ankara: Doğu Matbaacılık.
- Aster, E. V. (2000). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi*. (çev. V. Okur) İstanbul , İm Yayın Tasarım.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*. (çev. M. Beşikçi) İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Başkaya, F. (1999, Ekim-Aralık). Demokrasi: Bir Kavrama Dair Yanılsama ve Gerçek. *Özgür Üniversite Forumu*(9), 22-37.
- Beetham, D., & Boyle, K. (2005). *Demokrasinin Temelleri*. Ankara: Adres Yayınları.
- Benn, T. (1982, May). Democracy and Marxism. *Marxism Today*, 6-14.
- Bernal, M. (1998). *Kara Atena*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bottomore, T. (1987). *Siyaset Sosyolojisi*. (çev. E. Mutlu) Ankara: Teori Yayınları.
- Bulaç, A. (1993). *İslam ve Demokrasi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Cangızbay, K. (2003). *Sosyalizm ve Özyönetim Reel Sosyalizmden Sosyalist Realiteye*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Cartledge, P. (2013). *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2014). *Platon Fikir Mimarları Dizisi-30*. İstanbul: Say Yayınları.
- Colletti, L. (1992). *Karl Marx Early Writings-Introduction*. London: Penguin Books.

- Çağlı, E. (2005). *Marksizmin ışığında Bir tarihsel Dönemin Sorgulanması*. İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.
- Çaha, Ö. (2013). *Siyasi Düşüncelere Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Çam, E. (1999). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çiftiyürek, S. (2005). *Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek içinde: Demokrasi*. (Dü. F. Başkaya) Ankara: Maki Basın Yayın.
- Çulhaoğlu, M. (2003). Kapitalizm ve Demokrasi: İlişki ve İlişkisizlikler Üzerine Bir Deneme. *Praksis*(10), 93-103.
- Dahl, R. A. (1996). *Demokrasi ve Eleştirileri*. (çev. L. Köker) Ankara: Yetkin Yayınları.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Daremas, G. (2009). Marx's Theory of Democracy in his Critique of Hegel's Philosophy of the State. A. Chitty, & M. McIvor içinde, *Karl Marx and Contemporary Philosophy* (s. 79-93). Palgrave Macmillan UK.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2013). *Felsefe Nedir?* (çev. T. Ilgaz) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Draper, H. (1974). Marx On Democratic Forms Of Government. *The Socialist Register*, 101-124.
- Erdoğan, M. (2003). *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eroğlu, M. (2010, Temmuz – Ağustos – Eylül). John Locke'un Devlet Teorisi. *Akademik Bakış Dergisi*(21), 1-15.
- Finley, M. I. (2003). *Antik ve Modern Demokrasi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. (çev. Z. Dicleli) İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Garaudy, R. (1. Baskı tarihsiz). *Marx İçin Anahtar*. (çev. A. T. KIŞLALI) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Germain, E. (1948, 09). *Marxism and Democracy*. Mayıs 9, 2016 tarihinde Marxiste Internet Archive: <https://www.marxists.org/archive/mandel/1948/09/democracy.htm#top> adresinden alındı
- Gökberk, M. (2004). *Felsefe Tarihi*. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Göze, A. (1995). *Liberal Marxiste Faşist ve Sosyal Devlet*. İstanbul: Beta Basın Yayın.
- Göze, A. (2005). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Hansen, M. H. (1993). *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*. Blackwell: Oxford.
- Held, D. (2005). *Models of Democracy 2nd ed*. Cambridge: Polity Press.

- Held, D. (2007, January 16). *Democracy: From City-States To A Cosmopolitan Order*. Mayıs 23, 2016 tarihinde Wiley Online Library: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9248.1992.tb01810.x/full> adresinden alındı
- Heller, A. (2004). Biçimsel Demokrasi Üzerine. J. KEANE içinde, *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar* (çev. L. Köker, A. Çiğdem, M. Küçük, E. Akın, A. Bora, & A. Nur, s. 147-166). Ankara: Yedikıta Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (çev. B. Şahin, Z. Kopuzlu, & B. B. Özipek) İstanbul: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*. (çev. H. Köse) İstanbul: Küre Yayınları.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. (çev. H. Bal) Ankara: Liberte Yayınları.
- Kean, J. (1993). *Sivil Toplum ve Devlet*. (çev. A. Çiğdem) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keane, J. (2004). Modern Felsefe Geleneğinin Yeniden Değerlendirilmesi. J. Keane içinde, *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar* (s. 47-90). Ankara: Yedikıta Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (1984). Eski Yunan'da Demokrasi Ve Demokratik Düşünce. *Amme İdaresi Dergisi*, 17(1), 63-67.
- Köker, L. (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Köker, L. (2007). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kürkçü, E. (2008). Komünist Manifesto: Teorinin Pratiği, Pratiğin Teorisi. *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar* (s. 251-271). içinde İstanbul: Yordam Kitap.
- Laskı, H. (1946). *Demokrasi ve Sosyalizm*. (çev. N. Berkes) İstanbul: Yurt ve Dünya Yayınları.
- Lefebvre, H. (1996). *Marx'ın Sosyolojisi*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Lenin, V. İ. (2014). *Devlet ve Devrim*. (çev. T. Ok) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Löwy, M. (2011). Paris Komünü (1871) ve Doğurduğu Tartışmalar. K. MARX içinde, *Fransa'da İç Savaş* (s. 7-17). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Macpherson, C. B. (1984). *Demokrasinin Gerçek Dünyası*. Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Marx, K. (2006). *Fransa'da Sınıf Savaşları 1848-1850*. (çev. S. Belli) Ankara: Sol Yayınları.

- Marx, K. (2010). *Louis Bonaparte 'ın On Sekiz Brumaire 'i*. (çev. T. Bora) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Fransa 'da İç Savaş*. (çev. A. Dağlar) İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Marx, K., & ENGELS, F. (2008). Komünist Manifesto. *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar* (Çev. N. Satlıgan, s. 19-50). içinde İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K., & ENGELS, F. (2014). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. (çev. M. Erdost) Ankara: Sol Yayınları.
- Mayo, H. B. (1964). *Demokratik Teoriye Giriş*. (çev. E. Kongar) Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Miliband, R. (1965). Marx and The State. *Socialist Register*(2), 278-296.
- Mısıır, M. B. (2003). 'Gerçek Demokrasi' Olanağı: Paris Komünü. *Praksis*(10), 105-122.
- Mostov, J. (1989). Karl Marx as Democratic Theorist. *Polity*, 2(22), 195–212.
- Niemi, W. L. (2011). Karl Marx's sociological theory of democracy: Civil society and political rights. *The Social Science Journal*(48), 39-51.
- Özcan, M. (2009, Mayıs-Aralık). Temel Dayanakları Bakımından Demokrasi: Antik ve Modern. *Toplum ve Demokrasi*, 3(6-7), 125-148.
- Platon. (2011). *Devlet Adamı*. İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2013). *Devlet*. (çev. S. Demir) İstanbul: Ataç Yayınları.
- Platon(EFLATUN). (2010). *Sokrates'in Savunması*. (çev. N. Özcan) İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Poggi, G. (2008). *Devlet : Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. (çev. A. Babacan) İstanbul , İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Popper, K. R. (2008a). *Açık Toplum ve Düşmanları: Platon*. (çev. M. Tunçay) Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. R. (2008b). *Açık Toplum ve Düşmanları : Hegel Marx ve Sonrası*. (çev. M. Tunçay) Ankara: Liberte Yayınları.
- Rand, A. (1990, Mayıs). Kapitalizm Nedir? *Yeni Forum*, 11(252), 38-48.
- Rousseau, J. (2013). *Toplum Sözleşmesi*. (çev. V. Günyol) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J. (tarihsiz). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (çev. R. N. İleri) Ankara: Anadolu Yayınları.
- Russell, B. (2000). *Batı Felsefesi Tarihi 3*. (çev. M. Sencer) İstanbul: Say Yayınları.
- Sabine, G. (2013). *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*. (çev. Ö. Ozankaya) İstanbul: Cem Yayınevi.

- Sabine, G., & Thorson, T. (1973). *A History of Political Theory* (Fourth Edition b.). London: The Dryden Press.
- Sabuncu, Y. (2006). *Anayasaya Giriş Ek: 1982 Anayasası*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Sartori, G. (1987). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Savran, G. (1987, Haziran). Marx'ın Düşüncesinde Demokrasi: Siyasetin Eleştirisi. *Onbirinci Tez kitap Dizisi*(6), 52-67.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev . M. Köktaş,) Ankara: Vadi Yayınları.
- Schumpeter, J. A. (1967). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi II Sosyalizm ve Demokrasi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sweezy, P. (2008). Manifesto'nun Tarihsel Önemi . K. Marx, & F. Engels içinde, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar* (s. 121-141). İstanbul: Yordam Kitap.
- Şaylan, G. (1998). *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*. Ankara: TODAİE.
- Şenel, A. (1968). *Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şenel, A. (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Themalarousse Tematik Ansiklopedi İnsan ve Tarih. (1993). Milliyet .
- Tonak, A. (2014). Komünist Manifesto'dan Kapital'e Sınıflar. S. Savran, K. Tanyılmaz, & E. A. Tonak içinde, *Marksizm ve Sınıflar: Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri* (s. 15-20). İstanbul: Yordam.
- Türk Dil Kurumu. 10 18, 2015 tarihinde
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5745c18c93b452.63016237 adresinden alındı
- Uygun, O. (2003). *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Wolff, R. (2000, March). Marxism and Democracy. *Rethinking Marxism*, 12(1), 112-122.
- Wood, E. M. (2003). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı : Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*. (çev. A. Şahin) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wood, E. M. (2008). *Yurttaşlardan Lordlara:Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (çev. O. Köymen) İstanbul: Yordam Kitap.
- Yalçınkaya, A. (2014). Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset. M. A. Ağaoğulları içinde, *Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (s. 21-59). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yayla, A. (1998). *Siyaset Teorisine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yılmaz, F. (2011). *İlkçağ Düşünce Tarihi*. Ankara : Berikan Yayınevi.

Yumer, R. (1988). Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi. *Yeni Forum*, 9(215), 24-32.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Gülçin ŞAHİN
Doğum Tarihi ve Yeri : 02.03.1987 – Yıldızeli/Sivas
Medeni Durumu : Bekâr
Eğitim Durumu
Mezun Olduğu Lise : Mevlana Lisesi, İstanbul, 2004
Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Antalya, 2011
Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Antalya, 2016
Tez Konusu : Demokrasinin Üç Temel Modeli
Yabancı Dil : İngilizce
E-Posta : gulcin.sahin@live.com